

MINISTERSTWO OŚWIATY

PROGRAM NAUKI
W 11-LETNIEJ SZKOLE OGÓLNOKSZTAŁCĄCEJ
PROJEKT

HISTORIA

WARSZAWA 1950
PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

PL Z-18(1,50)

Program nauki w 11-letniej szkole ogólnokształcacej : historia ; projekt /
Ministerstwo Oświaty. - Warszawa : Państw. Zakł. Wydawn. Szkol., 1950. -
220 S.

Einheitssacht.: Lehrplan <Polska> / Geschichte / 1950

Allgemeinbild. 11-jährige Schule

Als Kopie vorhanden

94/1542

Georg-Eckert-Institut BS78

1 203 805 9

MINISTERSTWO OŚWIATY

PROGRAM NAUKI
W 11-LETNIEJ SZKOLE OGÓLNOKSZTAŁCĄCEJ
PROJEKT

HISTORIA

WARSZAWA 1950
PAŃSTWOWE ZAKŁADY WYDAWNICTW SZKOLNYCH

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek -

94/1542

PL

Z-18
(1,50)

Podpisano do druku 5. VII. 1950

Nakład 60 000 + 300 egz.

Arkuszy druku 13¼

Zarządzenie nr 1073

Zamówienie nr 5545

Papier druk. rot. sat. 60 g kl. VII, 63 cm

D-1-18807

Zakłady Graficzne Państw. Zakładów Wydawnictw Szkolnych w Łodzi

Druk: RSW „Prasa”, Łódź, Żwirki 17

Zam. nr 2932

UWAGI WSTĘPNE

Nauczanie historii w 11-letniej szkole ogólnokształcącej ma na celu możliwie pełne i naukowe poznanie przez uczniów przeszłości świata i Polski, przede wszystkim od strony poznania rozwoju pracy ludzkiej, życia mas ludowych, klas pracujących i ich walki o postęp i sprawiedliwość społeczną w oparciu o metodę materializmu historycznego i dialektycznego.

Opierając się na tradycjach polskiego postępu oraz na porównawczym zestawieniu dziejów polskich z naukowo rozumianymi dziejami powszechnymi program historii dąży:

1. Do oparcia materiału nauczania na ostatnich osiągnięciach wiedzy historycznej.

2. Do kształcenia historycznego myślenia oraz podstaw do zrozumienia współczesności i perspektyw jej rozwoju.

3. Do nasycenia procesu nauczania elementami wychowania w duchu socjalistycznym.

Realizując program historii nauczyciel dąży do osiągnięcia następujących wychowawczych, kształcących i poznawczych celów nauczania:

A. Kształtowanie naukowego poglądu na świat opartego na fundamencie współczesnych osiągnięć materializmu historycznego i dialektycznego.

B. Kształtowanie moralności socjalistycznej: wychowanie w szczerym ludowym patriotyzmie i internacjonalizmie, w socjalistycznym stosunku do własności społecznej, do pracy i do twórczej myśli naukowej jako instrumentu postępu, w humanizmie socjalistycznym i umiejętności współzycia w kolektywie, w świadomej dyscyplinie.

Ze szczególnym wysiłkiem podejmie nauczyciel te zabiegi, które pozwolą wychować uczniów na aktywnych obywateli, świadomych swych obowiązków wobec ludowej ojczyzny, oddanych pracy nad jej umocnieniem i rozwojem, czujnych wobec wroga klasowego i gotowych do najwyższych ofiar w jej obronie, dumnych z jej osiągnięć w budowaniu podstaw socjalizmu, kochających kraj rodzinny i mowę ojczystą, znających postępową tradycję narodową i otaczających cziłą narodowych bohaterów walk o wyzwolenie społeczne i narodowe.

Zadaniem nauczyciela jest jednocześnie rozwijanie: umiłowania rewolucyjnych i postępowych tradycji klasy robotniczej całego świata, postaci wielkich rewolucjonistów i postępowych twórców w dziedzinie nauki i sztuki;

poczucia solidarności z obozem postępu i socjalizmu walczącym pod przewodnictwem ZSRR o pokój, postęp i wolność z imperializmem niosącym narodom ucisk, wojnę i nędzę;

miłości i szacunku dla ZSRR, najlepszego przyjaciela Polski Ludowej, kraju zwycięskiego socjalizmu, wzoru dla wszystkich krajów i narodów;

przekonania o wyższości gospodarki uspołecznionej krajów socjalistycznych nad gospodarką kapitalistyczną, opartą na wyzysku i krzywdzie społecznej.

W trosce o wychowanie człowieka, świadomie i aktywnie uczestniczącego w budowaniu socjalistycznego państwa, nauczyciel zaszczerpi uczniowi i rozwinię w nim takie zalety woli i charakteru, jak męstwo i twórcza inicjatywa, pracowitość i wytrwałość, dzielność w przezwyciężaniu trudności, samodzielność i sumiennność, karność i poczucie odpowiedzialności,

bezinteresowność i ofiarność dla spraw społecznych, umiłowanie prawdy i odwaga cywilna, solidarność koleżeńska, wrażliwość na piękno i zamiłowanie do higienicznego trybu życia.

C. Doprowadzenie młodzieży:

a) do znajomości i opanowania pamięciowego konkretnego materiału historycznego, ważniejszych faktów i procesów historycznych, aby młodzież mogła poznać strukturę gospodarczą poszczególnych epok i zrozumieć oparty na tej podstawie ustrój społeczny, polityczny, formy życia kulturalnego i ich wzajemną współzależność;

b) do zrozumienia rzeczywistości współczesnej jako jednego z etapów w procesie dziejowym oraz rewolucyjnych perspektyw jego dalszego rozwoju;

c) do zrozumienia praw rządzących rozwojem dziejowym;

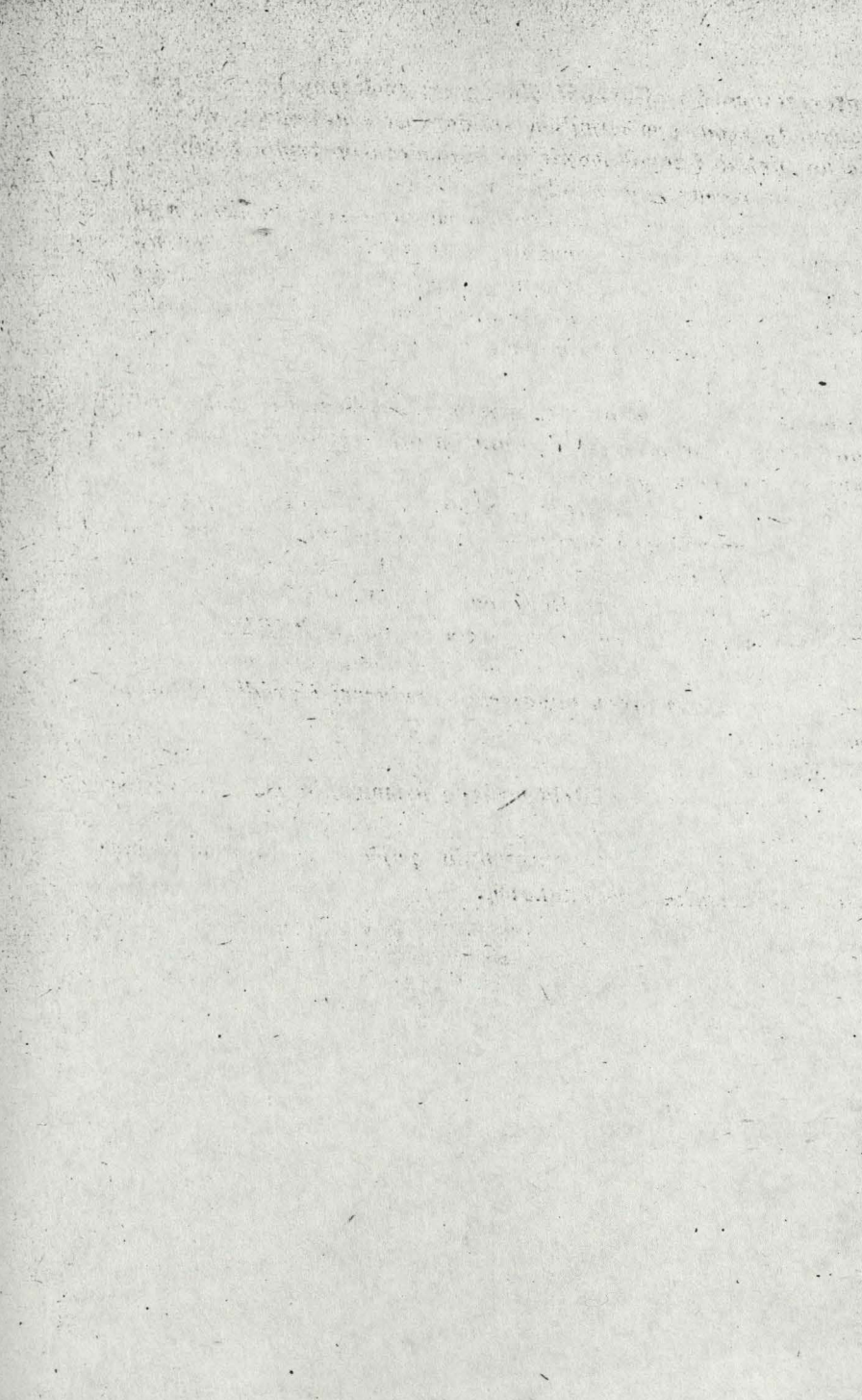
d) do dokładnego poznania dziejów Polski i ich współzależności z dziejami powszechnymi, z walką klasową mas ludowych świata, a zwłaszcza Rosji carskiej, Wielką Rewolucją Socjalistyczną oraz budownictwem socjalizmu w ZSRR;

e) do zaznajomienia ucznia, szczególnie w klasach wyższych, z procesem pracy badawczo - naukowej i źródłami historycznymi.

Kształcenie:

a) umiejętności dialektycznego ujmowania zjawisk historycznych,

b) umiejętności precyzowania pojęć i posługiwania się właściwą terminologią naukową.

półroczu

A

ęstwa ludzkiego

o. Jak pracują ludzie
o ludzie pracują zbior-

idea
X

ie

równaj uprawę moty-

). Skąd wiemy, co się

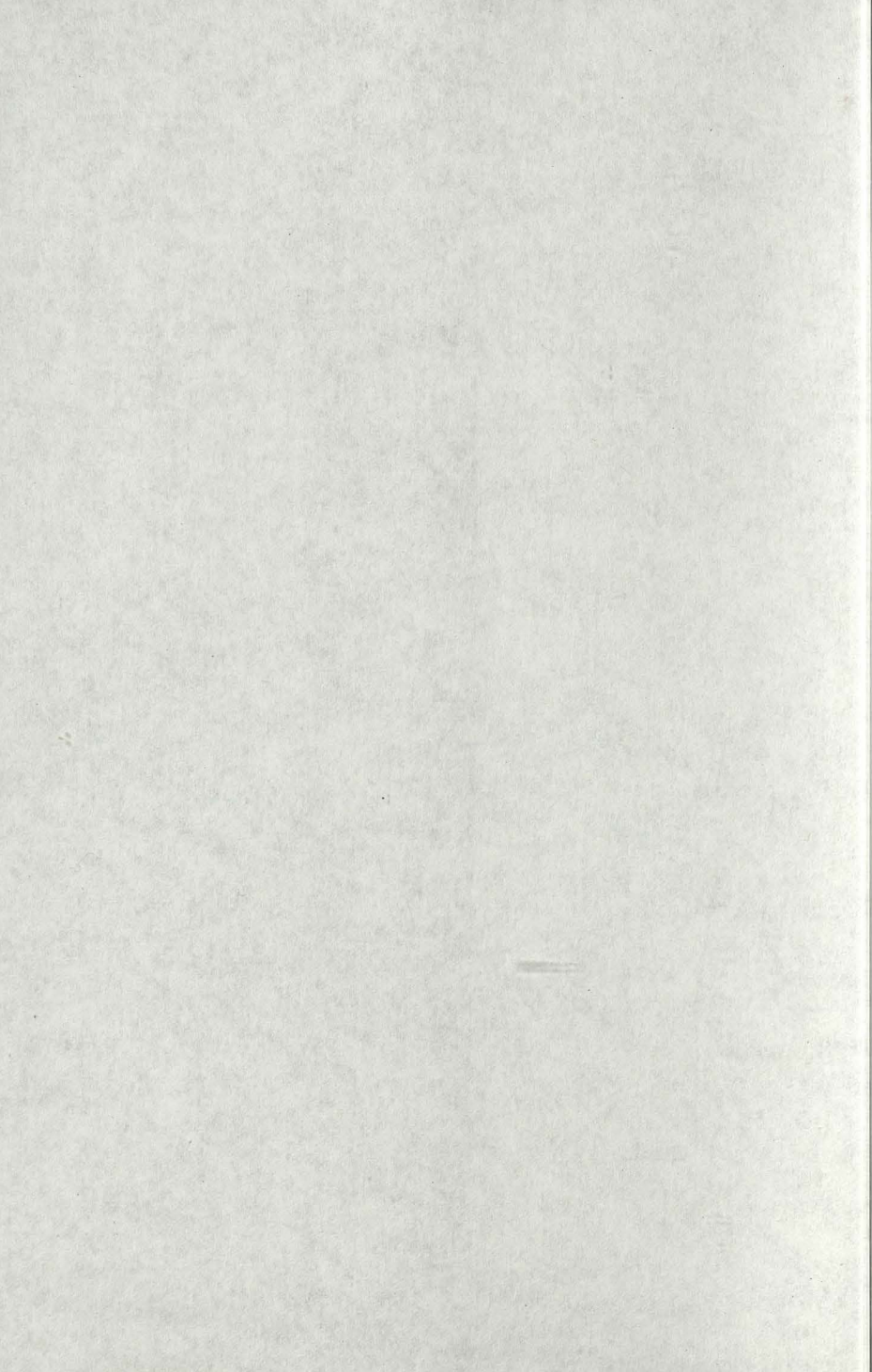
kopaliska mówią nam

isma.

ziemi, kiedy żyli pra-

ch. Jak zmieniały się

epoki lodowej: mamut,

4. *Najdawniejsi ludzie*

O najdawniejszym człowieku. Rola pracy w rozwoju człowieka.

II. STARSZA EPOKA KAMIENIA CZYLI PALEOLIT

5. *Życie najdawniejszych ludzi (niższy stopień dzikości)*

Jak najdawniejsi ludzie zdobywali żywność (zbieranie roślin dziko rosnących i łowienie drobnej zwierzyny).

Najdawniejsze narzędzia: pałka i kamień.

6. *Jak ogień ułatwił życie (średni stopień dzikości)*

Zdobycie ognia. Ogień staje się pomocą w łowach. Broń i narzędzia dawnych myśliwych: maczuga i włócznia.

Jak ludzie zaczęli przyrządzać pożywienie. Najdawniejsza ochrona ognia i człowieka (zasłona od wiatru).

Dawne sposoby rozniecania ognia.

7. *Rozwój polowania (wyższy stopień dzikości)*

Wielkie łowy z nagonką i zasiekami. Samołówki: doły łowieckie, sidła itd. Łuk i jego znaczenie.

Co robiła kobieta, gdy myśliwy szedł na łowy (robienie zapasów roślinnych, przyrządzanie pokarmów).

Jak człowiek pierwotny zdobił swoje ciało. O pasku i fartuszkach.

Dlaczego człowiek zaczął się ubierać.

Schron myśliwego: jaskinia i szałas.

8. *Wierzenia dawnych myśliwych*

Strach i głód dały początek wierzeniom dawnych myśliwych. Zaklęcia (magia). Święta myśliwych (tańce w maskach). Sztuka myśliwych. Jak łowcy czcili swych zmarłych (najdawniejsze chowanie zmarłych).

Konc. prehist - jako sw. mysl. zat. dec...

III. MŁODSZA EPOKA KAMIENIA CZYLI NEOLIT

9. *Mysliwi — pierwsi hodowcy zwierząt* (niższy stopień barbarzyństwa)

Jak ludzie oswoili psa. Pies, towarzysz myśliwego. Oswojenie renifera przez łowców dalekiej północy. Pierwsze sanki.

10. *Najdawniejsza uprawa ziemi* (niższy stopień barbarzyństwa)

Jak kobiety nauczyły się uprawiać ogródki. Najdawniejsze narzędzia rolników, kij i motyka. Jak kobieta rządziła domem.

11. *Jak zaczęto orać* (niższy stopień barbarzyństwa)

Praca zbiorowa wsi przy uprawie ogródków i pierwszych pól.

Jak zaczęto hodować zwierzęta domowe.

Jak powstało radło.

12. *Życie i wynalazki dawnych rolników*

Historia garnka glinianego. Przyrządzanie strawy przez rolników: polewka, kasza, placki.

Jak rolnicy budowali dom: ziemianka, dom z chrustu, dom z kamienia. Pierwszy dom drewniany.

Jak nauczono się prąść i tkać: len i wełna; kądziel i wrzeciono. Pierwszy warsztat tkacki.

13. *Początki rzemiosła i górnictwa*

Jak sporządzono narzędzia w epoce kamienia. Pierwsi górnicy i najstarsze kopalnie.

14. *Jak rolnicy chowali swych zmarłych*

Chowanie zmarłych w domu i we wsi. Wielkie groby kamienne.

15. *Wierzenia dawnych rolników*

Kult przodków. Jak czczono księżyc i słońce. Obrzędy do-
roczne.

Jak powstał pierwszy kalendarz (księżyc — miesiąc).

IV. EPOKA METALI

16. *Rozwój rzemiosła w epoce brązu (średni okres barbarzyństwa)*

Kopalnie miedzi. Praca rzemieślników w epoce brązu; topienie metali. Kucie i odlewanie.

17. *Pasterstwo i rolnictwo w epoce brązu*

O pożytku, jaki mieli ludzie ze zwierząt oswojonych. Hodowcy bydła poszukują pastwisk. Koń i wielbłąd ułatwiły życie koczowników. Władza ojca.

18. *Rzemiosło w epoce żelaza (wyższy stopień barbarzyństwa)*

Jak człowiek poznał się z żelazem. Nowe rzemiosło — garncarstwo (wynalezienie kółka garncarskiego). Osada garnarczy pod Krakowem.

19. *Życie pasterzy w epoce żelaza*

Życie i sprzęt pasterzy. Wódz i jego znaczenie. Broń pasterzy. Walki z sąsiadami. Podboje i niewolnicy.

20. *Życie rolników w epoce żelaza*

Życie i narzędzia rolników. Pług — lemiesz żelazny. Uprawa zbóż. Hodowla zwierząt domowych. Pasięki.

21. *Jak ludzie dawniej podróżowali*

Jak drewniane narty i kościane łyżwy pomagały w podróży. Jak z czółna i łodzi powstały statki. Koło i historia wozu.

22. *Najdawniejszy handel*

Handel wymienny. Pierwsze żywe pieniądze: bydło i ryby. Płaty lniane jako pieniądze. Jak ważono najdawniejsze pieniądze metalowe.

23. *Dawne osady obronne*

Gród na jeziorze w Biskupinie.

24. *Jak rolnicy i pasterze chowali swych zmarłych*

Palenie zmarłych. Pola popielnicowe.

Urny domkowe i twarzowe. Kurhany na stepie.

V. SŁOWIANIE W CZASACH WCZESNOHISTORY-
CZNYCH

25. *Jakie ludy nazywamy Słowianami*

O ludach słowiańskich. Jak mówią Słowianie.

26. *Jak dawniej żyli Słowianie*

Ród i plemię. Gospodarka u Słowian: rolnictwo, hodowla zwierząt, rzemiosło. W grodzie gnieźnieńskim.

27. *Wierzenia dawnych Słowian*

„Ubożeta“ — duchy opiekuńcze rodu. Bóstwo słoneczne — Światowit i jego świątynia na wyspie Rugii. Wróżby.

KLASA IV
4 godziny tygodniowo

1. Wstęp. O czym będziemy się uczyć na lekcjach historii

Wykopaliska, pismo, źródła historyczne.

Podania i legendy a historia.

Chronologia: rok, wiek, dawna i nowa era.

Pierwsze pisane wiadomości o Polsce.

Dlaczego uczyliśmy się historii.

A. EPOKA WSPÓLNOTY PIERWOTNEJ

2. Życie Słowian w dawnych czasach (od rodu do państwa)

Wygląd kraju nad Odrą i Wisłą w dawnych czasach.

Zajęcia Słowian, siedziby, grody, wspólne prace i własność rodu. Rozpad rodu, gospodarka rodzin, powstanie klas i własności prywatnej. Tworzenie się plemion, powstanie władzy książęcej i drużyny. Plemiona słowiańskie nad Dnieprem. Łąbą i Wełtawą.

B. WYTWARZANIE SIĘ STOSUNKÓW FEUDALNYCH W POLSCE

I. Kształtowanie się feudalnego państwa polskiego w wiekach X, XI i XII

3. Powstanie państwa polskiego

Plemiona, którymi rządził Mieszko I. Walki z cesarzem i książętami niemieckimi. Mieszko I — lennikiem cesarza, dążenie do uniezależnienia się od Niemiec, chrzest Polski (966) i jego znaczenie polityczne oraz kulturalne, stosunki z papieństwem.

4. Bolesław Chrobry w walce z cesarstwem niemieckim

Dążenia Chrobrego do jednolitego i niezależnego państwa. Wojny z cesarzem niemieckim, walki podjazdowe, pokój w Budziszynie, zachodnia granica Polski.

Koronacja Chrobrego, 1025.

5. Gospodarka i rządy w Polsce w wiekach X i XI

Tworzenie się wielkiej własności ziemskiej książęcej, kościelnej i możnych, wolni i niewolni. Uzależnienie wolnej ludności i jej opór. Gospodarka naturalna, wczesne rzemiosło, targi, zasoby grodu. Władza księcia, urzędnicy, znaczenie możnych i wojów, sądy księcia.

6. Ruś Kijowska i jej stosunki z Polską

Utworzenie się państwa kijowskiego. Stosunki Rusi Kijowskiej z Bizancjum. Wysoki poziom gospodarczy, rozgałęzione stosunki z zagranicą, stosunki z Polską, związki rodzinne między książętami polskimi i ruskimi.

7. Powstanie ludowe przeciw możnym i kościołowi (walka z rosnącym uciskiem feudalnym)

Opór uzależnionej ludności wiejskiej. Powstanie ludowe w okresie bezkrólewia po śmierci Mieszka II, wezwanie księcia Kazimierza przez możnych, przywrócenie władzy książęcej

i organizacji kościelnej. Kazimierz Odnowiciel — lennik cesarza. Zwycięstwo możnych i kościoła.

8. *Państwo Bolesława Krzywoustego nad Odrą i Wisłą*

Walki Krzywoustego z Pomorzanami o zjednoczenie Pomorza z Polską. Walki z cesarzem niemieckim na Śląsku, utrzymanie samodzielności państwa polskiego.

Tzw. Statut Testamentowy Krzywoustego 1138.

C. EPOKA FEUDALIZMU

II. Czasy rozdrobnienia feudalnego Polski

9. *Ludność wiejska i jej praca dla panów feudalnych* (gospodarze rozdrobnienie Polski)

Prace w małych gospodarstwach należących do wielkiej własności ziemskiej. Ulepszone narzędzia, świadczenia na rzecz panów feudalnych. Życie możnych i rycerstwa na zamku. Życie w klasztorach.

10. *Ostabilenie polityczne Polski dzielnicowej*

Walki między możnymi i książętami, wzrost znaczenia możnych. Stosunek cesarstwa do rozdrobnionej Polski. Rozwój marchii brandenburskiej. Sprowadzenie Krzyżaków (1226) do Polski.

11. *Najazd Tatarów na Ruś i Polskę*

Feudalne rozdrobnienie Rusi. Ruś podzielona na dzielnice. Najazd Tatarów na Ruś, sposoby walki, bitwa pod Kałką, 1224.

Najazd Tatarów na Polskę, bitwa pod Legnicą, 1241.

Główny ciężar walki z najazdem na barkach Rusi.

Ruś pod jarzmem tatarskim.

12. *Powstawanie miast feudalnych*

Rozwój rzemiosła i handlu. Tworzenie się miast z targów i osiedli rzemieślniczo - kupieckich. Nadawanie miastom pra-

wa czynszowego i samorządu miejskiego, wygląd miasta, ludność miejska i walki klasowe w mieście, rola kolonistów obcych. Czynsze i wsie czynszowe.

13. *Zjednoczenie państwa polskiego*

Tworzenie się rynku wewnętrznego. Wytwarzanie łączności między ludnością Polski oraz poczucia odrębności w stosunku do ludzi obcych językiem i obyczajem. Próby zjednoczenia dokonywane przez książąt śląskich. Zjednoczenie części ziem polskich w czasach Władysława Łokietka. Koronacja Łokietka, 1320. Walka z Zakonem.

III. Tworzenie się państwa szlacheckiego

14 i 15. *Monarchia stanowa Kazimierza Wielkiego*

Spisanie praw, statut wiślicki: rycerze — szlachta i chłopci, nierówność prawna. Sprawa Śląska i Pomorza. Podbój Rusi Włodzimiersko - Halickiej przez Kazimierza, początek zaborów polskich na wschodzie.

16 i 17. *Odbudowa kraju, średniowieczny Kraków*

Zaludnienie i odbudowa kraju: nowe miasta i wsie, ruch handlowy, bogactwa miast. Kraków — stolica zjednoczonego państwa. Sukiennice. Szkoły. Założenie przez Kazimierza Wielkiego uniwersytetu w Krakowie, 1364.

18. *Litwa i księstwa ruskie w XIV wieku*

Litwa; kraj i mieszkańcy, ich zajęcia, powstanie feudalnego państwa litewskiego. Zabór części ziem ruskich przez Litwę. Wpływ ruskiej kultury na Litwę. Rola Moskwy w jednoczeniu ziem ruskich. Zrzucenie jarzma tatarskiego przez Moskwę.

19 i 20. *Unia Litwy z Polską*

Niebezpieczeństwo krzyżackie grożące Polsce i Litwie. Zaborczy stosunek panów polskich i litewskich do ziem białoruskich

kich i ukraińskich. Układ możnowładców polskich i litewskich, 1385. Ślub Jadwigi z Jagiełłą, chrzest Litwy. Obrona przeciw Zakonowi. wojny w latach 1409—11, bitwa pod Grunwaldem i jej znaczenie, zwycięstwo zjednoczonych sił polskich, litewskich, ruskich i czeskich.

21. *Wytworzenie się folwarku pańszczyźnianego w walce szlachty z chłopami*

Powstanie folwarku przez wywłaszczanie chłopów. Praca pańszczyźnianego chłopca. Zwiększanie dni pańszczyzny. Ostateczne przywiązanie chłopca do ziemi. Zbiegostwo chłopów i jego ściganie. Powstania chłopskie.

22. *Odzyskanie Pomorza Gdańskiego i Warmii w czasie rządów Kazimierza Jagiellończyka*

Wojna 13-letnia, wymuszenie przywilejów szlacheckich, wojsko zaciężne, wystąpienie miast pruskich przeciw Zakonowi, pokój toruński, 1466, Gdańsk i jego przywileje.

23. *Rozkwit miast i mieszczaństwa*

Rozwój handlu, drogi handlowe, kupcy. Cechy, rzemiosło, udoskonalenie techniki. Walki klasowe w miastach. Bogactwo miast, kultura mieszczańska w XV w. i w XVI w. (Mury miejskie, ołtarz Wita Stwosza, ratusze). Początek walki szlachty z miastami.

24. *Uniwersytet Jagielloński — Mikołaj Kopernik*

Odnowienie uniwersytetu w Krakowie, 1400, jego rozkwit w czasach Kazimierza Jagiellończyka. Żacy. Mikołaj Kopernik — słynny uczeń Akademii Krakowskiej. Rewolucyjne znaczenie teorii Kopernika na tle czasów, w których żył. Stanawisko kościoła wobec nauki Kopernika.

25. *Jak szlachta zdobywała przywileje*

Treść i znaczenie przywilejów: koszyckiego, 1374, statutow nieszawskich, 1454 i „nic nowego“, 1505. Sejmiki i sejmy.

IV. Rozkwit Polski szlacheckiej

Walka szlachty z możnowładcami, przywileje szlacheckie

26 i 27. Szlachecki program „naprawy“ Rzeczypospolitej

Dążenie szlachty do osłabienia znaczenia możnych. Żądanie reform (stałe wojsko, reformy skarbu, spisanie i uporządkowanie praw). Walka z kościołem o dziesięciny i sądy duchowne, zaostrzenie się jej w okresie reformacji. Luteranizm w miastach i kalwinizm wśród szlachty. Znaczenie reformacji dla kultury polskiej. Bracia polscy — ich społeczne poglądy. Czym zakończyła się walka szlachty z możnymi i z kościołem w Polsce.

28. Rozkwit kultury szlacheckiej w Polsce XVI wieku

Zabytki architektury, rzeźby i malarstwa. Wawel, zamki magnatów, dwory szlacheckie. Druk, literatura: Rey i Kochanowski. Wyjazdy szlachty za granicę. Klasowy charakter kultury polskiej XVI wieku.

29. Rezygnacja z ziem zachodnich i zabory Rzeczypospolitej szlacheckiej na wschodzie

Hołd pruski, 1525. Wojny z Moskwą w czasie rządów dwu ostatnich Jagiellonów, sprawa Inflant.

Unia lubelska 1569 — zabór Wołynia, Podola i Ukrainy.

30. Wolna elekcja

Jak odbywały się elekcje w Polsce. Załamanie się postępowych dążeń szlachty, powrót do władzy magnatów, artykuły henrycjańskie.

31. Stefan Batory

Walki z Moskwą o Inflanty. Walka króla z możnymi o silną władzę królewską. Dążenie do utrwalenia władzy Polski na wschodzie: plany wojny z Moskwą, popieranie zakonu jezuitów na ziemiach Ukrainy i Białorusi.

V. Rządy magnatów w państwie polskim

32. *Na czym opierała się przewaga magnatów*

Wzrost wielkich majątków magnackich, zależność drobnej szlachty od magnatów, ekspansja gospodarcza na ziemie wschodnie, wieś ukraińska i „królewęta“ kresowi, jezuiti. Wzrost wymiaru pańszczyzny, przytwierdzenie do ziemi Kozaków na Ukrainie i górali na Podhalu. Zaostrzenie walki klasowej, powstania na Ukrainie.

33. *Zaborcze wyprawy magnatów polskich na Moskwę za czasów Zygmunta III Wazy*

Awanturnicze wyprawy magnatów polskich na Moskwę. Samozwańcy. Zaborcze wojny z Moskwą Zygmunta III i opór ludu rosyjskiego.

34. *Powstanie Bohdana Chmielnickiego, wojna chłopska na Ukrainie*

Powstanie Bohdana Chmielnickiego, walka o wyzwolenie społeczne, religijne, narodowe. Przyłączenie Ukrainy lewo-brzeżnej do Moskwy. Powstanie na Podhalu. Kostka Napieriski. Chłopi białoruscy i polscy wobec powstania na Ukrainie.

35. *Wojny ze Szwecją w XVII wieku, najazd szwedzki, 1655 i wojna narodu polskiego z najeźdźcą*

Sprawa dostępu Polski do Bałtyku: zaniedbanie jej przez szlachtę i magnatów. Dlaczego były wojny ze Szwecją. „Potop szwedzki“, zdrada magnatów, walka chłopów i drobnej szlachty z najazdem, hetman Stefan Czarnecki. Skutki wojen szwedzkich: utrata Inflant, utrata Prus, wyniszczenie kraju.

36. *Wojny z Turcją w XVII wieku*

Ogólne wiadomości o Turcji, sprawa Morza Czarnego. Dlaczego były wojny z Turcją. Bitwa pod Cecorą, obrona Chocimia. Zwycięstwo pod Wiedniem Jana III Sobieskiego (1683) i jego znaczenie dla Europy i Polski.

37. *Upadek gospodarki wiejskiej i miast w końcu XVII i początkach XVIII wieku*

Zniszczenie i wyludnienie kraju, ruina miast, zniszczenie wsi, zróżnicowanie ludności wiejskiej (bezrolni). Wzrost pańszczyzny. Zaostrzenie się klasowych przeciwieństw (chłopów i szlachty oraz szlachty i mieszczan).

38. *Rozkład państwa szlacheckiego i zaccfanie kulturalne szlachty (rozkład stosunków feudalnych)*

Rządy sejmików, zrywanie sejmów, bezwład urzędów, magnaci na służbie obcych państw, stan skarbu i wojska.

Ciemnota mas szlacheckich, destrukcyjna rola szkoły jezuickiej.

D. KSZTAŁTOWANIE SIĘ KAPITALIZMU

VI. *Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej*

39. *Powstanie zaborczego państwa pruskiego*

Szlachecko - militarne państwo pruskie na ziemiach sło-
wiańskich i polskich. Fryderyk II.

40. *Reformy w Rosji w czasach cara Piotra I*

Stosunki w państwie rosyjskim w końcu XVII wieku. Piotr Wielki. Reformy: rozwój manufaktur, mieszczaństwa, handlu, rozrost miast, silne wojsko, flota, szkoły. Opanowanie pobraży Bałtyku. Założenie Petersburga, 1703 (Leningrad). Ożywienie literatury i nauki. Co zmieniło się w Rosji za rządów Piotra I.

41. *Jak doszło do I rozbioru Polski*

Położenie Polski przed I rozbiorem: uporczywe zachowy-
wanie ustroju feudalnego i nikłe przejawy tworzącego się kapi-
talizmu (pierwsze oczynszowania, próby tworzenia manufak-
tur).

Wyzyskiwanie słabości Polski przez trzy ościenne monarchie, elekcje XVIII wieku.

I rozbiór, 1772.

42. *Ku nowym formom gospodarowania*

Walki chłopów przeciw pańszczyźnie i poddaństwu. Zamiana pańszczyzny na czynsze w dobrach magnackich. Manufaktury pańszczyźniane i kapitalistyczne. Ożywienie miast. Warszawa w końcu XVIII wieku.

43. *W walce z ciemnotą*

Słynni pisarze: Hugo Kołłątaj, Stanisław Staszic, i czego uczyli społeczeństwo. Prasa.

Szkoły Komisji Edukacyjnej, szkółki parafialne. W szkole wydziałowej. Świecki nauczyciel. Nowe polskie podręczniki. Hugo Kołłątaj.

44. *Burżuazyjna rewolucja francuska*

Ucisk feudalny we Francji. Znaczenie burżuazji. Zburzenie Bastylji przez lud francuski. Obalenie władzy królewskiej. Burżuazja u władzy. Zniesienie feudalnej zależności chłopów. Jakobini. Co ludowi przyniosła rewolucja (zamiana formy wyzysku feudalnego na nową formę wyzysku).

45. *Walka o wzmocnienie i uratowanie państwa polskiego oraz o postęp społeczny*

Postępowy blok mieszczański - szlachecki i jego walka z reakcją magnacko - klerykalną. Kuźnica Kołłątajowska. Sejm Wielki. Wojsko i podatki. Co w Warszawie wiedziano o rewolucji francuskiej. Jan Dekiert, „Czarna procesja“ mieszczańska. Konstytucja 3. V. 1791. Manifestacja ludu warszawskiego.

46 i 47. *Powstanie Tadeusza Kościuszki*

Jak doszło do wybuchu powstania: Targowica (zdrada magnatów), II rozbiór, 1793. Przygotowania do powstania na emigracji i w kraju; dwa kierunki wśród przygotowujących

powstanie. Wybuch powstania, przysięga Kościuszki 24. III. 1794. Udział chłopów w powstaniu: Raclawice, uniwersał polaniecki. Lud warszawski w walce: Jakobini polscy: ks. Kołłątaj, Konopka, ks. Meyer. Upadek powstania: Maciejowice, III rozbiór Polski, 1795. Jego hamujący wpływ na rozwój walki o postęp w Polsce i Europie.

VII. C z a s y w a ł k n a r o d o w o w y z w o l e ń c z y c h

48. *Rozwijanie się stosunków kapitalistycznych w krajach Europy Zachodniej*

Wzrost wytwórczości fabrycznej i zastosowanie maszyny parowej do kopalni, fabryki, komunikacji. Tworzenie się proletariatu i burżuazji. Praca w kapitalistycznej fabryce, wyzysk robotników, kobiet i dzieci. Zyski właścicieli fabryk i kopalń. Rządy burżuazji w Anglii i we Francji. Pierwsze przejawy walki klasowej proletariatu.

49. *W sojuszu z Francją — Legiony Polskie we Włoszech i utworzenie Księstwa Warszawskiego*

Utworzenie legionów polskich we Włoszech (1797) w oparciu o burżuazyjną republikę francuską. Henryk Dąbrowski, chłopci w Legionach, społeczne znaczenie Legionów, pieśń *Jeszcze Polska nie zginęła*.

Wojny cesarza Napoleona Bonapartego. Utworzenie Księstwa Warszawskiego, 1807.

50. *Sprawa chłopska na ziemiach polskich w latach 1807 — 1815*

Konstytucja Księstwa Warszawskiego — zniesienie poddaństwa. Rugi chłopskie, zmiany w gospodarowaniu w majątkach ziemskich (ku kapitalistycznym majątkom ziemskim).

Uwłaszczenie chłopów i początki rozwoju kapitalizmu w zaborze pruskim.

Pierwszy etap uwłaszczenia na Śląsku.

51. *Udział Księstwa Warszawskiego z wojnach zaborczych — Napoleon*

Wojsko Księstwa Warszawskiego w służbie zaborczych wojen Napoleona. Najazd Napoleona na Rosję (1812) i walka narodu rosyjskiego z najazdem. Klęska Napoleona. Kongres w Wiedniu, 1815. Utworzenie Królestwa Polskiego.

52. *W Królestwie Polskim — początki rozwoju stosunków kapitalistycznych*

Rozwój przemysłu włókienniczego (Łódź i Żyrardów). Górnictwo i hutnictwo.

Obciążenie wsi na rzecz przemysłu, dalsze rugi chłopskie, walka klasowa na wsi.

Spiski przeciw carskiemu uciskowi i własnej reakcji.

Walerian Łukasiński. Porozumienie postępowych kół młodzieżowych z rosyjskimi spiskowcami. (Dekabryści).

53. *Powstanie listopadowe, 1830*

Wybuch powstania 29. XI. 1830 w Warszawie. Udział ludu w powstaniu. Przejście władzy powstańczej w ręce klas posiadających i ich zdrada (Chłopicki). Żądanie obozu postępowego: rewolucyjne Towarzystwo Patriotyczne, Lelewel. Detronizacja Romanowów. Wojna polsko — rosyjska, 1831; nierozwiązana sprawa chłopska. 15. VIII. 1831 w Warszawie. Upadek powstania.

54. *Emigracja polska po powstaniu 1830 r.*

Skład społeczny emigracji. Stosunek rządu francuskiego i ludności Francji do emigrantów. Wybitni artyści polscy na emigracji.

Jak sobie emigranci wyobrażali wolną Polskę. *Lud Polski* (Worcell) i jego założenia programowe. Joachim Lelewel i jego stosunki z rewolucjonistami innych krajów.

55. *W kraju po upadku powstania listopadowego*

Ucisk carski w Królestwie: kasowanie instytucji politycznych i narodowych. Chwilowy kryzys gospodarczy, następnie

wzrost przemysłu, rozwój proletariatu w Królestwie. Przyjazdy emisariuszy, wpływ emigracji na kraj, tworzenie się kierunków politycznych i ich społeczne podłoże. (Poznań — Związek Plebejuszy, Królestwo — spiszek księdza Ściegiennego).

56. *Powstanie krakowskie 1846 r.*

Przygotowanie do powstania, Edward Dembowski, sprawa chłopska i zagadnienie społeczne w programie powstania. Wybuch powstania. Ruchy chłopskie w Galicji. Upadek i znaczenie powstania krakowskiego.

57. *Karol Marks i Fryderyk Engels*

Pierwszy kryzys kapitalistyczny, 1825. Początki ruchu robotniczego. Związek komunistów. Karol Marks i Fryderyk Engels. *Manifest Komunistyczny*. Twórcy *Manifestu* i klasa robotnicza w obronie niepodległości narodu polskiego.

58. *Rok 1848*

Rewolucja w Paryżu. Walki czerwcowe.

Rewolucja w Berlinie i Wiedniu.

Udział Polaków w rewolucji 1848 r. (Mickiewicz, *Trybuna Ludów*).

59. *Rok 1848 w zaborze pruskim, austriackim i na Śląsku*

Wypadki w Poznaniu, udział chłopów w powstaniu poznańskim. Zdrada magnaterii. Sprawa narodowa na Śląsku. Marks i Engels po stronie walczących Polaków. Wypadki w Krakowie i Lwowie. Uwłaszczenie chłopów w zaborze austriackim.

60 i 61. *Powstanie styczniowe 1863 r.*

Masowe ruchy chłopskie w Królestwie Polskim w r. 1861 przeciw państwu. Stosunki społeczne w mieście. Biali i czerwoni. Jarosław Dąbrowski.

Manifest 22. I. 1863 r. Powstanie styczniowe: walki partyzanckie, udział w nich nie-Polaków. Polityka „białych“ prze-

ciw wojnie ludowej, orientacja na pomoc państw zachodnich. Poparcie powstania przez rosyjską demokrację i międzynarodowy ruch robotniczy. Partyzantka chłopska na Białej Rusi i Litwie. Romuald Traugutt. Carski ukaz uwłaszczeniowy, 1864. Upadek powstania.

62. *I Międzynarodówka*

Wiec robotników w Londynie w r. 1864 w obronie Polski. Utworzenie I Międzynarodowego Stowarzyszenia Robotników. (Wyzwolenie klasy robotniczej może być dziełem tylko samej klasy robotniczej). Działalność I Międzynarodówki pod kierunkiem Marksa i Engelsa. Sprawa polska jako jedna z głównych spraw polityki zagranicznej I Międzynarodówki.

63. *Komuna Paryska — Jarosław Dąbrowski*

Jak doszło do wypadków 18. III. 1871 roku w Paryżu. Pierwszy robotniczy rząd w Paryżu, dyktatura proletariatu. Zdrada interesów ojczyzny przez burżuazję francuską. Walka z Komuną. Udział rewolucjonistów innych krajów w obronie Komuny; udział Polaków: Jarosław Dąbrowski i Walery Wróblewski. Co mówili Marks i Engels o bohaterach Komuny.

E. KAPITALIZM

VIII. Czasy kapitalizmu na ziemiach polskich pod zaborami, 1864 — 1900

64 i 65. *Rozwój wielkiego przemysłu kapitalistycznego w Królestwie i na Śląsku, tworzenie się klasy robotniczej w Polsce*

Przejście od manufaktury do fabryki parowej. Powstanie przemysłu włókienniczego w Łodzi, rozwój górnictwa w Zagłębiu. Położenie klasy robotniczej, wyzysk dzieci, ucisk narodu. Pierwsze żywiołowe ruchy robotników w Królestwie (ni-

szczenie maszyn w Łodzi, 1861). Strajki. Kasy oporu. Policja i wojsko carskie na usługach burżuazji polskiej.

Na Śląsku: Kopalnie i huty w rękach niemieckich kapitalistów. Walka klasowa i narodowa proletariatu śląskiego. Rolnictwo kapitalistyczne i przemysł rolniczy w Poznańskim. Polityka wynaradawiania i eksterminacji reakcyjnego rządu pruskiego (rugi pruskie, hakata). Walka z uciskiem narodowym. Nędza i zastój gospodarczy w Galicji.

Wiernopoddańczy stosunek magnatów i wyższego kleru w zaborach austriackim i pruskim do zaborców. Ugodowość klas posiadających i wyższej hierarchii duchownej w zaborze rosyjskim w stosunku do cara.

66. *Pierwsza rewolucyjna partia robotnicza w Polsce „Proletariat“*

Początki ruchu robotniczego w Królestwie. Wpływ nauki Marksa na ruch robotniczy w Polsce. Ludwik Waryński. Założenie Partii „Proletariat“, 1882 — jej zasady programowe i działalność: tajna prasa, pierwsze strajki. Sojusz z rosyjską „Narodną Wolą“. Proces „Proletariatu“. Stracenie „proletariatczyków“. Śmierć Waryńskiego.

68. *Początki ruchu robotniczego w Rosji*

Pierwsze strajki i pierwsze organizacje robotnicze. Walka Włodzimierza Lenina i Józefa Stalina w walce o utworzenie rewolucyjnej partii robotniczej. Walka Włodzimierza Lenina i Józefa Stalina o wyzwolenie wszystkich narodów uciskanych przez carat.

67. *Międzynarodowy ruch robotniczy w świecie*

Utworzenie masowych partii robotniczych w krajach Europy pod kierownictwem Marksa i Engelsa. II Międzynarodówka, święto 1 Maja. 1 Maja w Polsce. Rozbicie ruchu robotniczego w świecie po śmierci Marksa i Engelsa. Rozbicie

ruchu robotniczego w Polsce: PPS i SDKP i L. (Róża Luksemburg, J. Marchlewski i F. Dzierżyński).

Początki ruchu ludowego w Galicji.

Walka caratu i burżuazji z ruchem robotniczym.

F. IMPERIALIZM

IX. Początki imperializmu na ziemiach polskich pod zaborami

69. *Gospodarstwo na ziemiach polskich na przełomie wieków XIX i XX*

Imperializm w przededniu rewolucji klasy robotniczej. Na czym polegał imperializm. Spotęgowanie przeciwności. Narastanie sytuacji rewolucyjnej w Królestwie i w Rosji.

70. *Rewolucja 1905 r. w Rosji*

„Krwawa niedziela“ (22. I. 1905 r.) w Petersburgu. Strajki. Ruchy chłopskie. Rewolucja w wojsku. Partia Lenina i Stalina — kieruje rewolucją przeciw caratowi. Powszechny strajk październikowy. Rady delegatów robotniczych. Manifest październikowy. Powstanie grudniowe w Moskwie. Burżuazja po stronie caratu. Upadek rewolucji i jego przyczyny. Znaczenie rewolucji dla wszystkich uciskanych na całym świecie.

71. *Rewolucja 1905 r. w Polsce*

Strajki. Marcin Kasprzak. Odpowiedź Warszawy na „krwawą niedzielę“; masowe strajki, demonstracje, prasa. SDKP i L na czele rewolucji. Bojowy sojusz robotników polskich i rosyjskich. Walki barykadowe w Łodzi. Co mówi Lenin o walce robotników łódzkich. Ruchy chłopskie. Strajk szkolny.

Zwalczanie rewolucji przez carat i polską burżuazję. Stefan Okrzeja. Upadek rewolucji. Powstanie PPS - Lewicy.

72. *Ruch robotniczy przed pierwszą wojną światową*

Powstanie partii Lenina i Stalina — partii bolszewików w walce z burżuazyjną ugodą w ruchu robotniczym w Rosji i w II Międzynarodówce. SDKP i L najbliższą partii bolszewickiej.

73. *Imperialistyczna wojna światowa, 1914—18*

Jak doszło do wybuchu wojny. Jak walczono (walki okopowe, czołg, samolot, gazy). Straty w ludziach, zniszczenia wojenne. Zdrada II Międzynarodówki. Jak Lenin uczył walczyć z wojną imperialistyczną. (O przekształceniu wojny w rewolucję przeciwko kapitalistom).

74. *Ziemie polskie i sprawa polska w czasie wojny imperialistycznej*

Polacy w armiach zaborczych. Ziemie polskie pod okupacją niemiecką i austriacką. SDKP i L oraz PPS-Lewica przeciwko wojnie i okupacji po stronie Lenina. PPS-Prawica w obozie imperializmu austro-niemieckiego. Jakiej Polski chciała burżuazja, a jakiej robotnicy i chłopci.

75, 76 i 77. *Wielka Socjalistyczna Rewolucja*

Rewolucja marcowa i obalenie caratu (przekształcenie wojny w rewolucję). Dwuwładza: rady delegatów robotniczych i żołnierskich; rząd burżuazyjny — tymczasowy. Przyjazd Lenina z emigracji. Walka robotników i chłopów pod kierunkiem partii Lenina i Stalina przeciw władzy burżuazji. Wielka socjalistyczna rewolucja i jej zwycięstwo. Ustalenie władzy rad. Lenin i Stalin na czele władzy radzieckiej. Dekret o pokoju. Dekret o ziemi. Deklaracja Praw Narodów Rosji.

Znaczenie międzynarodowe rewolucji październikowej: kres powszechnego panowania kapitalizmu, początek nowej

ery, ery socjalizmu. Podział świata na obozy: socjalistyczny i imperialistyczny. Zwycięska rewolucja przekreśla rozbiory Polski i przywraca narodowi polskiemu niepodległość. Udział Polaków w rewolucji: Dzierżyński, Świerczewski. Wpływ Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji na wzrost ruchu rewolucyjnego w świecie. Koniec wojny imperialistycznej.

Rewolucja w Niemczech, w Austrii i na Węgrzech. Sojusz partii socjaldemokratycznych z burżuazją. Klęska rewolucji.

Walka narodowowyzwoleńcza w koloniach.

X. Rzeczpospolita burżuazyjno-obszarnicza (1918 — 1939)

78. *Walka o nową Polskę między klasą robotniczą a burżuazją*

Ruch rewolucyjny w Polsce 1918 roku. Rady delegatów robotniczych. Walka chłopów o ziemię. Powstanie KPP (XII. 1918 r.) i jej rola kierownicza w walce klasy robotniczej o władzę. Akcja burżuazji i poparcie jej przez PPS-Prawicę (rządy Daszyńskiego i Moraczewskiego). Stłumienie ruchu rewolucyjnego. Utworzenie się przy pomocy PPS-Prawicy Rzeczypospolitej Polskiej burżuazyjnej.

79. *Rzeczpospolita burżuazyjna w obozie imperializmu i interwencji przeciw Republice Radzieckiej*

Traktat w Wersalu, granice Polski z Niemcami. Gdańsk — wolne miasto.

Interwencja 14 państw imperialistycznych przeciw Republice Radzieckiej.

Imperialistyczny najazd obszarników polskich i polskiej burżuazji na Republikę Rad. Wojna polsko-radziecka 1920 r. KPP w obronie Republiki Rad. Zaniedbanie sprawy plebiscytów na Mazurach, 1920, i na Śląsku, 1921. Powstanie śląskie. Granica Polski. Zwycięstwo Republiki Radzieckiej i jego przyczyny.

80. *Gospodarka i stosunki społeczne w Rzeczypospolitej Polskiej burżuazyjnej*

Kapitał decyduje w życiu gospodarczym. Zaprzękanie przemysłu polskiego cudzoziemcom. Niski poziom przemysłu. Ciężkie położenie klasy robotniczej (kryzysy, bezrobocie, emigracja zarobkowa). Walka klasy robotniczej przeciw wyzyskowi. Ucisk narodowościowy (Polska A i Polska B). Ziemie ukraińskie i białoruskie półkolonią Polski. Walka z uciskiem i wyzyskiem. Przygotowania do wojny: rozbudowa portu w Gdyni, COP.

Uwstecznienie rolnictwa w Polsce. Przewaga obszarnictwa na wsi polskiej. Zacołanie gospodarki chłopskiej. Wzrost nędzy chłopów. Walki chłopów.

81. *Rządy Rzeczypospolitej Polskiej burżuazyjnej*

Konstytucja 1921 — wyłączny wpływ klas posiadających na rządy.

Fala ruchów rewolucyjnych. Powstanie krakowskie, 1923. KPP na czele klasy robotniczej i chłopów. Ofensywa burżuazji przeciw zdobyciom mas pracujących. Faszystowski przewrót majowy, 1926. Wzrost wpływów imperialistycznych. Kryzys przemysłowy i rolny. Stosunki z sąsiadami: wrogie wobec ZSRR zatargi z Czechami. Przymierze z faszystowskimi Niemcami.

82. *Walka klasy robotniczej i chłopów przeciw faszyzacji Polski*

Faszyzm w Polsce. Walka ludu przeciw rządowi sanacji: strajki, ruchy chłopskie. Walki na Ukrainie i Białorusi, „pacyfikacje”. Terror w stosunku do antyfaszystów. (Bereza Kartuska). KPP w walce o zjednoczenie ruchu robotniczego i o utworzenie antyfaszystowskiego frontu ludowego w obronie niepodległości.

83. ZSRR buduje zręby socjalizmu

Włodzimierz Lenin i Józef Stalin przywódcy III Międzynarodówki. Odbudowa gospodarki narodowej. Utworzenie wielonarodowego państwa ZSRR. Śmierć Lenina (21. I. 1924). I stalinowski plan pięcioletni: socjalistyczne uprzemysłowienie kraju. Przebudowa wsi. Socjalistyczne współzawodnictwo pracy (fabryka, kołchoz, nauka).

Praca w ZSRR — „sprawą honoru, męstwa i bohaterstwa“. Likwidacja kryzysów i bezrobocia. Rewolucja kulturalna.

84. ZSRR — socjalistyczne mocarstwo przemysłowo-kołchozowe. Konstytucja Stalinowska

Stalinowskie plany pięcioletnie — zwycięstwo socjalistycznego ustroju. Przekształcenie ZSRR z kraju zacofanego w kraj przodujący. Ruch stachanowski. Wykorzenienie wszelkiego wyzysku i ucisku. Konstytucja zwycięskiego socjalizmu. Prawa i obowiązki obywatela radzieckiego. Patriotyzm radziecki. Rola kierownicza Partii WKP(b) w budowie socjalizmu i walce z kapitalizmem. Międzynarodowe znaczenie zwycięstwa socjalizmu w ZSRR. Wzrost dobrobytu mas pracujących.

85. Faszizm w Niemczech

Kryzys gospodarki kapitalistycznej. Wzrost bezrobocia i nędzy mas pracujących. Zwycięstwo faszyzmu w Niemczech — Hitler u władzy. Rządy hitlerowskie: obozy koncentracyjne, niszczenie niemieckiego dorobku kulturalnego, niszczenie postępowych elementów niemieckich, walka Hitlera z klasą robotniczą i jej czołowym oddziałem — partią komunistyczną. Niemiecki ruch oporu.

86. Wojna domowa w Hiszpanii

Walka narodu hiszpańskiego z faszyzmem. Udział komunistów innych narodów w tej walce, udział Polaków, „dąbrowszczacy“, Karol Świerczewski.

XI. Polska w latach drugiej wojny światowej 1939 — 45

87 i 88. *Najazd hitlerowski na Polskę i okupacja niemiecka*

Najazd hitlerowski 1. IX. 1939 roku, walki wrześniowe. Ucieczka dowództwa i rządu.

Bohaterska walka narodu polskiego z najazdem hitlerowskim. (Westerplatte, oblężenie Warszawy). Bohaterska śmierć Mariana Buczka. Utrata niepodległości kraju.

Okupacja hitlerowska. Reich i Generalna Gubernia. Metody faszystowskie (obozy, łapanki, getta żydowskie, niszczenie kraju, kultury, przemysłu).

Walka z okupantem w kraju: tajne organizacje zbrojne, tajna oświata.

89. *Najazd hitlerowski na ZSRR*

22 czerwca 1941 r. początek najazdu. Obrona Moskwy, oblężenie Leningradu. Zwycięstwo pod Stalingradem, jego przełomowe znaczenie.

90, 91, 92. *Walka Polaków z faszyzmem niemieckim w sojuszu ze Związkiem Radzieckim*

Utworzenie PPR. Marceli Nowotko. PPR na czele walki narodu polskiego przeciw okupacji i o władzę ludową. Powstanie KRN. Bolesław Bierut przewodniczącym. Walki partyzanckie. Współdziałanie z partyzantką radziecką. Powstanie w getcie warszawskim. Śmierć Małgorzaty Fornalskiej. Organizacje młodzieżowe. Janek Krasicki, Hanka Sawicka, Stanisław Duoos.

Utworzenie Związku Patriotów Polskich w Moskwie. Wanda Wasilewska. Józef Stalin o niepodległej Polsce. Pomoc ZSRR w utworzeniu wojska polskiego. Kościuszkowcy, bój pod Lenino, 1943. Ofensywa Armii Czerwonej (1944). Udział wojsk polskich w wyzwoleniu kraju — Konstanty Rokossowski.

PKWN. Manifest 22. VII. 1944, odrodzenie Polski. Polska jako republika ludowodemokratyczna. Utworzenie Rządu Tymczasowego w Lublinie. Zatrzymanie się ofensywy na linii Wisły, powstanie warszawskie (VIII—IX 1944). Ofensywa 1945 roku, wyzwolenie ziem polskich po Odrę i Nysę, kapitulacja Niemiec 9. V. 1945, układ w Poczdamie, ustalenie zachodnich granic Polski. Nowe granice Polski.

XII. W Polsce Ludowej (Ku socjalizmowi)

93. *Reforma rolna, nacjonalizacja przemysłu, gospodarka na odzyskanych ziemiach piastowskich*

Likwidacja większego kapitału i obszarnictwa.

Dekret o reformie rolnej 6. IX. 1944, wywłaszczenie obszarników, nadanie ziemi bezrolnym i małorolnym. Ustawa KRN o nacjonalizacji przemysłu, wywłaszczenie kapitalistów. Żłobki, świetlice, przedszkola i szkoły w pałacach obszarników i fabrykantów.

Zagospodarowanie ziem odzyskanych, repolonizacja i włączenie tych ziem do państwa polskiego.

94. *Rządy w Polsce Ludowej*

Walka klasy robotniczej pod kierunkiem PPR z kapitalistyczną i obszarniczą reakcją: referendum, wybory 1947. Przewodnictwo klasy robotniczej w sojuszu robotniczo-chłopskim, (robotników, chłopów i pracującej inteligencji). Nowy Sejm. Bolesław Bierut — Prezydent Ludowej Rzeczypospolitej Polskiej.

95. *Sojusze Polski Ludowej*

Sojusz ze Związkiem Radzieckim — jako podstawa niepodległości i budownictwa socjalizmu w Polsce. Współpraca ze Związkiem Radzieckim gospodarcza, kulturalna, polityczna. Współpraca z innymi państwami demokracji ludowej.

96. *Zjednoczenie partii robotniczych w Polsce*

Dwie partie robotnicze w Polsce Ludowej: PPR i odrodzona PPS. Praca nad zjednoczeniem. Kongres Zjednoczeniowy — XII. 1948, powstanie PZPR — partii marksistowsko-leninowskiej. Rola PZPR w odbudowie kraju i w zbudowaniu zrębów socjalizmu.

97 i 98. *Gospodarka w Polsce Ludowej*

Odbudowa kraju, plan trzyletni, socjalistyczne współzawodnictwo pracy, wykonanie planu trzyletniego. Praca w Polsce Ludowej stała się sprawą honoru, męstwa i bohaterstwa (budowniczoje Polski Ludowej — „Sztandar Pracy“). Zdobyte klasy robotniczej, ochrona pracy, zdrowia, macierzyństwa, wczasy pracownicze. Likwidacja kryzysów i bezrobocia.

6-letni plan budowy zrębów socjalizmu w naszym kraju. Socjalistyczne uprzemysłowienie kraju (Nowa Huta pod Krakowem). Tworzenie spółdzielni produkcyjnych na wsi, walka z bogaczami wiejskimi. Walka o uspołecznienie handlu.

99. *Oświata i kultura w Polsce Ludowej*

Reforma szkolna — wprowadzenie jednolitej szkoły dla wszystkich, praca nad podniesieniem poziomu szkoły wiejskiej. Oświata dorosłych, walka z analfabetyzmem. Reforma wyższych uczelni. Nauka drogą do awansu społecznego.

Upowszechnienie kultury, muzea, biblioteki, teatry, koncerty dla mas pracujących. Radiofonizacja kraju.

100 i 101. *Walka obozu socjalistycznego, obozu pokoju i demokracji z imperializmem*

Wzrost sił obozu socjalistycznego po II wojnie: kraje demokracji ludowej w sojuszu ze Związkiem Radzieckim; walka partii komunistycznych z rządami w państwach imperialistycznych (Francja, Włochy). Zwycięstwo narodu chińskiego w jego walce z imperializmem. Powstanie Chińskiej Republiki Ludowej.

Sprawa Niemiec po wojnie: powstanie Niemiec Demokratycznych. Dążenie Stanów Zjednoczonych i sprzymierzonych z nimi państw imperialistycznych do wojny. Pakt Atlantyki. Reakcyjne stanowisko Watykanu.

Walka obozu socjalistycznego z ZSRR na czele o pokój w świecie. Udział Polski w walce o pokój.

Wszechświatowy kongres pokoju.

WYNIKI NAUCZANIA

1. Mapa

Stosowanie przez ucznia na lekcjach historii wiadomości zdobytych na lekcjach geografii. Umieć wskazać na mapie: 1. poszczególne ziemie polskie i określać, nad jaką rzeką leżą (np. Śląsk — nad górną i średnią Odrą); 2. ważniejsze miejscowości historyczne; inne umieć wyszukać pod kierunkiem nauczyciela (np. wskazać Kraków, wyszukać Racławice, które leżą na północny - wschód od Krakowa).

Granice Polski

Orientowanie się w ich zmianach: za Chrobrego Polska sięgała na zachodzie za Odrę, na wschodzie nie dochodziła do Bugu, miała pobrzeże Bałtyku od Szczecina do Gdańska; w czasach jagiellońskich Polska nie posiadała Śląska i Szczecina, zajęła ziemie ruskie aż za Dniepr. Obecnie Polska wróciła do granic Odra — Nysa, a na wschodzie granica przebiega wzdłuż Bugu, brzeg morski — Pomorze i część Prus. Przy tym dziecko powinno wskazywać tylko rzeki (na mapie fizycznej) i orientować się w barwnych plamach na mapie historycznej.

Rozbiory

Uczeń powinien wymienić dzielnice zabrane przez Prusy (Śląsk, Pomorze, Warmia, Wielkopolska), orientować się, że Rosja zabrała w rozbiorach ziemie zamieszkałe przez Białorusinów i Ukraińców, Austria zaś część południową Polski i Ruś Czerwoną; wiedzieć, że Królestwo Polskie po r. 1815 to środkowa część Polski z Warszawą i Łodzią i umieć wskazać współczesną granicę Polski.

2. Chronologia

Orientowanie się w rachubie czasu do i po nowej erze; wiek — 100 lat. Umiejętność umieszczania daty w stuleciu, szeregowania faktów według ich kolejności chronologicznej; zapamiętanie następujących dat wraz

z umiejętnością krótkiego przedstawienia danego zdarzenia: 966, 1410, 1525, 1569, 1791, 1794, 1795, 1815, 1830, 1848, 1863, 1871, 1882, 1905, 1914, 1917, 1918, 1939, 1943, 1944, 1945.

3. Znajomość faktów i zjawisk historycznych

Umiejętność dania odpowiedzi na pytania następujące w odniesieniu do poszczególnych kolejnych epok:

a) Kto wówczas w Polsce pracował? b) Jak pracowali wtedy ludzie w Polsce (technika produkcji i społeczne stosunki produkcji)? c) Kto i jak z tej pracy korzystał (istota i formy wyzysku, obowiązujące prawo własności)? d) Kto rządził Polską i jak (ustrój polityczny, społeczny, formy państwa, organy władzy)? e) Jak Polska wyglądała (kraj, przyroda, osiedla, ludzie)? f) Z kim Polska sąsiadowała? g) Kto w Polsce uczył się, pisał książki itd.? h) Jak ludzie żyli (obyczaje, szkoły, wierzenia, podróże, rozrywki, ubiór, z podkreśleniem różnic klasowych)? i) Co działo się na świecie w przełomowych momentach naszych dziejów (w najogólniejszym ujęciu)?

4. Jednostki wybitne

Umiejętność wskazania, w jakiej epoce dana jednostka żyła, do jakiej klasy społecznej należała, na czym jej działalność polegała, dlaczego uważamy tę działalność za postępową. Szczegółowo dzieci powinny znać następujące postacie: Bolesław Chrobry, Kazimierz Wielki, Mikołaj Kopernik, Stanisław Staszic, Tadeusz Kościuszko, Karol Marks, Fryderyk Engels, Henryk Dembowski, Ludwik Waryński, Julian Marchlewski, Włodzimierz Lenin, Józef Stalin, Bolesław Bjerut.

Ktoś zapomniał
po prostu urobić całą
hist. Polski tylko że w soc. ujęciu -
czyli jeszcze trudniejsza

KLASA V

3 godziny tygodniowo

• Materiał nauczania

I. USTRÓJ RODOWY

1. *życie ludzi pierwotnych*

Horda pierwotna (paleolit). Plemię i ród (neolit). Podział pracy między kobietą i mężczyzną, matriarchat i patriarchat. Wspólna praca i wspólna własność — komunizm pierwotny. Rozpad gminy pierwotnej, powstanie własności prywatnej i klas. Powstanie państwa.

II. PAŃSTWA NADRZECZNE OPARTE NA NIEWOLNICTWIE

2. *Mezopotamia*

Położenie geograficzne. Rzeki Tygrys i Eufkrat. Drogi wodne. Państwo babilońskie i prawa króla Hamurabiego: położenie niewolników, włościan i mieszkańców miast według praw Hamurabiego. Kodeks króla Hamurabiego jako obrona interesów właścicieli niewolników.

Podboje asyryjskie: organizacja armii asyryjskiej, władztwo asyryjskie nad podbitymi krajami i podbój Asyrii przez państwo chaldejskie (nowobabilońskie).

Rozkwit Babilonu. Babilon jako ośrodek kulturalny i handlowy starożytnego Wschodu. „Wiszące ogrody“. Podbój Babilonu przez Persję.

3. *Egipt starożytny*

Położenie geograficzne. Wylewy Nilu. Nawadnianie. Rolnictwo głównym zajęciem Egipcjan; rzemiosło, handel zewnętrzny. Faraon i jego despotyczna władza. Podstawowe antagonistyczne klasy w społeczeństwie: niewolnicy i właściciele niewolników. Ciężkie położenie niewolników; powstanie niewolników i chłopów, około r. 1750 przed n. e.; papirus z Leyden.

4. *Kultura Egiptu*

Wierzenia religijne, kult zwierząt i przyrody. Budowle: piramidy, sfinksy, świątynie. Pismo, nauka: astronomia, kalendarz, medycyna. Charakter klasowy i znaczenie kultury egipskiej.

5. *Indie starożytne*

Położenie geograficzne. Ludność pierwotna Indii, Drawidowie. Podbój Drawidów przez Ariów. Kastowy ustrój społeczny w Indiach starożytnych. Kultura Indii: architektura, matematyka.

6. *Starożytne Chiny*

Kraj i ludność. Wielka własność rolna: król, książęta, możni. Położenie chłopów i niewolników. Powstanie czerwono-brewych (18 do 23 roku nowej ery). Kultura starożytnych Chin: matematyka, astronomia, medycyna, wielki mur chiński. Znaczenie chińskiej kultury.

III. STAROŻYTNA GRECJA

7. *Najdawniejsza Grecja*

Kraj, ludność i jej zajęcia. Wykopaliska na Krecie, w Mikenach i Troi. Kultura kreto-mykeńska i jej upadek wskutek najazdu Dorów.

8 i 9. Grecja Homera

Rozpad ustroju rodowego. *Iliada i Odyseja* jako źródła wiadomości o życiu Greków (XII — VIII w. d. n. e.). Życie codzienne, zajęcia, początki własności prywatnej klas, początki rzemiosła i handlu. Bogactwo bazyleusów, walka ludu z wielmożami, powstawanie miast — państw (*polis*).

Kultura epoki Homera, wierzenia Greków, bogowie olimpijscy, mity o Herkulesie, o Anteuszu, o argonautach.

10. Kolonizacja grecka

Żegluga po Morzu Śródziemnym i Czarnym, zakładanie kolonii. Kolonie rolnicze i handlowe. Rozwój handlu (zwłaszcza handlu niewolnikami), pojawienie się pieniędzy w Grecji. Rozwój rzemiosła. Igrzyska olimpijskie i ich znaczenie.

11. Sparta, państwo militarne i oligarchiczne

Jak powstało państwo spartańskie. Heloci, periojkowie, spartiaci. Ziemia i heloci własnością państwową. Wojskowa organizacja Spartan, wychowanie spartańskie, wojsko. Podbój Messenii. Związek Peloponeski ostoją arystokracji przeciwko demosowi.

12. Ateny w czasach Solona

Kraj, miasto Ateny. Rozkład ustroju rodowego. Ustrój polityczny (archonci, areopag, zgromadzenie ludowe), rządy eupatrydów. Położenie drobnego rolnika, niewola dłużnicza. Walka kupców i rzemieślników o prawa polityczne.

13. Reformy Solona 594 d. n. e.

Niezadowolenie z reform Solona z powodu ich połowiczności. Dalsza walka między ludem (*demos*) a arystokracją; tyrania Pizystratesa, zniszczenie resztek ustroju rodowego przez Klistenesa.

14. Wojny grecko-perskie

Przyczyny wojen (Grecja a Persja). Powstanie miast jońskich, 500 d. n. e. Udział Aten i Sparty w wojnach, przykłady

walki lądowej i morskiej. Salamina 481, Związek Morski, potęga Aten.

15. *Rozkwit demokracji opartej na niewolnictwie za czasów Peryklesa w Atenach* (V w. d. n. e.)

- a) w porcie Pireus i na agorze (życie gospodarcze),
- b) na Pnyksie (zgromadzenie ludowe — Perykles),
- c) na Keramiku (rzemiosło),
- d) byt i praca niewolników.

16. *Na Akropolu*

Budowle, rzeźby Fidiasza, procesja panatenajska w teatrze, spotkanie z Sokratesem.

17. *Niewolnictwo i niewolnicy*

Wojna głównym dostawcą niewolników. Targi na niewolników. Handel niewolnikami. Praca niewolników. Niewolnicy państwowi. Wyzysk pracy niewolników przez właścicieli. Ruina gospodarza wolnych rzemieślników i chłopów.

18. *Rywalizacja Aten i Sparty*

Długotrwałe wojny domowe. Rola Persji. Klęska Aten. Powstania niewolników i biedoty przeciwko arystokratom. Podstawowe przeciwieństwa społeczeństwa greckiego — walka niewolników z właścicielami niewolników oraz bogatych z biednymi.

19. *Grecja pod rządami Macedonii*

Macedonia; kraj i ludzie, zajęcia. Filip II i jego stosunek do Grecji. Demostenes. Podbój Grecji przez Filipa II, 338 d. n. e.

20. *Aleksander Macedoński i jego podboje*

Wyprawa na Persję, opanowanie Azji Mniejszej, Syrii, Egiptu; wyprawa do Indii. Stworzenie rozległej monarchii. Śmierć Aleksandra Macedońskiego i rozpad jego państwa 323 d. n. e.

IV. STAROŻYTNY RZYM

A. Najdawniejsze dzieje Rzymu (w. VIII — III d. n. e.)

21. *Kraj i ludzie*

Położenie geograficzne Italii i Rzymu. Ludność Italii i jej zajęcia, kultura etruska. Ród rzymski i jego rozpad. Legendy o powstaniu Rzymu. Religia rzymska.

22 i 23. *Walka plebejuszy z patrycjuszami*

Patrycjusze i plebejusze. Powstanie państwa. Ciężkie położenie plebejuszy. Rządy patrycjuszy: konsulat, senat, zgromadzenie ludowe.

Walka plebejuszy o ziemię i prawa polityczne. Ustawa 12 tablic. Zrównanie prawne plebejuszy z patrycjuszami. Powstanie nobiletatu. Arystokratyczny charakter rzymskiej republiki.

24. *Podbój Italii i organizacja republiki rzymskiej*

Opanowanie Italii do pocz. III w. d. n. e. Armia rzymska. Zabór ziem podbitych narodów przez patrycjuszy i bogatych plebejuszy. Organizacja *republiki rzymskiej*: senat, zgromadzenie ludowe, sprzymierzeńcy i ludy podbite. Polityka: „dziel i władaj“ (*Divide et impera*).

B. Opanowanie basenu Morza Śródziemnego przez Rzym w. III i II d. n. e.

25. *Rzym a Kartagina*

Stosunki gospodarcze w Italii. Kartagina, jej ustrój, walki wewnętrzne, handel morski, stosunki handlowe z Rzymem do początku III w. d. n. e. Rywalizacja z Kartaginą o morze, zatarg o Sycylię.

26. *Podboje rzymskie w basenie Morza Śródziemnego*

Pierwsza wojna punicka 264, zabór Sycylii. Druga wojna punicka: wyprawy Hannibala do Italii, bitwa nad Jeziorem

Trazymeńskim, bitwa pod Kannami, obrona Rzymu, Scypion Afrykański i zabór Hiszpanii, walki w Afryce.

Podbój Macedonii i Grecji. Zniszczenie Kartaginy po trzeciej wojnie punickiej 146 d. n. e. Rabunkowy charakter podbojów rzymskich.

C. Rzym — republika właścicieli niewolników w. III — II d. n. e.

27 i 28. *Przemiany gospodarcze i społeczne*

Rozwój pracy niewolniczej, położenie niewolników. Niewolnicy łupem wojennym, targi na niewolników, niewolnicy państwowi, miejscy, wiejscy, niewolnicy - gladiatorzy, niewolnik — mówiące narzędzie, wyzwolenicy.

Przywóz zboża z prowincji, upadek rolnictwa, ruina drobnych rolników, tworzenie się wielkich majątków ziemskich (latyfundia). Nobilowie, jeźdźcy, proletariat. Położenie sprzymierzeńców i mieszkańców prowincji.

29. *Walka o ustrój rolny*

Powstanie niewolników na Sycylii, wrzenie wśród zrujnowanych rolników i rzemieślników. Działalność Tytusa i Gajusa Grakchów 133 — 123 d. n. e., załamanie się walki o reformę rolną, przyczyny przegranej. Popularzy i optymaci. Zaostrzenie się walki klasowej.

D. Upadek Republiki Rzymskiej — w. I d. n. e.

30. *Reforma wojskowa Mariusza*

Przyczyny zmian w organizacji armii rzymskiej. Reforma Mariusza. Najazd Cymbrów i Teutonów.

31. *Powstanie sprzymierzeńców i niewolników*

Powstanie sprzymierzeńców, nadanie im praw obywateli rzymskich. Powstania niewolników, Spartakus — wódz powstania r. 73 d. n. e. Przyczyny klęski powstań niewolniczych, znaczenie powstań.

32. *Walka o władzę w Rzymie*

Pierwszy tryumwirat 60 d. n. e. Juliusz Cezar jako jedynowładca, jego dyktatorskie rządy w interesie właścicieli niewolników, zabór Galii. Śmierć Cezara, upadek republiki.

E. Cesarstwo Rzymskie w I i II w. n. e.

33. *Rządy Oktawiana Augusta 31 d. n. e. — 14 n. e.*

Republikańskie pozory dyktatury właścicieli niewolników, pryncypat, pretorianie.

34. *Imperium Rzymskie*

Zanik instytucji republikańskich. Władza cesarza. Wzmoczenie dyktatury wojskowej właścicieli niewolników, wzrost przepychu. Organizacja Imperium Rzymskiego, położenie prowincji, granice imperium w w. II n. e., ilość ludności. Rozwój handlu i rzemiosła. Wzrost powszechnego niezadowolenia, tłumienie powstań (Judea), walka z barbarzyńcami.

35. *Kultura rzymska w okresie cesarstwa*

Literatura za czasów Oktawiana. Wygląd Rzymu, życie w mieście, dzielnice bogaczy i biedoty. Igrzyska, datki dla pozyskania ludu. Wpływy kultury greckiej, prawo rzymskie, romanizacja prowincji. Klasowy charakter kultury rzymskiej i jej znaczenie.

36. *Chrześcijaństwo*

Powstawanie gmin chrześcijańskich, ich skład społeczny i organizacja, niechętny stosunek władzy i bogatych do chrześcijan. Prześladowania pierwszych chrześcijan.

F. Rewolucje niewolników, najazdy barbarzyńców i upadek cesarstwa rzymskiego

37. *Upadek gospodarki niewolniczej*

Rozpaczliwe położenie rolników. Upadek handlu i rzemiosła. Kryzys pieniężny. Tworzenie się kolonatu. Powstania nie-

wolników. Najazdy barbarzyńców, łupienie Rzymu. Powstanie bagaudów w Galii.

38. *Siabość organizacji państwowej*

Walki o tron cesarski. Biurokracja, słaba działalność administracji. Wzrost obciążenia podatkowego. Barbarzyńcy w wojsku.

39. *Uznanie chrześcijaństwa przez cesarstwo*

Przenikanie elementów posiadających do gmin chrześcijańskich. Przystosowanie się kościoła do potrzeb cesarstwa i klas posiadających. Wzrost bogactw kościoła. Sojusz Konstantyna z kościołem, edykt mediolański (313). Powstanie herezji. Założenie Konstantynopola. Uchwała o powszechności kościoła chrześcijańskiego (Teodozjusz). Podział cesarstwa 395.

40. *Plemiona germańskie na obszarach Europy zachodniej*

Obszary zamieszkałe przez Germanów. Ustrój rodowy i tryb życia. Najazdy plemion germańskich na cesarstwo. Hunowie i ich wódz Atylla. Wizygoci, Wandalowie, ich wędrówki. Zajęcie Rzymu przez Germanów 476. Powstanie państw germańskich. Upadek Cesarstwa Zachodniego. Europa Zachodnia w V wieku.

V. W CZESNE ŚREDNIOWIECZE, PRZEJŚCIE OD USTROJU NIEWOLNICZEGO DO FEUDALIZMU

41. *Państwo Franków*

Obszar państwa Franków w V wieku. Prawo frankońskie. Chrzest Chlodwiga (496). Podboje Franków, walka z Arabami.

42. *Państwo Karola Wielkiego*

Powstanie feudalizmu w państwie Franków. Granice państwa Karola Wielkiego. Wojny Karola Wielkiego. Organizacja

państwa. Służba wojskowa. Stosunki gospodarcze. Feudalny majątek ziemski. Zasadnicze cechy społeczeństwa feudalnego. Życie kulturalne. Koronacja Karola Wielkiego na cesarza rzymskiego 800.

43. *Powstanie państw feudalnych—Europa w w. IX—XI*

Rozpad monarchii Karola Wielkiego. Najazdy Arabów, Węgrów i Normanów. Powstanie Francji, początki Włoch, powstanie Niemiec, 962. Koronacja Ottona I na cesarza. Początki Anglii, podboje Normanów.

44. *Słowianie zachodni w w. IX — XI*

Państwo Wielkomorawskie. Cyryl i Metody. Słowianie połabscy i pomorscy i ich walka z Niemcami.

45. *Feudalne stosunki w Europie*

Zamek, klasztor i kościół jako posiadacze ziemi w ustroju feudalnym. Poddaństwo chłopów, gospodarka samowystarczalna. Seniorowie, wasale, hołd, lenno. Życie rycerzy.

46 i 47. *Bizancjum i Słowianie*

Cesarstwo za Justyniana 525 — 565, wojny, kodeks Justyniana. Walka z Arabami. Słowianie, ich podział na wschodnich, zachodnich i południowych. Kultura Słowian. Powstanie państwa bułgarskiego. Zasiedlenie przez Słowian terenów Bizancjum. Wpływ gminy słowiańskiej na Bizancjum. Stosunek cesarstwa wschodniego do Słowian, misje. Upadek potęgi cesarstwa w XI wieku. Kościół wschodni. Kultura Bizancjum. Powstanie państwa serbskiego. Uzależnienie Chorwatów od Węgrów.

48. *Arabowie*

Kraj i życie Arabów przed Mahometem. Powstanie państwa arabskiego. Islam, 622. Podboje arabskie. Państwa kalifów — kalifat w Damaszku, w Bagdadzie, w Kordobie. Turcy — Seldżucy. Życie gospodarcze Arabów, ich kultura (nauka,

architektura. literatura). Wpływ kultury arabskiej na narody Azji i Europy.

49. *Słowianie zachodni*

Prehistoria ziem słowiańskich.

50 i 51. *Tworzenie się państw słowiańskich, powstawanie stosunków feudalnych*

Powstanie państwa czeskiego, X wiek. Obszar zajęty przez państwo czeskie. Plemiona wchodzące w skład tego państwa. Przyjęcie chrztu. Dynastia Przemyślidów. Stosunki z cesarstwem rzymsko - niemieckim.

Powstanie państwa ruskiego. Plemiona ruskie, obszar zamieszkały przez nie, ich życie. Powstanie Rusi Kijowskiej, stosunki z Bizancjum, przyjęcie chrześcijaństwa przez Włodzimierza Wielkiego (998).

52. *Wytwarzanie się stosunków feudalnych w Polsce*

Powstanie państwa polskiego. Pierwsze historyczne wiadomości. obszar zamieszkały przez plemiona, którymi rządził Mieszko I. Jego walki z Niemcami 963. Stosunek do cesarstwa Sojusz z Czechami. Chrzest Polski (966).

53 i 54 *Bolesław Chrobry*

Kraj i ludność. Wolni i niewolni. Drużyna książęca. Organizacja grodowa. Pierwsze kościoły i ich rola. Prawo książęce.

Stosunki z cesarstwem rzymsko - niemieckim:

a) zjazd w Gnieźnie (1000), b) walki z Niemcami, pokój w Budziszynie 1018, zachodnia granica Polski.

Stosunki z Rusią Kijowską: a) gospodarcze, b) związki rodzinne, c) sprawa grodów czerwieńskich.

Koronacja Chrobrego 1025.

55. *Walka przeciwko możnym i kościołowi po śmierci Chrobrego*

Straty terytorialne Mieszka II. Bezkrólewie. Powstanie przeciwko możnym i kościołowi. Masław na Mazowszu. Przywrócenie organizacji państwowej i kościelnej przez Kazimierza Odnowiciela w zależności od cesarstwa.

VI. EUROPA W OKRESIE ROZKWITU FEUDALIZMU (wiek XI — XV)

56 i 57. *Życie w okresie feudalizmu*

Stosunek ludzi średniowiecza do pracy. Obyczaje rycerskie, zamek rycerski. Zakony i klasztory. Praca poddanych dla panów feudalnych. Walka chłopów z pańszczyzną. Prymitywna samowystarczalna gospodarka, rolnictwo. Klęski głodu, pożarów i epidemii.

Osiedla rzemieślniczo - kupieckie. Tworzenie się miast. Drogi handlowe. Walka miast z panami feudalnymi. Prawa miejskie. Cechy, gildie, walki klasowe w mieście średniowiecznym.

58 i 59. *Kultura umysłowa*

Szkoty klasztorne. Pismo, dawne książki, kroniki, roczniki. Poglądy ludzi średniowiecznych na świat (poglądy geograficzne, biologiczne itd.). Zabobony i religijność ludzi średniowiecznych. Podporządkowanie wiedzy teologii. Budowle średniowieczne (miasto, kościoły, zamek, wieś).

60. *Walka cesarstwa z papieżem w w. XI. Feudalizacja kościoła*

Rywalizacja cesarstwa i papieża o hegemonię w świecie feudalnym. Walka Grzegorza VII z Henrykiem IV; Europa feudalna podzielona na dwa obozy.

61. *Bolesław Śmiały w walce z możnowładztwem świeckim i duchownym*

Koronacja Bolesława Śmiałego w oparciu o papieża Grzegorza VII (1076). Walka ze stronnictwem cesarskim (Władysław Herman, biskup Stanisław ze Szczepanowa). Zwycięstwo stronnictwa cesarskiego, ucieczka Bolesława Śmiałego z kraju. Władysław Herman — lennikiem cesarza.

62. *Zycie gospodarcze i wczesnofeudalne stosunki w Polsce w. X — XI.*

Zajęcia ludności (rolnictwo, rzemiosło, handel wymienny, targi). Do kogo należała ziemia, wolni i poddani, zależność od panów feudalnych (księcia, klasztoru, kościoła).

63 i 64. *Opanowanie Pomorza przez Bolesława Krzywoustego i podział Polski*

Pomorze i jego ludność, zajęcia Pomorzan, podział na samodzielne księstwa. Opanowanie Pomorza przez Bolesława Krzywoustego: włączenie Pomorza Gdańskiego do Polski, księżęta szczecińscy — lennikami Krzywoustego.

Krzywousty w obronnej walce z cesarstwem: żądanie cesarza hołdu od Bolesława Krzywoustego, walki na Śląsku, sposoby walki (oblężenie Głogowa), zwycięstwo Krzywoustego.

Tak zwany Testament Krzywoustego, 1138, feudalne rozdrobnienie Polski.

65 i 66. *Wyprawy krzyżowe*

Stosunki handlowe między feudalną Europą a Bizancjum i Arabami. Bogactwa Wschodu. Pielgrzymki do Jerozolimy. Zajęcie Palestyny przez Turków, zahamowanie handlu ze Wschodem. Bogactwa Wschodu nęcą rycerzy i chłopów. Sobór w Clermont. 1095. Wyprawa Piotra Pustelnika.

Wyprawy rycerstwa feudalnego (1096 — 1099). Zdobycie Jerozolimy i państwo chrześcijańskie w Palestynie. Dalsze wy-

prawy krzyżowe, krucjata dzieci. Powstawanie zakonów rycerskich.

Walki pod hasłem krucjat w Europie: zajmowanie ziem Słowian i Prusów, niszczenie tzw. heretyków. Wzrost znaczenia papieżstwa, Innocenty III, jego dwór i dochody. Inkwizycja.

WYNIKI NAUCZANIA

Chronologia

Umiejętność rachuby czasu do nowej ery i od nowej ery na podstawie wykresu chronologicznego, orientowanie się w kolejności wydarzeń: Umiejscowienie wydarzeń w wiekach, zapamiętanie następujących dat: 1750 d. n. e. 594, 500, 481, 338, 323, 264, 146, 133, 123, 73, 60, 31 p. n. e. — 14 n. e., 395, 476, 622, 800, 962, 1095, oraz z historii Polski daty: 966, 1018, 1025, 1138.

Mapa

Umiejętność wskazania na mapie i określenia słowami położenia każdego z omawianych krajów starożytnych i państw feudalnych (np. Grecja leży w Europie na Półwyspie Bałkańskim w jego części południowej); orientowanie się w rozmieszczeniu 1. ogólnym kolonii greckich (nad morzami Czarnym i Śródziemnym, bez szczegółowego wskazywania), 2. imperium rzymskiego w II wieku (dokoła Morza Śródziemnego, w Europie od Renu i Dunaju); 3. w rozmieszczeniu plemion słowiańskich ze szczególnym uwzględnieniem plemion lechickich. Umiejętność wyszukiwania pod kierunkiem nauczyciela na mapie historycznej każdej miejscowości wzmiankowanej i wiązania życia poszczególnych ludów z położeniem geograficznym; zrozumienie walki człowieka z przyrodą.

Dzieje starożytne

Sprawy gospodarcze i społeczne

Podobnie jak w klasie IV, umiejętność dania odpowiedzi na następujące pytania w zastosowaniu do poszczególnych ludów starożytnych:

1. Kto pracował w danym kraju i w danym okresie? Jak pracowano? Jaki zajęcia gospodarcze rozwijały się w danym kraju? Dla kogo pracowano?

2. Opowiedzieć o położeniu niewolników w różnych państwach opartych na niewolnictwie i o powstaniach niewolniczych.

3. Jak dzielili się ludzie wolni w różnych państwach starożytnych? Dać przykład walk klasowych między ludźmi wolnymi.

Ustrój polityczny

Kto rządził poznanymi państwami starożytnymi w danym okresie. Wytłumaczyć znaczenie wyrażen: rzeczpospolita, monarchia, rządy arystokratyczne, rządy demokratyczne.

Dać przykład monarchii nieograniczonej, republiki arystokratycznej i demokratycznej.

Kultura umysłowa i życie codzienne

1. Kto w poszczególnych krajach zajmował się nauką? Jakie pismo istniało w świecie starożytnym i kto umiał pisać? Rozpoznać na obrazkach najważniejsze zabytki architektury, rzeźby i malarstwa ludów starożytnych.

2. Jak ludzie w poszczególnych krajach mieszkali, ubierali się, co jedli i jakie mieli rozrywki?

Jak sobie wyobrażali bóstwa i jak je czcili?

Wybitne jednostki

Wiedzieć, kim był: Homer, Perykles, Aleksander Macedoński, Tyberiusz i Gajus Grakchowie, Spartakus, Juliusz Cezar.

Z historii średniowiecznej:

Sprawy gospodarcze i społeczne

Przedstawić pracę wieśniaka poddanego i różnice w położeniu niewolnika i poddanego. Opowiedzieć o życiu na zamku średniowiecznym, w klasztorze i mieście średniowiecznym (prace rzemieślników, handel) na zachodzie Europy, w Polsce i na Rusi.

Sprawy polityczne

Jak rządzona była feudalna Francja? Jakie rządy były w Cesarstwie Rzymskim narodu niemieckiego (dążenia cesarzy do władania światem).

Wiedzieć, kiedy powstało państwo polskie oraz państwa: ruskie i czeskie, bułgarskie i serbskie. Jaką władzę mieli książęta polscy z rodu Piastów w X, XI wieku? Przez kogo wykonywali tę władzę (grody). Jakie walki prowadzili książęta polscy z cesarzami niemieckimi (wymienić, którzy książęta, gdzie toczyli walki i o co były te walki?).

Dlaczego Polska walczyła o Bałtyk? wymienić niektóre walki. Co się stało z Polską po roku 1138?

Ważniejsze wydarzenia o znaczeniu międzynarodowym

Wiedzieć: 1. o co toczyły się walki w średniowieczu między cesarzami i papieżami. 2. Wyjaśnić, na czym polegała feudalna potęga papieżstwa. 3. Kiedy były krucjaty, dokąd się kierowały, co zobaczyli rycerze z zachodu

du w Bizancjum i Palestynie, jakie zmiany zaszły w życiu ludzi w Europie na skutek wypraw krzyżowych.

Kultura umysłowa

Kto uczył się w czasach średniowiecznych (opowiedzieć o nauce w szkole klasztornej). Czym interesowali się ówcześni uczeni. Jak wyglądały dawne książki. W jakim języku były pisane w zachodniej Europie, w Polsce i na Rusi.

Rozpoznać na ilustracji zabytki architektury średniowiecznej: kościół romański i gotycki, kościół bizantyjski, zamek, ratusz, mury miejskie (przykłady zaczerpnięte z Polski i z zabytków zagranicznych).

KLASA VI

3 godziny tygodniowo

Materiał nauczania

I. ZMIANY W EUROPIE W CZASIE I PO WYPRA- WACH KRZYŻOWYCH (XII — XV wiek)

1. *Zmiany gospodarcze*

Rozwój miast w XII i XIII wieku, ożywienie i rozwój handlu (handel pieniężny, banki, jarmarki, drogi handlowe). Pierwsze manufaktury. Cechy rzemieślnicze, gildie kupieckie. Samorząd miast. Walki miast z panami feudalnymi. Walka cechów z patrycjatem miejskim. Rozwój stosunków towarowo-pieniężnych w mieście. Gospodarka czynszowa na wsi.

2. *Zmiany kulturalne*

Zainteresowanie nauką świecką, uniwersytety we Włoszech i Francji, scholastyka. Początki przyrodoznawstwa, Roger Bacon. Kultura miejska (budowle, malarstwo, wzrost dobrobytu).

3. *Niemieckie parcie na wschód*

Wielkie bezkrólewie w Niemczech, wzrost znaczenia książąt. Zabór ziemi i niszczenie Słowian połabskich, założenie Marchii Brandenburskiej, odcięcie Pomorza Szczecińskiego od

Polski, zabór Prus przez Krzyżaków i ziem bałtyckich przez Kawalerów Mieczowych; zwycięstwo Aleksandra Newskiego nad zakonem teutońskim.

II. POLSKA W EPOCE FEUDALIZMU

4 i 5. *Okres rozdrobnienia feudalnego Polski*

Rozwój wielkiej własności ziemskiej. Przenoszenie wsi na niemieckie prawo czynszowe. Wzrost znaczenia możnowładztwa świeckiego i kościelnego, osłabienie władzy książęcej.

Polityczne osłabienie Polski — zależność jej od cesarstwa i papieżstwa. Odcięcie Polski od Bałtyku przez Niemcy w XII, XIII i XIV w. (Marchia Brandenburska, Krzyżacy). Najazdy Tatarów.

6 i 7. *Francja — wiek XII — XV*

Słabość tronu za Kapetyngów. Rozwój miast i handlu. Walka królów francuskich i miast z panami feudalnymi (Filip II, August i Jan bez Ziemi). Włączanie ziemi odebranej feudałom do posiadłości królewskich. Filip IV zwołuje Stany Generalne 1302, monarchia stanowa we Francji.

Wojna stuletnia. Powstanie paryskie Stefana Marcela. Żakeria. Słumienie żakerii. Joanna d'Arc, koniec wojny (1453). Ludwik XI — początki narodowego państwa francuskiego.

8 i 9. *Anglia — wiek XII — XV*

Wzrost władzy królewskiej. Wzrost pańszczyzny. Powstanie stanów angielskich (panów, rycerstwa, mieszczan) przeciw Janowi bez Ziemi. Wielka karta swobód (1215), początki parlamentu (1265).

Rozwój handlu. Położenie chłopów w wieku XIII i XIV. „Czarna Śmierć“. Prawo przeciwko parobkom i czeladzi, „ogradzanie“ John Bull; powstanie Watta Taylora, jego przebieg i kęska. Zanik pańszczyzny i przejście do gospodarki czyn-

szowej. Wielcy feudalowie, nowa szlachta, wojna „dwu róż“, upadek znaczenia panów feudalnych po wojnie. Henryk VII Tudor i początki państwa narodowego angielskiego.

10. *Hiszpania — wiek XI — XV*

Zjednoczenie Aragonii i Kastylii. Powstania chłopskie. Inkwizycja.

11. *Cesarstwo rzymskie narodu niemieckiego — wiek XII — XV*

Podboje ziem Słowian zachodnich przez niemieckich feudalów. Rywalizacja dynastyczna: Habsburgowie i Luksemburgowie. Cesarz Karol IV. Złota bulla, 1356.

Walka cesarstwa z papieżem. Źródła potęgi papieża. Kościół w walce z herezjami (opozycja antyfeudalna). Inkwizycja. Zakony zebrzące.

12. *Luksemburgowie w Czechach*

Karol IV jako król czeski, uniwersytet w Pradze. Narodowyzwoleńczy, antyfeudalny i antywatykański ruch narodowy w Czechach. Jan Hus, sobór w Konstancji, śmierć Husa, wojny husyckie: umiarkowani i taborcy. Jan Žižka; zdrada umiarkowanych (kalikstynów) i koniec wojen husyckich.

13 i 14. *Feudalne państwo polskie za dwu ostatnich Piastów*

Rozwój gospodarki towarowo - pieniężnej w Polsce — rozwój miast. Rola czynników społecznych w jednoczeniu Polski (miasta, szlachta, kościół).

Jednoczenie terytorium państwowego przez Łokietka i Kazimierza Wielkiego. Polityka zagraniczna Władysława Łokietka, walka z naporem niemieckim. Sprawa Śląska i Pomorza za Kazimierza Wielkiego. Cesarstwo i papież po stronie Krzyżaków. Początek ekspansji Polski na ziemie ruskie kosztem ustępstw na zachodzie, zabór Rusi Czerwonej, granice Polski, 1370.

Kształtowanie się stanów. Walka o wzmocnienie władzy królewskiej w oparciu o rycerstwo, miasta, chłopów. Prawodawstwo, sądy, skarb, obrona państwa.

Kultura Polski XIV wieku. Uniwersytet w Krakowie, 1364. Początki państwa narodowego.

15. *Ruś w wieku XIII i XIV*

Rozdrobnienie feudalne Rusi, jarzmo tatarskie. Wzrost znaczenia Moskwy w XIV wieku. Jednoczenie księstw ruskich przez Iwana Kalitę. Dymitr Doński i bitwa na Kulikowym Polu, 1380. Zrzucenie jarzma tatarskiego.

16, 17, 18, 19, 20. *Rozwój feudalnego państwa polskiego*

Antykrzyżacki sojusz Litwy z Polską, unia. Podbój księstw ruskich przez Litwę w XIII i XIV wieku. Wpływ języka białoruskiego i kultury białoruskiej. Najazdy krzyżackie na Litwę. Unia Litwy z Polską, 1385. Początki oporu Litwy przeciwko połączeniu z Polską, polityka Witolda.

Walci z Zakonem o odzyskanie Pomorza i Prus. Wielka wojna w latach 1409 — 1411, bitwa pod Grunwaldem, 1410, wspólne zwycięstwo Słowiańszczyzny. Sprawa polsko-litewska na soborze w Konstancji. Stosunki Polski z husyckimi Czechami.

Powstanie folwarku pańszczyźnianego. Wisła drogą handlową, znaczenie Gdańska, rozwój handlu zbożem w XIV — XV wieku. Gospodarcze podłoże ciężenia Prus do Polski. Związek Jaszczurczy. Polityka Kazimierza Jagiellończyka w stosunku do Rusi. Wojna trzynastoletnia. Pokój toruński, 1466.

Przywilej koszycki, 1374. Przywileje nadane przez Władysława Jagiełłę. Statuty nieszawskie (1466), Statut piotrkowski, 1496. Sejmiki. Powstanie Sejmu w Polsce. Konstytucja *Nihil novi*, 1505.

21. *Upadek cesarstwa bizantyjskiego*

Podboje tureckie w XIV wieku, bitwa na Kosowym Polu, 1389, Słowianie południowi pod jarzmem tureckim. Warna (1444). Zdobycie Konstantynopola przez Turków, powstanie państwa tureckiego, 1453.

22. *Włochy w wieku XIV i XV*

Rozbicie polityczne Włoch. Rywalizacja handlowa Genui i Wenecji. Rozwój handlowy i przemysłowy Florencji: banki, możne rodziny mieszczańskie, tyrania Medyceuszów, Florencja w latach wczesnego Odrodzenia; koła humanistów, początki druku.

II. FEUDALNA EUROPA W OKRESIE ODRODZENIA, REFORMACJI I REAKCJI KATOLICKIEJ

23 i 24. *Odkrycia geograficzne i początki zaborów kolonialnych*

Ekonomiczne i techniczne przesłanki wielkich odkryć geograficznych XV — XVI w. Wyobrażenia geograficzne w XV wieku.

Odkrycie drogi do Indii wschodnich, Vasco da Gama. Podróże i odkrycie Ameryki przez Kolumba. Podróż Magellana naokoło świata.

Ameryka przed przybyciem Europejczyków. Podbój Meksyku i Peru. Rabunkowa eksploatacja tubylców, ich los. Kolonialna polityka państw europejskich. Kolonie portugalskie w Indiach. Gospodarcze skutki odkryć, zmiana dróg handlowych. Rola Antwerpii.

25 i 26. *Odrodzenie we Włoszech wiek XVI*

Życie ludzi Odrodzenia: mieszkania, ogrody, zainteresowania, rozrywki, ubranie. Krytycyzm ludzi Odrodzenia. Poglądy społeczne. Macchiavelli. Mecenasi nauki i sztuki. Późne włoskie Odrodzenie, wielcy mistrze włoskiego Renesansu: Michał

Anioł, Leonardo da Vinci, Rafael. Najslawniejsze zabytki sztuki Renesansu włoskiego. Tomasz Campanella.

27. *Reformacja i wojna chłopska w Niemczech*

Rozdrobnienie feudalne kraju. Karol V. Antagonizmy klasowe w Niemczech XVI wieku. Humanizm w Niemczech.

Wystąpienie Lutra, 1517. Wojna chłopska, jej program, Tomasz Münzer. Klęska chłopów i okrutna rozprawa z nimi. Walka kościoła — feudalnej potęgi z rozwijającą się burżuazją i książętami. Pokój religijny w Augsburgu, 1555.

28. *Reformacja kalwińska, Francja w XVI wieku i początku XVII wieku*

Działalność Kalwina we Francji. Hugonoci i katolicy. Noc św. Bartłomieja. Wojny religijne i zakończenie ich po wstąpieniu na tron Henryka IV Burbona. Ludwik XIII, utrwalenie absolutyzmu we Francji.

29. *Reformacja w Szwajcarii*

Działalność Kalwina w Genewie. Utrwalenie się reformacji w krajach o rozwiniętym mieszczaństwie.

30. *Reakcja katolicka w Europie*

Uchwała soboru trydenckiego. Zakon jezuitów, metody walki z reformacją, szkoły jezuickie, udział jezuitów w polityce europejskiej. Klasowe oblicze reakcji katolickiej (obrona feudalizmu).

31. *Hiszpania i rewolucja w Niderlandach*

Król Filip II Habsburg jako obrońca kościoła katolickiego. Podłoże ekonomiczne i narodowe rewolucji w Niderlandach. Ruch mas, morscy i leśni gezowie, wojna partyzancka, pomoc Anglii, utworzenie Rzeczypospolitej Zjednoczonych Prowincji (Holandii).

Rozkwit Holandii, zabory kolonialne, ucisk mas ludowych.

32 i 33. *Anglia w XVI wieku — początki kapitalizmu*

Pierwsze manufaktury, „ogradzanie“ i wywłaszczenia chłopów. Nowa szlachta, krwawe ustawodawstwo przeciw włoczęgom. Absolutyzm Tudorów. Oderwanie się od kościoła katolickiego (Henryk VIII). Rządy królowej Elżbiety. Walka z Hiszpanią o panowanie na morzu. Kompanie handlowe. Pierwsza angielska kolonia w Ameryce Północnej. Tomasz Morus i jego *Utopia*. Szekspir i teatr angielski.

34. *Państwo moskiewskie w XVI wieku*

Car Iwan Groźny w walce z bojarami. Ustanowienie „samodzierżawia“. Podboje na wschodzie i południu. Walki ze Szwecją i Polską o dostęp do Bałtyku.

35, 36, 37, 38 i 39. *Polska w okresie Odrodzenia, reformacji i reakcji katolickiej*

Odrodzenie w Polsce. Rozkwit kultury szlacheckiej. Uniwersytet Krakowski w pierwszej połowie XV wieku. Wczesne Odrodzenie — dwór Kazimierza Jagiellończyka. Rozkwit Odrodzenia — na Wawelu za czasów Zygmunta Starego (wpływy włoskie, uczeni, artyści). Mikołaj Kopernik, 1453. Bujny rozkwit literatury. Zabytki Odrodzenia w Polsce (Kraków).

Reformacja w Polsce. Ruchy w Gdańsku. Walka szlachty z duchowieństwem, dziesięciny i sądy duchowne. Szkoły różnowiercze. Idee społeczne Frycza Modrzewskiego. Bracia polscy (protest przeciwko ówczesnym stosunkom feudalnym). Znaczenie reformacji dla kultury polskiej.

Stosunki gospodarcze i społeczne w Polsce w. XVI. Folwark pańszczyźniany: wzrost ucisku chłopów, poddaństwo, pańszczyzna, zbiegostwo. Ekspansja szlachty i magnatów na ziemie ruskie, powstawanie wielkich fortun kresowych. Różnicowanie się szlachty. Początki upadku miast.

Zaborcy na wschodzie kosztem rezygnacji z ziem zachodnich. Układ wiedeński, 1515. Sekularyzacja Prus, 1525. Unia lubelska, 1569. Granice Korony i Litwy. Plan podbojów Batorego i jego wojny z Moskwą. Sprawa Dymitrow Samozwańców w Moskwie. Próby zaborów za Zygmunta III Wazy, ich klęska.

Organizacja feudalnej Rzeczypospolitej szlacheckiej. Elekcje. Artykuły henrycjańskie, 1573. Skarb, sądy, wojsko, sejmy, urzędy, władza króla.

40 i 41. *Wojna trzydziestoletnia 1618—1648*

Podział Niemiec na dwa obozy, katolicki i protestancki. Narodowy ruch czeski. Walka z uciskiem Habsburgów i z kościołem katolickim. Walka Czech o niepodległość, Biała Góra (1620), pogrom Czech.

Wyniszczenie Niemiec przez wojnę, dalsze rozdrobnienie Niemiec, pokój westfalski, skutki wojny.

42, 43 i 44. *Początki rozkładu feudalizmu w Polsce, wiek XVII*

Polityka zewnętrzna. Polska w obozie Habsburgów w okresie wojny trzydziestoletniej. Walka ze Szwecją o Bałtyk, utrata lenna pruskiego i części Inflant, 1660. Walki z Turcją. Zwycięstwo Sobieskiego pod Wiedniem (1683). Niewyzyskanie go dla osłabienia potęgi Habsburgów.

Narodowo-wyzwoleńcza i antyfeudalna wojna chłopów ukraińskich. Powstanie Chmielnickiego na Ukrainie i połączenie się Ukrainy lewo-brzeżnej z Moskwą. Ruchy chłopskie w Polsce, Kostka Napieński.

Wewnętrzne warunki w Polsce XVII wieku. Stosunek szlachty do tronu, rokosze, konfederacja, rządy magnatów. Pogarszanie się ciężkiego położenia chłopów, wzrost pańszczyzny. Wyniszczenie miast. Zastój i upadek kultury szlacheckiej.

III. EUROPA FEUDALNA W OKRESIE PIERWSZYCH REWOLUCJI BURŻUAZYJNYCH, POCZĄTKI KAPITALIZMU

45. *Burżuazyjna rewolucja angielska XVII wieku*

Rozwój gospodarki Anglii w XVII wieku. Walka burżuazji z królami (Stuartowie) i feudalami. „Długi“ parlament, wybuch rewolucji, wjuna domowa, „kawalerzy“ i „okrągłogłowi“, ustanowienie republiki, reformy. Oliver Cromwell, protektorat. Dwa nurty w rewolucji. Lewellerzy. Diggerowie.

46. *Anglia po rewolucji. Początki przewrotu przemysłowego*

Kompromis burżuazji i szlachty, wigowie i torysi. Przewrót 1688 r. Walka Anglii o pierwszeństwo handlowe i kolonialne. Akumulacja pierwotna, „ogradzanie“, rugowanie drobnych rolników, pauperyzacja i proletaryzacja chłopstwa.

47 i 48. *Absolutyzm we Francji*

Ludwik XIV i rozkwit absolutyzmu. Władza króla. Dwór, kultura dworska Francji, jej wpływ na feudalną Europę. Szlachta dworska i jej pasożytniczy charakter.

Życie gospodarcze: Colbert, merkantylizm; rozwój manufaktur, polityka celna, handel zagraniczny, sprawa hugonotów. Wojny, zastój gospodarczy, powstania chłopskie i upadek znaczenia Francji pod koniec rządów Ludwika XIV.

49. *Reformy Piotra Wielkiego w Rosji*

Dążenie Piotra Wielkiego do opanowania Morza Czarnego i Bałtyku. Zdobycie Inflant po wojnie północnej, założenie Petersburga (Leningradu, 1703). Reformy Piotra Wielkiego. Manufaktury pańszczyźniane, wytwarzanie się klasy kupieckiej, wzrost dochodów państwa. Silne wojsko i flota. Rozwój nauki i literatury.

50. Niemcy po wojnie 30-letniej, absolutyzm w Prusach

Rozwój Prus. Utworzenie Królestwa Pruskiego, 1701. Rządy Fryderyka II, polityka zaborów. Antagonizm prusko-austriacki, wojny śląskie, podział Śląska. Sojusz Prus z Anglią.

51. Wojna o niepodległość i powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej

Charakterystyka angielskich kolonii na południu i północy Ameryki Północnej. Rozwój przemysłu na północy. Tłumienie rozwoju przemysłu przez Anglię, wzrost niezadowolenia w koloniach, początek wojny o niepodległość. Deklaracja niezawisłości (1775). Wojna kolonii z Anglią — wojną sprawiedliwą. Dwa obozy amerykańskie: 1. obóz reakcji i zdrady, sprzymierzeńcy Anglików, oraz 2. obóz niepodległości. Jerzy Waszyngton, pomoc Francji, założenie Stanów Zjednoczonych. Udział Kościuszki i Pułaskiego. Przyjaźń Jeffersona z Kościuszką. Skutki wojny dla mas ludowych, powstanie Szejsa (Shays). Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (1787). Bill praw (1791).

IV. ROZWÓJ KAPITALIZMU W EUROPIE

52. Rewolucja burżuazyjna francuska, 1789

Stosunki gospodarcze i społeczne we Francji przed rewolucją: upadek i kryzys gospodarki rolnej, powstania chłopskie, stosunki feudalne hamują rozwój przemysłu i miast.

Burżuazyjni myśliciele wieku XVIII, hasła rzucane przez nich, wydanie wielkiej encyklopedii sztuki i rzemiosł. Ideolog mas plebejskich Méliér.

53.

Przed wybuchem rewolucji. Wzięcie Bastylii 14 lipca 1789. Wielka burżuazja u władzy. Wrzenie na wsi. Noc 4 sierpnia 1789. Deklaracja praw człowieka i obywatela. Konstytucja 1791 roku. Prawo Le Chapellier.

54.

Zyrondyści i jakobini. Konwent, proklamowanie republiki. Walka rewolucyjnej Francji z najazdem feudalnych monarchii. Sąd nad królem i ścięcie króla. Walka jakobinów z zyrondyistami. Kontrrewolucyjny bunt w Wandei. „Wściekli“ i walka o maksimum.

55.

Robespierre i dyktatura jakobinów, rewolucyjny terror, rewolucyjna armia. Pogrom „wściekłych“. Konstytucja 1793 r. Radykalne zniesienie feudalizmu na wsi. Walki w obozie jakobinów. Zamach stanu 9 termidora zwycięstwem burżuazji. Dyktatoriat. 1795.

Znaczenie francuskiej rewolucji burżuazyjnej, jej cechy postępowe i ograniczenie klasowe.

56, 57, 58, 59, 60. *Rozkład feudalizmu w Polsce, upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej*

Sytuacja gospodarcza i społeczna kraju. Reformy gospodarcze: próby przekształcenia feudalnej gospodarki pańszczyźnianej na czynszową, zakładanie pańszczyźnianych manufaktur i rozwój rzemiosła w mieście. Próby reform.

Wpływ idei Oświecenia francuskiego na postępową część społeczeństwa szlacheckiego. Stronnictwo starszlacheckie i postępowe.

Polityka zagraniczna szlacheckiej Rzeczypospolitej, uzależnienie się od wpływów mocarstw ościennych, sprzedajność magnatów. Elekcje XVIII wieku. Pierwszy rozbiór, 1772. Polityka zagraniczna sejmu wielkiego, sojusz z Prusami.

Reformy sejmu wielkiego. Program polityczny mieszczaństwa. Konstytucja 3 maja 1791 r., utrzymanie feudalizmu w Polsce, reformy. Wpływ hasła rewolucji francuskiej.

Spisek magnacki i walka z Targowicą. Drugi rozbiór, 1793, emigracja i przygotowanie powstania w obronie ustawy majowej i niepodległości.

Powstanie Kościuszki, dwa nurty w powstaniu, jego lewica i wystąpienia ludu warszawskiego; uniwersał połaniecki, klęska powstania. Trzeci rozbiór Polski, 1795.

61, 62, 63, 64, 65 i 66. *Europa w latach 1794—1815*

W jaki sposób Napoleon Bonaparte zdobył władzę. Babeuf i spisek „równych“. Generał Bonaparte. Wyprawa włoska. Napoleon w Egipcie, zamach stanu 18 brumaire'a, konsulat, dyktatura Napoleona.

Legiony Henryka Dąbrowskiego w sojuszu z republikańską armią napoleońską. Henryk Dąbrowski we Włoszech. Utworzenie Legionów, cele polityczne. Hasła francuskiej rewolucji w Legionach, ich znaczenie społeczne. Element plebejski w Legionach. Zarys dziejów i źródła klęski koncepcji Legionów.

Rządy Napoleona we Francji. Utrwalenie zdobyczy rewolucji korzystnych dla wielkiej burżuazji: konkordat z papieżem, prześladowanie jakobinów, potwierdzenie prawa Le Chapelier. Polityka wobec robotników. Popieranie przemysłu, polityka ekonomiczna. Burżuazyjne reformy w podbitych krajach.

Wojny cesarstwa 1805—1815. Rywalizacja ekonomiczna Francji i Anglii. Przewaga Anglii na morzu. Koalicja przeciwko Napoleonowi. Opanowanie Europy środkowej przez Napoleona. Traktat w Tylży i utworzenie Księstwa Warszawskiego, 1807.

W Księstwie Warszawskim. Sytuacja gospodarcza, zniesienie poddaństwa przez konstytucję księstwa, rugi chłopskie. Wyzysk ekonomiczny Księstwa przez Napoleona. Armia Księstwa w służbie zaborczych wojen napoleońskich (w Hiszpanii).

R o k 1812. Najazd Napoleona na Rosję, żałosny odwrót wielkiej armii, „wojna narodowa“ przeciw Napoleonowi, zrzućenie jarzma napoleońskiego przez narody Europy dzięki zwycięstwu narodu rosyjskiego w roku 1812, bitwa pod Lipskiem, załamanie się potęgi Napoleona. Kongres wiedeński, jego główne postanowienia, 1815.

67 — 78. *Czasy reakcji i walki burżuazyjnej o władzę*

W walce ze „świętym przymierzem“. Utworzenie świętego przymierza, zwalczanie haseł liberalnych i demokratycznych. Rola caratu w świętym przymierzu; Aleksander I i Mikołaj I. Tajne związki w Europie, ruchy rewolucyjne, ruch dekabrystów w Rosji.

Królestwo Polskie. Konstytucja Królestwa, łamanie jej przez cara i rząd.

Opozycja jawna, sejmy, tajne związki, ich kontakty z dekabrystami. Ekonomiczny rozwój Królestwa. Polityka ministra Lubeckiego. Działalność Staszica. Stosunki społeczne: położenie włościan, dalsze rugi; zaczątki przemysłu maszynowego i miejskiego proletariatu.

Ruch 1830 w Europie. Ruchy wolnościowe w latach 1815 — 1830. Grecja uzyskuje niepodległość. Rewolucja lipcowa w Paryżu, zwycięstwo burżuazji. Powstanie w Belgii, niepodległość Belgii.

Powstanie listopadowe w Polsce. Wypadki listopadowe i grudniowe 1830 r. Ugrupowania drobno-szlacheckie i mieszczańskie: rewolucyjne i demokratyczne (Mochnicki, Lelewel, Czyński). Konserwatyści — magnaci, bogata szlachta, bogate mieszczaństwo (Chłópicki, ks. Adam Czartoryski). Objęcie władzy w powstaniu przez konserwatystów, utrzymanie pańszczyzny. Zwołanie sejmu. Demonstracja ku czci dekabrystów. Detronizacja Romanowów.

Wojna polsko-rosyjska, 1830. Armia Królestwa i jej dowódcy. Konserwatywny charakter wojny,

sprawa włościańska w sejmie. Ruchy plebejskie Warszawy w obronie powstania. Potępienie powstania przez Grzegorza XVI. Ocena powstania (konserwatywna rewolucja).

Monarchia lipcowa we Francji. Wzrost przemysłu. Znaczenie banków, wpływ bankierów na rząd Ludwika Filipa. Położenie chłopów i robotników, powstania lionnskie. Stowarzyszenia socjalistyczne. August Blanqui. Ludwik Blanc.

Socjalizm utopijny. Rozwój kapitalizmu i ciężkie położenie robotników. Jak sobie utopijni socjaliści wyobrażali przebudowę świata (Saint-Simon, Fourier, jego falanstery, Robert Owen). Znaczenie socjalizmu utopijnego.

Anglia 1815 — 1848 r. — Czartyzm. Przewrót przemysłowy. Pauperyzacja i proletaryzacja rzemieślników, chałupników i chłopów. Światowy prymat Anglii. Kryzys 1816 — 1819, ciężkie położenie robotników, niszczenie maszyn. Reforma wyborcza, 1832 (wzrost wpływów burżuazji w parlamencie). Ruch robotniczy. Czartyzm, jego program i dzieje.

Polacy na emigracji polistopadowej. Europa wobec emigrantów polskich 1831 roku. Stosunek rządu francuskiego i narodu do emigrantów. Ugrupowania postępowe i konserwatywne wśród emigrantów. Joachim Lelewel w Paryżu i Brukseli, jego stosunki z rewolucjonistami innych narodowości (z Bakuninem, z Marksem i Engelsem). Towarzystwo Demokratyczne. Plebejskie ośrodki emigracji (Gromada Grudziąż). Polski socjalizm utopijny. Stanisław Worcell.

Łączność kraju z emigracją. Położenie polityczne w Królestwie po upadku powstania. Akcja emisariuszy w trzech zaborach. Szymon Konarski. Spisek ks. Ściegiennego (program wspólnej walki demokracji polskiej i rosyjskiej). Plan ogólnonarodowego powstania 1846, wykrycie spisku w Poznaniu.

Powstanie krakowskie, 1846. Hasła społeczne, Edward Dembowski. Wojna chłopska w Galicji. Upadek powstania. Ocena powstania krakowskiego 1846 r.

WYNIKI NAUCZANIA

Chronologia

Dokładne orientowanie się w czasie, umiejętność wytłumaczenia rachuby czasu, umiejscowianie wydarzeń w wiekach, szeregowanie według kolejności, zapamiętanie następujących dat wraz z umiejętnością krótkiego opowiedzenia o danym fakcie i zrozumienia jego ważności: Z historii powszechnej: 1215, 1302, 1380, 1385, 1389, 1453, 1517 — 1555, 1618 — 1648, 1660, 1701, 1789, 1807, 1815, 1830.

Z historii Polski oprócz dat z klasy IV: 1370, 1374, 1409 — 1411, 1466, 1496, 1505, 1569, 1660, 1846.

Mapa

Oprócz umiejętności i wiadomości z klasy V umiejętność czytania mapy historycznej przekrojowej (np. mapy Europy po roku 1815) i rozwojowej. Wskazywanie na mapie historycznej granic Polski: 1. za Chrobrego po r. 1018, 2. za Kazimierza Wielkiego w r. 1370, 3. po roku 1569 podział na Litwę i Koronę w przybliżeniu, 4. granice po trzecim rozbiorze (szczególnie zapamiętanie rzek granicznych między zaborami), 5. granice Królestwa Kongresowego.

Orientowanie się w rozszerzeniu się horyzontu geograficznego ludzi średniowiecznych i w zmianach dróg handlowych.

Materiał rzeczowy

Okres do rewolucji burżuazyjnej francuskiej i wojen napoleońskich. Sprawy gospodarcze i społeczne.

Umiejętność opowiedzenia: 1. o pracy w manufakturze pańszczyźnianej i w manufakturze zatrudniającej wolnego najemnika (na konkretnych przykładach z poszczególnych krajów); 2. o walkach antyfeudalnych w różnych krajach (na konkretnych przykładach); 3. o tworzeniu się państwa szlacheckiego w Polsce i zmianach w położeniu włościan i mieszczaństwa; 4. o rewolucji przemysłowej w Anglii; 5. o wytworzeniu się nowych klas społecznych, burżuazji i proletariatu.

Kultura umysłowa (przy pomocy pytań nauczyciela).

1. Przedstawić upodobania, zainteresowania i sposób życia ludzi Renesansu we Włoszech. Związać je z warunkami gospodarczymi.

2. Rozpoznać na obrazkach budowlę Renesansu w Polsce (Kra-ków).

3. Opowiedzieć o życiu Mikołaja Kopernika i jego rewolucyjnej te-orii naukowej.

4. Wskazać na postępową myśl polską w w. XV, XVI, XVII i XVIII.

5. Wytlumaczyć, co znaczą wyrażenia „Odrodzenie, racjonalizm“.

6. Rozpoznać na obrazkach budowlę barokowe (np. kościół jezuicki, pałac barokowy, pałac w Wersalu, Wilanów itp.).

7. Rozpoznać na ilustracji budowlę z czasów rewolucji i cesarstwa we Francji i w Polsce.

Sprawy polityczne do r. 1789.

Orientowanie się w przemianach politycznych zachodzących w po-szczególnych krajach w okresie wypraw krzyżowych i późnego feudaliz-mu. Przy pomocy pytań nauczyciela przedstawić:

1. We Francji — walkę królów z feudałami i tworzenie się narodo-wego państwa na wskazanych przez program przykładach, wzrost władzy królewskiej i absolutną monarchię Ludwika XIV.

2. W Niemczech — wzrost znaczenia książąt, upadek władzy cesa-ry, znaczenie dynastii Habsburgów, utworzenie się państwa pruskiego.

3. W Anglii — walkę stanów z królami, wielką kartę swobód i utwo-rzenie się parlamentu, narodowe państwo Tudorów, przemiany zaszeł w wyniku rewolucji XVII wieku.

4. Na Rusi — rozpad na dzielnice, jarzmo tatarskie, zrzucenie jarz-ma, tworzenie się narodowego państwa moskiewskiego (car Iwan Groźny). Słabość Moskwy XVII wieku oraz wzrost potęgi Rosji w wyniku rządów Piotra Wielkiego.

4. W Czechach — walkę o państwo narodowe; Hus, wojny husyc-kie, utrata niepodległości, 1620.

5. W Polsce — na systematycznie opanowanych wiadomościach z czasów Polski dzielnicowej, z dziejów Polski XIV, XV i XVII w.

przedstawić: walkę z zakonem krzyżackim, stosunki z Litwą i Rusią. Wojny Polski XVI i XVII wieku (ekspansja na wschód, walki o Bałtyk i walki z Turkami).

Przedstawić organizację Polski jako rzeczypospolitej szlacheckiej.

Ważniejsze wydarzenia o znaczeniu międzynarodowym

Przy pomocy pytań nauczyciela:

1. Przedstawić sprawę turecką, upadek Konstantynopola w r. 1453.

2. Odkrycia geograficzne.

3. Reformacja (krótki przebieg wydarzeń w Niemczech, kim był Marcin Luter, dlaczego poglądy Lutera znalazły zwolenników, walka kościoła katolickiego — potęgi feudalnej z książętami i antyfeudalnym ruchem miast i chłopów, stanowisko cesarza).

Kim był Kalwin, jakie klasy społeczne przyjmowały reformację we Francji, w których krajach utrzymała się reformacja? Dlaczego szlachta polska przyjmowała reformację, dlaczego ruch reformacyjny w Polsce trwał krótko?

4. W jaki sposób kościół katolicki zwalczał reformację? Szkoły jezuickie. Jakie państwa brały udział w wojnie 30-letniej, następstwa tej wojny.

5. Burżuazyjna rewolucja francuska i wojny napoleońskie.

Krótki przebieg wydarzeń, zapamiętanie, że w rewolucji tej do władzy doszła wielka burżuazja, umiejętność prostego wyjaśnienia poszczególnych punktów deklaracji praw człowieka i obywatela i zrozumienia jej burżuazyjnej treści klasowej.

Krótkie wiadomości o tym, jak Napoleon zdobył władzę (generał, konsul, cesarz); zrozumienie, iż Napoleon działał na korzyść wielkiej burżuazji francuskiej, zrozumienie rywalizacji gospodarczej Anglii i Francji.

Jakie reformy we Francji przeprowadził Napoleon. Orientowanie się, z kim Napoleon prowadził wojny bez ich szczegółowego przebiegu, zapamiętanie: pokoju w Tylży, 1807, wyprawy na Moskwę w r. 1812 i bitwy pod Lipskiem w r. 1813. Główne postanowienia kongresu wiedeńskiego, 1815.

6. W Polsce w okresie rewolucji francuskiej i wojen napoleońskich:

- a) zapamiętać wypadki poprzedzające rozbiory i daty rozbiorów;
- b) podać postanowienia konstytucji 3 maja z wyjaśnieniem, iż nie zmieniały one feudalnego ustroju Polski;
- c) podać treść uniwersału połanieckiego, opowiedzieć o udziale mieszczan i chłopów w powstaniu kościuszkowskim;
- d) przedstawić dowody wpływów rewolucji francuskiej w Polsce;
- e) opowiedzieć o legionach Dąbrowskiego z wyjaśnieniem, dlaczego Dąbrowski wiązał politykę polską z walkami ówczesnej Francji;
- f) jak powstało Księstwo Warszawskie, jakie było jego położenie geograficzne i jaką zmianę w położeniu chłopów wprowadziła konstytucja Księstwa;
- g) przedstawić na paru przykładach zależność Polaków od zaborczej polityki Napoleona.

Okres od 1815 do 1848

Sprawy gospodarczo - społeczne

Rozwój przemysłu i handlu oraz stosunki na wsi w poszczególnych krajach: w Anglii, we Francji, w Niemczech, w Królestwie Polskim i w innych częściach Polski. Położenie ludności wiejskiej, położenie proletariatu, drobnomieszczactwa, wzrost burżuazji w Anglii i we Francji, do czego dążyli czartyści w Anglii.

Sprawy polityczne

Reakcyjne rządy w Europie (podać konkretne przykłady; wyjaśnić, co należy rozumieć przez słowo „reakcja“ po r. 1815). Święte przymierze (kto do niego należał, co miało na celu). Dążenia polityczne ludów europejskich (wyjaśnić w łatwy sposób, co znaczą wyrażenia: dążenie do liberalizmu, demokratyzmu, samostanowienia narodów). Położenie polityczne Królestwa Kongresowego, jego konstytucja.

Ważniejsze wydarzenia

Rok 1830. Rewolucja lipcowa we Francji. (Do czego dążyły rządy królów francuskich po r. 1815. Kto wystąpił przeciw tym rządóm, kto walczył na barykadach paryskich w lipcu 1830 r., która część burżuazji francuskiej zdobyła wtedy władzę). Rewolucja w Belgii. (Dlaczego doszło do wybuchu rewolucji, jak zostało zorganizowane niepodległe królestwo belgijskie. Kto miał w nim wpływ na rządy). Powstanie listopadowe w Polsce (jak doszło do powstania, jakie były stronnictwa wśród Polaków, najważniejsze wydarzenia, sprawa włościańska, dlaczego nazywamy powstanie 1830 r. konserwatywną rewolucją).

Emigracja polska i rewolucja z 1846. Do jakiej Polski dążyły różne stronnictwa polskie na emigracji, co wiemy o Joachimie Lelewelu, w jaki sposób emigracja oddziaływała na kraj, wypadki r. 1846 w Krakowie i Galicji. Zebrać wszystkie wiadomości o porozumieniu polskich działaczy postępowych z rewolucjonistami rosyjskimi w pierwszej połowie XIX wieku.

• **KLASA VII**
3 godziny tygodniowo

Materiał nauczania

I. REWOLUCJA 1848

1. *Przed wybuchem rewolucji*

Tajne związki w Europie i Polsce; sprawa zjednoczenia Niemiec i Włoch. Sprawa polska.

2. *Karol Marks i Fryderyk Engels*

Wiadomości biograficzne. K. Marks i F. Engels w szeregach Związku Komunistów. *Manifest Komunistyczny* 1848 r. Czego uczył i jakie miał znaczenie? K. Marks i F. Engels, twórcy socjalizmu naukowego.

3. *Rewolucja we Francji*

Przyczyny rewolucji. Wybuch rewolucji, dni lutowe, prawo do pracy, Ludwik Blanc i warsztaty narodowe, dni czerwcowe. Od republiki do cesarstwa, zamach stanu Ludwika Napoleona 2. XII. 1851.

4. *Wiosna Ludów*

Rewolucja marcowa w Berlinie, dążenie do zjednoczenia Niemiec. Rewolucja w Wiedniu. Parlament we Frankfurcie.

K. Marks i F. Engels w rewolucji 1848 r. w Niemczech. Ich stanowisko w sprawie Polski. Ruch narodowy w Czechach. Powstanie na Węgrzech. Udział Polaków — Dembiński, Bem. Młoda Italia. Dążenia do zjednoczenia Włoch. Mickiewicz i *Trybuna Ludów*.

5. *Rok 1848 na ziemiach Polski*

Powstanie w Poznańskim. Przebieg wydarzeń w zaborze austriackim, uwłaszczenie chłopów. Ruchy chłopów polskich na Śląsku.

6. *Ogólna charakterystyka i znaczenie rewolucji 1848 r.*

Zdrada burżuazji i jej sojusz z feudalną reakcją. Wystąpienie na arenę dziejową proletariatu jako samodzielnej siły klasowej. Niemcy i Włochy niezjednoczone. Reakcja polityczna i ożywienie gospodarcze po r. 1848.

II. ROZWÓJ KAPITALIZMU

7. *Potęga światowa Anglii i jej kolonialny charakter*

Rozkwit handlu i przemysłu w Anglii. Kolonie angielskie, acisk narodowościowy i wyzysk chłopów irlandzkich, powstanie sipajów w Indiach; grabieżcza polityka angielska w Chinach, wojny „opiumowe“ (1839—1842). Powstanie tajpingów.

8. *Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych A. P.*

Rozwój przemysłu w stanach północnych; imigracja robotnicza. Rozwój niewolnictwa na plantacjach w stanach południowych, powstanie niewolników. Kolonizacja Zachodu. Powstanie Johna Browna. Abraham Lincoln prezydentem Stanów Zjednoczonych A. P. Wojna domowa, zniesienie niewolnictwa. Home - State. Znaczenie zwycięstwa stanów północnych dla: 1. burżuazji, 2. farmerów i 3. Murzynów.

9. *Drugie cesarstwo we Francji*

Rozwój ekonomiczny. Polityka zagraniczna. Ruch robotniczy.

10. *Zjednoczenie Włoch i Niemiec*

Zjednoczenie Włoch. Rozwój kapitalizmu w Niemczech. Rola junkrów pruskich. Reforma rolna, 1850. Militarizm pruski. Bismarck i jego program zjednoczenia Niemiec. Demokratyczna koncepcja zjednoczenia Niemiec Marksa i Engelsa. Wojna z Austrią i utworzenie związku północno - niemieckiego. Ruch robotniczy w Niemczech. Powstanie partii socjaldemokratycznej na zjeździe w Eisenach. August Bebel. Wilhelm Liebknecht. Wojna francusko - pruska, 1870 — 1871, zjednoczenie Niemiec.

11. *Rosja*

Zacofanie gospodarcze i despotyczny absolutyzm carski. Tajne kółka rewolucyjne. Bieliński. Wojna krymska. Pokój paryski, 1856. Herzen — *Kołokoł*. Ruchy chłopskie, reforma rolna, 1861, jej znaczenie dla rozwoju kapitalizmu w Rosji.

12 — 13. *Powstanie styczniowe 1863 r.*

Ruchy chłopskie. Działalność Wielopolskiego w Królestwie Kongresowym. Biali i Czerwoni (Jarosław Dąbrowski).

Manifest 22 stycznia 1863 r. — wybuch powstania. Udział Rosjan w powstaniu. Poparcie ze strony demokratów rosyjskich. Umowa z r. 1863. Partyzantka. Rząd Narodowy. Upadek powstania. Uwłaszczenie włościan (1864).

14. *Utworzenie I Międzynarodówki*

Organizacja I Międzynarodówki. Marks — twórca i przywódca I Międzynarodówki. Walka o zwycięstwo marksizmu w ruchu robotniczym. Działalność I Międzynarodówki. *Kapitał* K. Marksa. Stosunek I Międzynarodówki do sprawy polskiej.

III. KOMUNA PARYSKA 1871

15. *Wojna francusko - pruska*

Kapitulacja Francji po Sedanie. Rewolucja 18 marca 1871 r. Komuna Paryska — załazek dyktatury proletariatu,

jej działalność. Komuna — nowy typ państwa. Sojusz rządu wersalskiego z Bismarckiem przeciwko Komunie, obrona Paryża i udział w niej Polaków. Klęska Komuny, jej przyczyny. Terror burżuazji, krwawa niedziela majowa. Znaczenie Komuny.

IV. OKRES IMPERIALIZMU 1870 — 1914

16. *Imperializm*

Wstępna pogadanka o imperializmie: ogólna charakterystyka. Zasadnicze cechy. Imperializm — okres wojen i rewolucji. Dwa nurty w ruchu robotniczym. Arystokracja robotnicza.

17. *Anglia*

Utrata światowego pierwszeństwa w przemyśle. Wzrost banków. Silna flota. Dalsze zabory kolonialne, wojna burska. Polityka konserwatystów i liberałów — system dwu partii. Ruch robotniczy. Trade Unions. Powstanie *Labour Party*. Ruch strajkowy. Lloyd George i jego reformy. Powstanie Ententy.

18. *Niemcy*

Utworzenie cesarstwa niemieckiego i jego charakter. Rozkwit kapitalizmu w Niemczech. Polityka kolonialna. Imperializm niemiecki i jego grabieżczy charakter.

19. *Ruch robotniczy w Niemczech*

Ruch robotniczy, 1862. Ustawy wyjątkowe przeciwko socjalistom 1878—1890. Rewizjonizm w niemieckim ruchu robotniczym.

20. *Chiny*

Kapitał zagraniczny ujarzma i dzieli Chiny. Początek ruchu antyimperialistycznego i burżuazyjno-demokratycznego w Chinach. Powstanie „bokserów“, 1900. Interwencja zagraniczna. Rewolucja, 1911 — 1912. Sun-Jat-Sen i jego nauka.

21 i 22. Japonia

Gospodarcze, społeczne i polityczne stosunki w Japonii w połowie XIX w. Agresja gospodarcza mocarstw w Japonii. Rewolucja, 1867 i reformy Mejdzi.

23.

Reformy lat siedemdziesiątych. Wojskowo - feudalny charakter imperializmu japońskiego. Wojna chińsko-japońska, 1894 — 1895.

24. Stany Zjednoczone Am. Półn.

Rozwój kapitalizmu, koncentracja kapitału. Polityka kolonialna, wojna z Hiszpanią.

System dwu partii. Amerykańska Federacja Pracy. Ruch strajkowy w końcu XIX wieku. Ruch farmerów.

25. Francja

III Republika, podboje kolonialne, polityka zagraniczna, skandal panamski, afera Dreyfusa. Ruch robotniczy. Imperializm francuski, jego cechy.

26. Austro - Węgry

Dualistyczna monarchia austro-węgierska (1867). Rządy obszarników. Słaby i nierównomierny rozwój kapitalizmu. Położenie narodów słowiańskich.

27. Rosja

Rozwój kapitalizmu, zabory kolonialne. Narodna Wola. Początki ruchu robotniczego. Początki działalności Włodzimierza Lenina. Stalin najbliższym współpracownikiem Lenina. Bolszewicy i mieniszewicy.

28.

Wojna rosyjsko-japońska, 1904. Rewolucja, 1905.

22 stycznia w Petersburgu, strajki, ruchy chłopskie. Rola Lenina i Stalina w rewolucji.

Rada delegatów robotniczych. Konstytucja bułyginowska i Duma. Powstanie grudniowe, upadek ruchu rewolucyjnego, jego światowe znaczenie.

V. KAPITALIZM I POCZĄTKI IMPERIALIZMU NA ZIEMIACH POLSKICH POD ZABORAMI (1864 — 1918).

Ziemi e p o l s k i e w o k r e s i e i m p e r i a l i z m u

A. W zaborze rosyjskim

29.

Polityka rusyfikacyjna caratu. Rozwój kapitalizmu, położenie rolnictwa (obszarnicy i chłopci po uwłaszczeniu).

30.

Początki ruchu robotniczego. Ludwik Waryński. Proletariat, 1882. Sojusz z Narodną Wolą.

31.

SDKP i L i PPS — dwa nurty w ruchu robotniczym polskim, rewolucyjny i ugodowy. Braterstwo broni SDKP i L z socjalistami Rosji. Najwybitniejsi przywódcy proletariatu polskiego: Julian Marchlewski, Feliks Dzierżyński, Róża Luxemburg.

32.

Rok 1905 w Polsce.

B. W zaborze pruskim

33.

Ucisk gospodarczy, polityczny i narodowy. HKT. Walka o ziemię, Komisja Kolonizacyjna.

34.

Walka o polskość Śląska, Pomorza i Wielkopolski; cofanie się niemieczyzny. Rola klasy robotniczej w odrodzeniu narodowym na Górnym Śląsku.

C. W zaborze austriackim

35.

Autonomia Galicji, reakcyjne rządy magnaterii polskiej. Stosunki gospodarcze i społeczne. Nędza Galicji.

36.

Ruch robotniczy. Ruch ludowy. Sprawa ukraińska. Kraków — ognisko kultury.

II Międzynaródka

37.

Powstanie masowych partii robotniczych. Kongres Paryski 1889 i uchwała o święcie 1 Maja. Walka dwóch nurtów w II Międzynarodówce. Oportunizm w II Międzynarodówce. Rosja ośrodkiem ruchu rewolucyjnego. Walka Lenina i Stalina z oportunizmem w II Międzynarodówce. Kongres w Bazylei, 1912.

Pierwsza wojna światowa

38.

Nierównomierny rozwój gospodarczy i polityczny w krajach kapitalistycznych. Przeciwności państw imperialistycznych źródłem wojny. Bankructwo II Międzynarodówki.

39.

Przebieg wojny w ogólnym zarysie.

VI. WIELKA REWOLUCJA SOCJALISTYCZNA 1917

40.

Stanowisko bolszewików wobec wojny (w międzynarodowym ruchu robotniczym i w Rosji). Rewolucja marcowa. Powrót Lenina do Rosji, akcja bolszewików.

41.

Wybuch i przebieg Wielkiej Rewolucji Socjalistycznej. Rady delegatów robotniczych i żołnierskich. Walki bolszewi-

ków o zdobycie większości w radach. Walka o pokój, o ziemię dla chłopów, o władzę rad.

42.

Pierwsze dekrety: dekret o ziemi, dekret o pokoju, deklaracja praw narodów Rosji. Początki interwencji. Zwycięstwo rewolucji. Wielkie międzynarodowe znaczenie Rewolucji Socjalistycznej.

Sprawa Polski w czasie wojny światowej

43.

Stosunek zaborców do sprawy polskiej, akt 5 listopada 1916 r. Stanowisko polskich klas posiadających: a) w obozie imperialistycznej Ententy (Narodowa Demokracja), b) w obozie imperialistycznych państw centralnych (NKN, Legiony Piłsudskiego).

44.

Stanowisko ruchu robotniczego (PPS po stronie imperialistów, SDKP i L. i PPS - Lewica po stronie rewolucji). Stosunek rewolucyjnej Rosji do sprawy polskiej, stanowisko Lenina, deklaracja rządu rewolucyjnego rosyjskiego. Stanowisko Lenina i Stalina.

45.

Stosunek państw Ententy do sprawy polskiej, oredzie Wilsona. Rok 1918, zakończenie wojny.

WYNIKI NAUCZANIA

M a p a

Oprócz wiadomości i umiejętności z klas poprzednich: wskazywanie na mapie fizycznej granic Polski z lat 1923—1939 i współczesnej granicy Polski. Zestawienie granic Polski historycznych ze współczesnymi. Orientowanie się w rozmieszczeniu kolonii XIX i XX wieku przy pomocy mapy historycznej.

xmow
przedst
wym
rany

to jest po prostu
to samo co wlic

Ch r o n o l o g i a

Oprócz wiadomości i umiejętności z klas poprzednich zapamiętanie następujących dat: 1848, 1861, 1863, 1864, 1870 — 71, 1894 — 95, 1905, 1914, 1918 oraz wszystkie daty z historii Polski klasy IV wraz z uzupełnieniami kl V i VI.

Wiosna ludów 1848

Uczeń ma wykazać (przy pomocy pytań), jak nierównomierny rozwój gospodarczy odbił się na przebiegu i osiągnięciach rewolucji 1848 r. we Francji i we Włoszech oraz w Austrii i w Niemczech. Przedstawić wydarzenia lutowe i czerwcowe w Paryżu, rewolucyjną rolę proletariatu.

Wyjaśnić walkę liberalnej burżuazji o zjednoczenie Niemiec oraz Włoch i opór obrońców feudalizmu.

Wykazać związek między ruchami chłopskimi a odrodzeniem narodowym w krajach słowiańskich.

Zobrazować rewolucyjne znaczenie sprawy polskiej w przededniu i w dobie wiosny ludów oraz rolę caratu jako ostoi reakcji.

Rozwój kapitalizmu

Scharakteryzować na przykładzie Anglii i Francji postęp techniki produkcyjnej (upowszechnienie maszyn) i rozwój nowych gałęzi przemysłu: rozkwit gospodarki towarowej i wymiany w związku z rozbudową komunikacji; wzrost liczebny klasy robotniczej i potęgujący się wyzysk proletariatu; przejawy zaostrej walki klasowej.

Sformułować krótko najważniejsze cechy kapitalizmu. Podać najważniejsze momenty z rozwoju ruchu robotniczego w tym okresie (*Manifest Komunistyczny*: kiedy i w jakich warunkach powstał, jego główne zasady — podstawę naukowego socjalizmu, ruch robotniczy w poszczególnych krajach i Międzynarodówka, jej działalność. Komuna Paryska).

Zestawić stosunki gospodarcze Rosji carskiej ze stosunkami państw o rozwiniętym kapitalizmie; wyjaśnić znaczenie reformy włościańskiej 1861 r. dla rozwoju przemysłu.

Okres imperializmu

Przedstawić na przykładzie Anglii, Francji lub Niemiec i USA proces koncentracji kapitału i rolę monopolistycznych związków kapitalistów; wskazać na mapie kierunki wywozu kapitału do krajów słabszych gospodarczo, opanowane tereny kolonialne i podać przykłady walk o podział kontynentów.

Wyjaśnić, dlaczego monopole zahamowały rozwój sił wytwórczych (kryzysy), dlaczego imperializm oznacza rozkład kapitalizmu.

Przedstawić zaostrzenie walki klasowej na przykładzie Niemiec; rozwój masowego ruchu robotniczego i niebezpieczeństwo jego rozbitcia, rolę II Międzynarodówki; walkę Lenina o rewolucyjną partię proletariacką; znaczenie rewolucji 1905 r. dla Rosji i innych krajów.

Wykazać zmiany na ziemiach polskich w okresie imperializmu:

a) rolę obcego kapitału w rozwoju wielkiego przemysłu w Królestwie Polskim (przykłady koncentracji i decentralizacji produkcji i kapitału).

Źródła jednostronnego rozwoju gospodarczego zaboru pruskiego i ziem zachodnich oraz ęędzy Galicji.

b) organizowanie się ruchu robotniczego nurtu rewolucyjnego: Wielki Proletariat i SDKP i L oraz nurt ugodowego PPS.

c) rozwój ruchu ludowego w dwóch nurtach.

d) wzrost dążeń narodowyzwoleniczych po r. 1905; odbicie w hasłach partii robotniczych, ludowych i w programach burżuazji.

Przykłady walki Polaków z uciskiem narodowym w różnych dziedzinach życia.

Pierwsza wojna światowa

Przedstawić antagonizmy między państwami imperialistycznymi. Państwa centralne i koalicje. Tereny, na których rozegrały się główne walki (wskazać na mapie). Sposoby walki, zakończenie wojny.

Sprawa Polski w pierwszej wojnie światowej i Wielka Rewolucja Październikowa

(omówić dokładnie według programu przy pomocy pytań nauczyciela)
Powtórzenie przekrojowe zbierające materiał z 3 lat nauki.

I. Scharakteryzować ustrój komuny pierwotnej, niewolniczy, feudalny i kapitalistyczny według następującego planu: narzędzia i sposób produkcji, podstawowe zajęcia, przynależność środków produkcji, siła robocza, położenie klasy pracującej, rodzaj gospodarki.

II. Dać przykłady konkretne: a) gminy pierwotnej, b) państwa niewolniczego, c) państwa feudalnego, d) państwa kapitalistycznego; opowiedzieć o ustroju politycznym tych państw i o życiu mieszkańców danego państwa.

III. Dać przykłady republik arystokratycznych, demokratycznych, monarchii ograniczonej i absolutnej.

IV. Dać przykłady walk klasowych w różnych okresach dziejów.

V. Wymienić najważniejsze fakty z dziejów walki Słowian z naporem germańskim (uwzględniając zwłaszcza Polskę).

VI. Wymienić poznane fakty z dziejów Rusi, Moskwy, Rosji i ZSRR.

VII. Wymienić poznane fakty z dziejów chłopów i miast w Polsce do r. 1795 i przedstawić położenie włościan i mieszczan w Polsce szlacheckiej, wymienić przywileje szlachty.

Kiedy chłopci zostali w Polsce uwłaszczeni.

Jak powstał w Polsce proletariat miejski; podać najważniejsze wiadomości z historii ruchu robotniczego w Polsce.

VIII. Wymienić rewolucje burżuazyjne (gdzie, kiedy, kto osiągnął władzę). Dlaczego Wielką Rewolucję Socjalistyczną 1917 r. nazywamy proletariacką?

okres. 1952/3

Wstawić w list
tu ma być naj-
og utwór, ewent. naj-
ber oulsos. Wstaw
stad specyficzne
wymagania

KLASA VIII

3 godziny tygodniowo

Materiał nauczania

WSTĘP, ZASADNICZE POJĘCIE DZIEJÓW

Historia i prehistoria. Zasady periodyzacji dziejów. Periodyzacja (według formacji gospodarczych). Ustalanie faktów dziejowych na podstawie źródeł. Źródła historyczne, zabytki przedhistoryczne. Stopień ich wiarygodności.

PRZEDHISTORYCZNE DZIEJE LUDZKOŚCI — WSPÓLNOTA PIERWOTNA

I. Najniższy stopień rozwoju społeczeństwa ludzkiego —
okres dzikości (paleolit)

Pojawienie się człowieka. Pierwsze narzędzia, znajomość ognia, gospodarka zbieracko-myśliwska, nieproduktywna. Praca zespołowa, organizowanie łowów, wspólna własność środków wytwarzania, organizacja i podział pracy między płci. Wierzenia sztuka ludów myśliwskich.

(Przykłady przeżytków kultur łowieckich u dzisiejszych ludów pierwotnych.)

1954.

II. Wyższy stopień rozwoju społeczeństwa ludzkiego, okres barbarzyństwa (neolit)

Narzędzia z kamienia gładzonego. Początki życia osiadłego, gospodarka produktywna pastersko-rolnicza. Wspólna własność ziemi i bydła. Społeczny podział pracy między rolników i pasterzy. Początek wymiany.

Organizacja społeczna: ród, plemię.

Ośrodki najdawniejszych kultur rolniczych. (Afryka płn., Azja połudn., zach. i wschodnia, ludy indoeuropejskie). } wypr.

III. Rozkład wspólnoty pierwotnej, powstanie państwa (epoka metalu)

Udoskonalenie narzędzi pracy. Użytkowanie zwierząt jako siły pociągowej. Wzrost ludności. Rozwój sił wytwórczych. Początki prywatnej własności środków produkcji i indywidualnego wytwarzania, różnicowanie majątkowe i społeczne. Niewolnictwo patriarchalne. Pierwszy podział społeczeństwa na klasy: niewolników i właścicieli niewolników, wyzyskiwanych i wyzyskiwaczy. Początki różnicowania klasowego w społeczeństwie wolnym. Rozkład ustroju rodowego, powstawanie państw. Rola państwa jako narzędzia przemocy. } wypr.

D Z I E J E S T A R O Ż Y T N E (ustrój oparty na niewolnictwie)

A. WSCHÓD STAROŻYTNY

1. Chiny

na koniec druku -

Warunki geograficzne i ich wpływ na rozwój gospodarstwa i kultury chińskiej. Lessowa dolina rzeki Huan-ho kolebką kultury. Prace irygacyjne, rolnictwo. Bogactwa mineralne, rzemiosło i handel. Ludność, jej zajęcia. Niebezpieczeństwa najazdów ludów górskich i stepowych. Powstanie państwa chińskiego, rozwój terytorialny.

wyix
Okres dynastii Czau w w. XII — VIII d. n. e.: rozkwit rolnictwa, wzrost rzemiosła, wprowadzenie narzędzi żelaznych (pług). Ustrój społeczny: właściciele ziemi (wielcy i drobni), chłopci: poddani i niewolnicy. Koncentracja wielkiej własności ziemskiej, wzmożenie ucisku chłopów i niewolników.

Ustrój polityczny. Podboje. Powstanie chłopów i niewolników oraz ludów podbitych, walki o ziemię między posiadaczami ziemskimi. Upadek państwa Czau. Walka o zjednoczenie Chin. Okres dynastii Tsin (w. III d. n. e.): zjednoczenie władzy zwierzchniej nad Chinami, rozwój terytorialny Chin w kierunku rzeki Jang-tse-kiang, reformy wojskowe i administracyjne, wzrost wyzysku niewolników, wywłaszczenie chłopów. Ruchy chłopskie, powstanie niewolników, upadek państwa Tsin.

wyix
dec
państwa
percent
wyix
Dynastia Han (do pocz. w. III n. e.): rozkwit wielkiej własności ziemskiej, największy ucisk chłopów i niewolników; zaostrzenie walk klasowych — powstanie „Czerwonych brwi” i „Żółtych turbanów”. (Podboje) *wyix*.

wyix
dec
państwa
Kultura starożytnych Chin: religie, pismo, literatura, nauka, filozofia: Konfucjusz, *wyix* [Taoizm] Technika. Rola starożytnych Chin w dziejach Azji. Wielki Mur Chiński. [Zetknięcie się kultury chińskiej z hellenistyczną za dynastii Han] *wyix*.

2. Indie (předent)

wyix
dec
państwa
Położenie geograficzne, Indus i Pendżab, dolina Gangesu. Drawidowie, ich gospodarstwo i kultura. Najazd Ariów (około r. 2000 d. n. e.). Podbój Drawidów. Powstanie licznych państw hinduskich, zajęcia ludności.

Państwo Braminów; ustrój kastowy w Indiach chroniący interesy właścicieli niewolników, położenie niewolników. [Państwo Magadha, ustrój polityczny.] *wyix*.

Buddyzm: pochodzenie Buddy i jego nauka skierowana przeciw ustrojowi kastowemu; popularność buddyzmu wśród mas ludowych. [Próby podboju Indii przez Aleksandra Maćdońskiego. Powstanie przeciw najeźdźcom (Czandragupta).] *wyix*.

oś. dwoje mater. uł. obecni

Okres rozkwitu państwa Magadha (Aszoka). Zjednoczenie większości państw indyjskich, rozwój rolnictwa i rzemiosła, prace irygacyjne, wzrost handlu wewnętrznego i zewnętrznego, handel niewolnikami, gromadzenie bogactw przez właścicieli niewolników. Zaostrzenie przeciwieństw społecznych, walki klasowe, rozszerzenie się buddyzmu. Upadek państwa Magadha.

syk-

Wysoka kultura Indii: pismo, nauka, literatura, sztuki plastyczne, religie. Udział Indii w ogólnym dorobku kulturalnym ludzkości. Klasowy charakter kultury.

3. Egipt *na przetrw. między-*

Warunki geograficzne. Dolina i delty Nilu, jego wylewy, żyzny muł. Prace irygacyjne. Bogactwa mineralne. Ludność, jej zajęcia, narzędzia pracy. Rolnictwo. Hodowla bydła. Rzemiosło. Handel. Komunikacja.

Ustrój społeczny. Niewolnictwo. Wyzysk chłopów.

Pierwotne państwa nad Nilem. Państwo południa i państwo północy. Zjednoczenie polityczne w XXXIII w. d. n. e. Ustrój państwowy: absolutyzm faraona, administracja centralistyczna. Dyspozycja gospodarcza w ręku państwa.

Państwo stare w w. XXXIII — XXXII. Rola Memfis. Faraonowie: Menes, Cheops. Średnie państwo w. XXII — XVIII. Teby. Opanowanie Nubii i Synaju: kopalnie złota i miedzi. Wzmożenie wyzysku pracy niewolnika i ucisku chłopów. Powstanie chłopów i niewolników. Najazd Hyksosów.

Nowe państwo od XVI w. Przewaga ekonomiczna i wpływy polityczne kapłanów. Tutmosis III. Ramzes II, jego walki z kapłanami. Ekspansja w Azji Mniejszej. Walki z Hetytami. Upadek gospodarczy. Pauperyzacja chłopów. Zaostrzenie wewnętrznych walk klasowych. Rządy kapłanów. Rozkład państwa. Upadek niezależności politycznej Egiptu.

Kultura Egiptu: religia, pismo, technika, architektura,

dod. specyf. cechy niew. w. uł.

matematyka, literatura, nauka. Trwałe zdobycze tej kultury.
(Klasowy charakter kultury.) *wyk.*

4. Mezopotamia

Przyroda Mezopotamii. W południowym Międzyrzeczu: dolina Tygrysu i Eufratu. Klimat i wylewy rzek. W północnym Międzyrzeczu: dolina Tygrysu, góry ze złożami mineralnymi. Południowa Mezopotamia. Walka z przyrodą i regularne nawadnianie pól — rolnictwo. Drożność kraju — rozkwit rzemiosła i handlu. Zastosowanie pracy niewolniczej, zwłaszcza przez państwo.

(Drobne państwa sumeryjskie.) *wyk.* Powstanie jednolitego państwa Babilonu. Królestwo babilońskie w XXI w. d. e. Administracja państwa. Kodeks Hammurabiego — zbiór przepisów broniących interesów właścicieli niewolników. Obciążenie ludności pracującej. Bogactwo kapłanów i kupców. (Opanowanie Babilonu przez Hetytów i Kassytów. Podbój Babilonii przez Asyrię.) *wyk.*

Północna Mezopotamia. Asyryjczycy. Rolnictwo w dolinie Tygrysu. Pasterstwo i eksploatacja bogactw kopalnych (ruda żelazna) w górach. Opanowanie kraju rolniczego przez państwo wojowniczych górali. Zajęcie Babilonu. Państwo Międzyrzecza Niniwa (w. VIII d. n. e.). Organizacja wojskowa. Stosunki społeczne, wyzysk chłopów i rzemieślników. Niewolnictwo. Dalsze podboje Asyrii: Egipt i Syria. Powstanie chłopów i niewolników. Powstanie podbitych ludów / Zburzenie Niniwy przez Medów (w. VII d. n. e.). Państwo Nowobabilońskie. Jego świetność za czasów Nebukadnezara II. Rozkwit handlu, rola Babilonu jako ogniska handlu i kultury Wschodu starożytnego. Podboje w Syrii, walki z Medami. Wielkie prace nawadniające, rozwój przemysłu. Zdobycie Babilonu przez Persów (w. VI d. n. e.)

Kultura asyryjsko-babilońska: religia, technika, pismo,

(wielka literatura epicka) architektura i rzeźba, matematyka i astronomia. (Klasowy charakter kultury babilońskiej) ^{wytk}

5. Persja

Kraj — płaskowyż irański. Ludność pasterska i rolnicza. Bogactwa mineralne. Państwa Medów i Persów (Ekspansja Medów na Mezopotamię. Podbój Medów przez Cyřusa (w. VI d. n. e.). Persja opanowuje Mezopotamię. Dalsze podboje Persów. Azja Mniejsza, Syria i Egipt (Kambyzes). Brak jednności gospodarczej państwa perskiego, opozycja Persów i Medów przeciw despotyzmowi króla, powstanie ludów podbitych.) ^{wytk}

Potęga Persji za Dariusza. Podboje. Polityka zjednywania sobie klas posiadających w podbitych krajach. Organizacja wewnętrzna monarchii, administracja, polityka gospodarcza, reforma pieniężna, drogi, komunikacja, reorganizacja armii. Problem handlu morskiego i dróg wodnych (Wojny Persów z Grekami (w. V d. n. e.). Podbój Persów przez Aleksandra Macedońskiego (w. IV d. n. e.).) ^{wytk}

Kultura Religia, dualizm w religii perskiej. Zaratustra. Literatura, Architektura.

(Wpływ kultury helleńskiej na kulturę perską. Rola Persji w przenikaniu kultury greckiej do Azji.) ^{wytk}

6. Fenicja ^{bez zmian}

Położenie nadmorskie. Pierwotne zajęcia ludności: pasterstwo, rybołówstwo, ciężkie warunki uprawy roli, dążenie do wyzyskania terenów nadających się do uprawy, rzemiosło (tkactwo), metalurgia, żegluga nadbrzeżna, wymiana, wywóz produktów rolnych, leśnych i przemysłowych. Państewka fenickie. Pośrednictwo handlowe w basenie Morza Śródziemnego. Podróżę wzdłuż wybrzeży Atlantyku. Przemysł. Kolonizacja wybrzeży Morza Śródziemnego. Rozkwit Tyru i Sydonu. Faktorie handlowe. Kartagina (w. X). Rządy kupców, rola nie-

wolników. Powstania niewolników. Opanowanie handlu świata starożytnego (w. IX — X d. n. e.). Podbój Fenicji przez Persów.

Kultura Fenicji: pismo, technika. Pośrednictwo kulturalne.

7. Palestyna (na 3-cim miejscu)

wytk. Położenie geograficzne, ludność pierwotna i jej zajęcia. (Kultura Chanaanu. Państwo Filistynów) Podbój kraju przez Żydów (w. XII d. n. e.). Koczowniczy i pasterski tryb życia plemion żydowskich. Prymitywne rolnictwo. Rzemiosło. Handel, dogodne warunki rozwoju handlu zewnętrznego. Ustrój rodowy, patriarchalne niewolnictwo. Rozkład gminy pierwotnej, początki własności prywatnej ziemi. Wojny, powstawanie drobnych państw w Palestynie.

wytk. (Państwo Izraelskie; opanowanie Jerozolimy przez Dawida, rozkwit Izraela za króla Salomona (handel zewnętrzny, wzrost bogactwa klas posiadających, ostre antagonizmy społeczne, wyzysk niewolników i chłopów). Podział na dwa państwa: Izrael i Judea.

Niewola Babilońska, przyłączenie Palestyny do monarchii Perskiej (Cyrus).

Kultura. Religia (monoteizm i mesjanizm). Biblia. [Literatura] wytk.

B. GRECJA STAROŻYTNA

I. Najdawniejszy okres dziejów Grecji

1. Położenie geograficzne

Półwysep i wyspy Morza Egejskiego. Klimat. Ukształtowanie powierzchni. Bogactwa naturalne, rozwinięta linia brzegowa.

2. Grecja w epoce brązu (od r. 1800 — 800 d. n. e.)

Ośrodki najstarszej kultury egejskiej: Kreta, Cyklady. ląd grecki. Kultura kreteńska (w. XVI — XV d. n. e.). Knossos.

Wędrowki Indoeuropejczyków, grupa grecka Ekspansja achajska na Morze Egejskie i Azję Mniejszą } Wojna trojańska (1100). Państwo Mykeńskie i jego kultura }

3. Grecja w epoce żelaza (od r. 1000 d. n. e.)

Najazd Dorów. Osiedlanie się Hellenów w nowych siedzibach, rozmieszczenie plemion helleńskich. Gospodarka naturalna: rolnictwo, hodowla. Ustrój rodowy, wspólnota. Ród: starosta (*geront*), bractwo (*fratria*), plemię (*file*). Rozkład ustroju rodowego.

4. Okres Homera (w. IX d. n. e.)

Znaczenie epepei Homerowej. Pieśń epicka i kultura rycerska Hellenów. Religia i mitologia grecka. Początki pisma greckiego. Hezjod; poeta pracy.

Wspólnoty wiejskie (*demy*). Bogactwo wodzów. Rozwój wymiany. Powstawanie miast (*polis*), ustrój polis. (*Bule* — rada, *agora* — zgromadzenie ludowe). Zróznicowanie społeczne powstanie klas, (*aristoi* i *demos*). Niewolnicy, powstanie państw opartych na niewolnictwie.

5. Kolonizacja grecka (w. VIII — VI d. n. e.)

Grecja w okresie wielkiej kolonizacji (wiek VIII — VI d. n. e.).

Przyczyny kolonizacji. Kolonie rolnicze i handlowe. Zasięg i wyniki kolonizacji. Zmiany w gospodarce rolnej. Rozwój handlu i rzemiosł. Wywóz wyrobów przemysłowych (ceramika). Powstanie klasy kupców, narastanie antagonizmów społecznych. ekspansja polityczna państw greckich, stosunek metropolii do kolonii.

6. Kultura najdawniejszej Grecji

Wojenny tryb życia } Igrzyska, wyrocznie, amfiktonie } religia. Filozofia jońska (Heraklit), Pitagoras i jego szkoła. Początki walki materializmu z idealizmem. Początki nauki. Sztuki plastyczne. Muzyka. }

II. Dwa typy struktury gospodarczo-społecznej polis greckich na przykładzie Sparty i Aten

1. Sparta

Kształtowanie się państwa spartańskiego: rozkład wspólnoty rodowej, podboje Spartiatów. Utrzymanie się przeżytków ustroju rodowego w organizacji państwa.

Charakter łądowo-rolniczy, kolektywna własność ziemi i niewolników (helotów). Periojkowie. Koncentracja ziemi i władzy w rękach nielicznej grupy Spartiatów. Ustrój polityczny Sparty. Oligarchia. Obowiązki i prawa obywateli (Spartiatów). Prawa Likurga. Zgromadzenie ludowe. Instytucja dwóch królów. Geruzja. Eforat. Kontrola państwa nad życiem obywateli. Wychowanie państwowe i wojskowe młodzieży. Służba publiczna Spartiatów, walki klasowe. Powstania helotów. (Podbój ^{z 426} Misenii.) Utworzenie Związku Peloponeskiego. Jego rola jako narzędzia: 1. panowania arystokracji nad demosem, 2. hegemonii Sparty w Grecji.

2. Ateny

Charakter łądowo-rolniczy pierwotnych Aten. Bogactwa kopalne. Rozkład ustroju rodowego, powstanie państwa (pocz. w. VI). Ustrój polityczny: król, areopag, zgromadzenie ludowe; ustrój społeczny: eupatrydzi, demos; panowanie eupatrydów nad demosem. Rozwój rzemiosła, handlu; kolonizacja, przejście do gospodarki pieniężnej. Ruina drobnej własności chłopskiej. Republika arystokratyczna (archontowie). Walki klasowe. Prawa Drakona — pierwsze ustępstwo eupatrydów. Sejsachteja Solona i ustrój cenzusowy, połowiczność reform Solona, prawa i obowiązki obywateli. Wzrost niewolnictwa. Tyrania w Atenach, jej społeczne podłoże i upadek. Reformy Klistensa, zerwanie z zasadą łączności rodowej. Nowa organizacja fil. Rada pięciuset. Demokracja oparta na niewolnictwie.

III. Wojny perskie (w. V d. n. e.) i rozwój Aten

1. Wojny perskie

Dążenie monarchów perskich do monarchii światowej. Grecy w Azji Mniejszej. Powstanie w Milecie. Wyprawa perska na Grecję przy użyciu floty Fenicjan konkurujących z Grekami w handlu śródziemnomorskim. Maraton. Walka stronnictwa Temistoklesa i Arystydesa w Atenach, zwycięstwo Temistoklesa. Wyprawa Kserksesa. Walki lądowe i morskie. Termopile. Salamina. Mykale. Koniec ofensywy Persów na Grecję. Wyzwolenie miast greckich Azji Mniejszej. Związek Morski, rola Aten. Skutki wojen perskich.

2. Ateny po wojnach

a) Rozwój gospodarczy Aten.

Wzrost handlu i przemysłu. Pireus — ośrodek handlu światowego. Przewaga Aten na morzu.

Antagonizm miast i wsi. Powstanie proletariatu miejskiego. Polityka społeczna państwa ateńskiego: zabiegi o tanie zboże, robocizny publiczne, wciągnięcie proletariatu do służby wojskowej i jego wpływ na życie polityczne Aten.

b) Niewolnictwo.

Źródła zdobywania niewolników — wojny. Handel niewolnikami. Praca i położenie niewolników, niewolnicy państwowi i prywatni. Ruina rzemieślników i chłopstwa. Perykles i jego reformy. Rozkwit demokracji opartej na niewolnictwie. Rozkwit kultury za Peryklesa.

IV. Rywalizacja Aten i Sparty

1. Wojna peloponeska

Rywalizacja handlowa i morska Aten z innymi państwami greckimi. Walka demokratycznych Aten z arystokratyczną Spartą o hegemonię. Wybuch wojny peloponeskiej. Zwycięstwo Sparty, załamanie się przewagi morskiej Aten. Zaostre-

nie się walk klasowych i ich wpływ na życie gospodarcze i polityczne państw greckich. Powstanie niewolników i biedoty.

2. Hegemonia Sparty

Walki elementów demokratycznych z przewagą Sparty; rola Persji i wojna między polis greckimi. Koalicja antyspartańska, powstanie Teb, ich hegemonia. Drugi związek attycki.

V. Kultura grecka (w. V i VI d. n. e.)

Rozkwit kultury greckiej przy jednoczesnej słabości politycznej państwa. Filozofia: materializm Demokryta i Epikura, idealizm Platona, próba „złotego środka“ Arystotelesa. Nauki matematyczne i przyrodnicze, medycyna, geografia. Historia pragmatyczna, Tukidydes. Retoryka — Demostenes. Teatr: tragedia — Eurypides, komedia polityczna — Arystofanes. Architektura, malarstwo i rzeźba tej epoki.

Znaczenie igrzysk i innych uroczystości ogólnogreckich (panatenaje) dla upowszechnienia kultury.

VI. Grecja pod panowaniem Macedonii

1. Macedonia i Filip II. Reformy Filipa II i plany uzależnienia Grecji. Antymacedońska partia demokratyczna i macedońska arystokratyczna w Atenach. Ustanowienie silnej monarchii wojskowej dla walki z demokracją ateńską i powstaniami niewolników — celem partii arystokratycznej. Demostenes. Bitwa pod Cheroneą (338 d. n. e.).

Zjazd w Koryncie, zjednoczenie Grecji przez Filipa II.

2. Monarchia Aleksandra Macedońskiego: opozycja antymacedońska, powstania w Grecji popierane przez Persję. Wojna Aleksandra z Persją i podboje Aleksandra. Organizowanie rozległej monarchii, elementy wschodnie w systemie rządów, różnorodność struktury gospodarczo - społecznej, politycznej i kulturalnej monarchii. Powstanie miast greckich. Rozpad

monarchii Aleksandra Macedońskiego po jego śmierci (r. 323 d. n. e.). Znaczenie wypraw Aleksandra dla życia gospodarczego i kulturalnego.

VII. Państwa hellenistyczne

1. Życie gospodarcze i społeczne w państwach hellenistycznych (Egipt, Syria, Macedonia, Pergam, Rodos)

Pierwotne gromadzenie bogactw i dyspozycja gospodarza w ręku państwa w Egipcie. Kontrola życia gospodarczego, monopole państwowe. Dzierżawa dochodów państwowych. Praca na roli poddanych chłopów. Drobną własność ziemską osadników wojskowych. Praca niewolników i wolnych najemników w przemyśle i handlu. Znaczenie Aleksandrii, Antiochii i Rodos w wymianie międzynarodowej.

2. Kultura hellenistyczna

Wzajemne oddziaływanie kultury greckiej i wschodniej — kultura hellenistyczna; jej kosmopolityczny charakter i najważniejsze ośrodki (Aleksandria, Pergam, Rodos).

Rozkwit nauk matematycznych, przyrodniczych i technicznych (Muzeum w Aleksandrii). Euklides, Archimedes. Koncepcja systemu heliocentrycznego. Zwycięstwo zdecydowane systemu geocentrycznego.

Rozwój anatomii, fizjologii, medycyna. Przeszkody dla dalszego ich rozwoju w warunkach społeczno - gospodarczych. Architektura: sakralna i świecka, wielkie osiągnięcia w dziedzinie urbanistyki. Rzeźba hellenistyczna (Praksyteles, Skopas).

Malarstwo hellenistyczne (portrety, mozaiki).

Literatura: nowa komedia attycka, zmierzch dramatu i rozwój lekkiej sztuki (mimy); poezja. Język grecki jako wspólny język literacki.

Filozofia: epikureizm, cynizm i stoicyzm.

Religia: wpływ kultów wschodnich na religię grecką. nowe kultury. Kosmopolityzm i indywidualizm — cechy schyłkowe kultury hellenistycznej.

C. R Z Y M

I. Najdawniejsze dzieje Rzymu (w. VIII — III d. n. e.)

1. Położenie geograficzne Italii i Rzymu — ludność

Ludy zamieszkujące półwysep w początkach epoki żelaza. Etruskowie i ich kultura. Drobne państewka Italiców i Samnitów. Rodowy ustrój wschodnich Italiców. Kolonie greckie.

2. Początki Rzymu — Związek Latyński

Naturalna gospodarka Rzymu w okresie rodowym: pasterstwo i rolnictwo. Organizacja rodowa. Ród — *curia* — *tribus*. Początki rzemiosła i handlu w Rzymie. Rozkład organizacji rodowej. Zróznicowanie społeczne: patrycjusze i plebejusze. Niewolnicy. Powstanie państwa. (*Rex*, senat, zgromadzenie ludowe. Reforma Serwiusza Tuliusza.)

3. Republika rzymska i jej ustrój

Organizacja władz naczelnych w VI w., wzrost znaczenia senatu. Walka plebejuszy z patrycjuszami, trybunat, prawo XII tablic, walka o dostęp do urzędów i o ziemię. Zrównanie praw (III w.). Powszechna służba wojskowa. Zgromadzenia ludowe: *comitia centuriata* i *tributa*.) Arystokratyczny charakter republiki.

4. Kultura Rzymu pierwotnego.

Jej charakter pastersko-rolniczy, konserwatyzm, tradycjonalizm. Religia. Prostota i surowość obyczajów. Władza ojca rodziny.

Wpływy etruskie i pośrednictwo etruskie w przenikaniu kultury greckiej.

5. *Podbój i zjednoczenie Italii*

Podboje rzymskie w. V i IV. Organizacja rzymskiej siły zbrojnej. Ludy podbite i sprzymierzeńcy, zetknięcie się Rzymu z Wielką Grecją.

II. *Opanowanie basenu Morza Śródziemnego (w. III — II d. n. e.)*

1. *Wojny punickie (w. III — II d. n. e.)*

Rzym i Kartagina przed wojnami. Rywalizacja Rzymu i Kartaginy. Dążenie Rzymu do zagarnięcia zachodniego wybrzeża Morza Śródziemnego. Pierwsza wojna punicka (266—246), zabór Sycylii przez Rzym.

Druga wojna punicka: próba odwetu, wyprawa Hannibala. Zwycięstwo Rzymu, prowincja Hiszpania. Trzecia wojna punicka i zburzenie Kartaginy (r. 146 d. n. e.), prowincja Afryka.

2. *Wojny na wschodzie i podbój Galii*

Podbój Macedonii, stosunek Rzymu do Grecji. Wojny w Azji Mniejszej i w Egipcie, prowincje: Syria, Azja Mniejsza. Podbój Galii przez Cezara (w. I d. n. e.).

III. *Republika rzymska po opanowaniu basenu Morza Śródziemnego*

1. Przemiany gospodarczo-społeczne, rozkwit gospodarki opartej na niewolnictwie.

Wielkie latyfundia niewolnicze. Źródła zdobywania niewolników — wojny, korsarstwo. Rynki handlu niewolnikami. Niewolnicy w mieście i na wsi. Niewolnicy państwowi. Niewolnicy gladiatorzy. Położenie niewolników. Pierwsze powstanie niewolników na Sycylii. Wyzwolenicy. Powstanie Arystonika w Azji Mniejszej. Pogarda dla pracy fizycznej w opinii rzymskiej. Organizacja prowincji rzymskich. Eksploatacja prowincji przez Rzym. Przywóz zboża z prowincji. Rozwój

handlu. Przewaga przywozu nad wywozem. Jeźdźcy. Nobile. Proletariat miejski — nikły udział proletariatu w produkcji — zależność od nobilów. Zasadnicza różnica między proletariatem rzymskim a współczesnym. (Współczesne społeczeństwo kapitalistyczne żyje kosztem proletariatu, proletariat rzymski żyje kosztem społeczeństwa).

2. Walka o ustrój rolny

Kryzys gospodarki zbożowej w Italii. Ruina drobnej własności rolnej, proletaryzacja włościan. Wydziedziczenie drobnych rolników, zajmowanie *agri publici*.

Próba odbudowy drobnej własności rolnej — reformy braci Grakchów: 1. Tyberiusz Grakchus trybunem (133), ustawa o reformie rolnej, walka przeciwko reformie i śmierć Tyberiusza; 2. ustawy Gajusa Grakcha (123), walka z senatem i stronnictwem optymatów, klęska Gajusa, załamanie się reform, ustalenie przewagi wielkiej własności, wzrost ilości proletariatu. Zaostrzenie się walki klasowej w Rzymie, stronnictwa popularów i optymatów.

3. Upadek republiki rzymskiej

Wpł. Upadek znaczenia senatu, słabość administracji. (Wojna z Jugurtą.) Mariusz i reformą wojskowa. (Najazd Cymbrów i Teutonów. Drugie powstanie niewolników na Sycylii (102 — 100). Powstanie Italików. Walki popularów i optymatów, Mariusz i Sulla. Dyktatura Sulli.) *Wpł.*

Powstanie w Hiszpanii r. 81 — 71. Powstanie Spartakusa r. 73. Wspólna walka niewolników i „wolnej“ biedoty. Brak twórczego programu. Znaczenie tych walk dla poderwania podstaw ustroju niewolniczego. Spisek Katyński. Sojusz popularów, wojska ekwitów w walce z senatem. Pierwszy triumwirat r. 60. Dyktatura Juliusza Cezara — ostoją wielkiej własności ziemskiej. Śmierć Cezara. Drugi triumwirat. Walka Oktawiana z Antoniuszem, bitwa pod Akcjum r. 31 — upadek republiki rzymskiej.

4. *Kultura rzymska w okresie republiki*

Wpływy kultury hellenistycznej. Zwycięstwo kultury hellenistycznej. Rozwój prawa i prawoznawstwa. (Walka zwolenników tradycji starorzymskich z wpływami grecko-wschodnimi (Kato) (Klasowy charakter kultury rzymskiej.) Hellenizacja religii. (Literatura rzymska. Rozszerzanie się systemów filozoficznych greckich i wschodnich.) Retoryka — Cycero.

IV. Cesarstwo Rzymskie (w. I i II n. e.)

1. *Rządy Oktawiana Augusta*

Pryncypat — dyktatura wojskowa Oktawiana. Zachowanie pozorów republikańskich.

Organizowanie aparatu biurokratycznego zależnego od princepsa. Powstanie i rola gwardii pretoriańskiej, wyzwolenicy. Podboje Oktawiana: Egipt (r. 31). Dalsze podboje w Europie. Przekształcenie się dyktatury wojskowej w cesarstwo.

Przyczyny upadku republiki, potrzeba silnej władzy wojskowej dla utrzymania: 1. panowania właścicieli niewolników nad niewolnikami, 2. panowanie Rzymu nad prowincjami.

2. *Imperium Rzymskie*

Stopniowy zanik instytucji republikańskich, władza cesarza, kult panującego.

Stosunki gospodarcze w okresie cesarstwa: handel światowy i jego warunki: wielkość obszaru, sprawa bezpieczeństwa dróg komunikacyjnych, jednolity system monetarny. Rzym — ośrodek importu światowego. Decentralizacja produkcji w cesarstwie. Rozwój rolnictwa, górnictwa i przemysłu w prowincjach, urbanizacja prowincji. Znikoma rola Rzymu i Italii w wytwórczości gospodarczej.

Gromadzenie bogactw przez właścicieli niewolników, ich wysoka stopa życiowa; nędza i niezadowolenie mas ludowych, wzrost wyzysku niewolników. Powszechne niezadowolenie, powstanie niewolników.

c - ziemie
map. skand
to kl. podst - w

a. talerz obrot. cięż. - stacj -
dep - w 1.60 t

Powstania w prowincjach. Rozdawnictwo chleba i organizowanie igrzysk jako środek łagodzenia antagonizmu klasowego wewnątrz społeczeństwa wolnych.

Podboje Imperium Rzymskiego; największy zasięg terytorialny państwa; ludność; nadanie praw obywatelskich wszystkim wolnym mieszkańcom cesarstwa, prawo Karakalli, 212; (ludy europejskie poza Imperium — Germanowie i Słowianie.) *rynx*.

3. Kultura rzymska w czasach cesarstwa

Literatura rzymska za Oktawiana Augusta. Mecenas. Nauka. Technika. Historiografia. Prawo rzymskie. Architektura, rzeźba, malarstwo.

Rozwój oświaty. Kultura życia codziennego. Upowszechnienie urzędów technicznych (termy, akwedukty). Romanizacja prowincji, udział prowincji w twórczości kulturalnej Rzymu, Klasowy charakter kultury rzymskiej.

V. Upadek Cesarstwa Rzymskiego

1. Stosunki gospodarczo - społeczne

Kryzys gospodarki latyfundiальной opartej na niewolnictwie. Kolonat. Stopniowe zmniejszanie się znaczenia gospodarczego niewolników. Upadek miast, zastój w handlu, wyludnienie wsi, brak rąk roboczych, nędza mas. Kryzys finansowy i polityka fiskalna schyłkowego cesarstwa. Despotyzm gospodarczo - społeczny, przymus korporacyjny, dziedziczne przytwierdzenie do zawodów. Zanik drobnych, wolnych posiadaczy, upadek klasy średniej. Uprzywilejowane stanowisko biurokracji i właścicieli latyfundiów. Osadzanie barbarzyńców na wyludnionych obszarach. Pokojowa penetracja Germanów do państwa rzymskiego.

2. Kryzys polityczno - ustrojowy w III wieku

Reformy Dioklecjana. Podział administracyjny państwa na część wschodnią i zachodnią. System współrządów: reorga-

nizacja administracji, rozdział władzy cywilnej i wojskowej. System biurokratyczny. Nowy system podatkowy. wytk

3. *Chrześcijaństwo*

Powstawanie gmin chrześcijańskich. Ich pierwotny skład społeczny i organizacja, wrogi stosunek władzy i klas posiadających do chrześcijan. Prześladowanie chrześcijan. Stopniowe przenikanie elementów posiadających do gmin chrześcijańskich. Przystosowanie się kościoła do potrzeb cesarstwa i klas posiadających. Bogactwo kościoła. Sojusz Konstantina z kościołem i edykt mediolański (313). Organizacja kościoła. Powstanie herezji. Ich istota klasowa. Uchwała o powszechności i zależności od państwa kościoła chrześcijańskiego, 395. Sztuka starochrześcijańska. wytk

4. *Plemiona germańskie na obszarach Europy zachodniej*

Plemiona germańskie. Przejście do osiadłego trybu życia. Prymitywna gospodarka: rolnictwo i pasterstwo. Wspólna własność ziemi. Ustrój rodowy: wiec, starszyzna. Pierwotna kultura.

Wędrowki — zajmowanie ziemi. Rozkład ustroju rodowego. Powstanie własności indywidualnej drobnej i wielkiej. Królowie (wódzowie). Wolni — niewolni. Najazdy na państwo rzymskie. (Hunowie i ich wódz Attyła; wędrowki plemion germańskich w V wieku. Opanowanie prowincji zachodnich przez barbarzyńców z zachowaniem nominalnego zwierzchnictwa cesarskiego.) wytk

5. *Upadek Cesarstwa Rzymskiego*

Rewolucja niewolników. Wspólne wystąpienia niewolników, kolonów i barbarzyńców. Przenikanie form politycznych germańskich na obszary rzymskie, rozprzężenie rzymskiej administracji. Upadek Cesarstwa Rzymskiego. 2

6. *Próby odbudowy mocarstwowości rzymskiej*

Cesarstwo Bizantyjskie (w. V i VI). Ustrój wewnętrzny. Kodyfikacja prawa rzymskiego (529). Kształtowanie się kul-

tury bizantyjskiej (zwycięstwo języka greckiego). Rola gospodarcza i kulturalna Bizancjum. Wielkie budowle (Hagia, Sofia, Rawenna).

Próby Justyniana przywrócenia Cesarstwa Rzymskiego. Krótkotrwałe opanowanie Afryki, Italii, Hiszpanii.

WYNIKI NAUCZANIA

I. *Opanowanie materiału przewidzianego przez program, a w szczególności:*

1. Znajomość cech charakterystycznych wspólnoty pierwotnej ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju sił wytwórczych.
2. Znajomość procesów związanych z rozkładem ustroju rodowego.
3. Znajomość cech ustroju niewolniczego w życiu gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym.
4. Znajomość osiągnięć gospodarczych i kulturalnych ludów starożytnego Wschodu.
5. Znajomość warunków i procesu powstania państw.
6. Znajomość rozwoju życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego w najdawniejszym okresie dziejów Grecji.
7. Znajomość ustroju społeczno-gospodarczego i politycznego Sparty.
8. Znajomość rozwoju stosunków gospodarczo-społecznych, politycznych i kulturalnych Aten.
9. Znajomość życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego w państwach hellenistycznych.
10. Znajomość przemian gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych w Rzymie
 - a) Do III wieku,
 - b) od opanowania basenu Morza Śródziemnego aż do upadku republiki,
 - c) w okresie cesarstwa.
11. Znajomość czynników, które wpłynęły na upadek Cesarstwa Rzymskiego.
12. Znajomość walk klasowych w dziejach społeczeństw starożytnych.

II. Technika pracy:

Umiejętność samodzielnego opracowania krótkich zadań na podstawie przerobionego materiału, np. po przerobieniu dziejów Wschodu starożytnego uczniowie powinni umieć wykonać następujące zadania:

- a) Wyliczyć podobieństwa w rozwoju społeczeństw starożytnego Wschodu.
- b) Wykazać związek między religią a ustrojem społeczno-gospodarczym.
- c) Scharakteryzować walki klasowe w państwach starożytnego Wschodu.
- d) Scharakteryzować metody postępowania z ludami podbitymi.
- e) Wyliczyć zdobycze kulturalne ludów starożytnych.
- f) Scharakteryzować źródła do dziejów starożytnego Wschodu itp.

48 temat
110 godz.

99 -
wyniki nauki
bardzo - ukiadanie
wsi p. 22. 1000

KLASA IX

3 godziny tygodniowo

Materiał nauczania

EPOKA FEUDALIZMU. (Ustrój oparty na poddaństwie)

A. POCZĄTKI FEUDALIZMU (wczesne Średniowiecze)

I. Powstanie państw feudalnych w Europie

1. *Państwo Franków w okresie Merowingów*

Terytorium. Gospodarka naturalna. Wielka własność ziemska. Częściowe zachowanie wymiany śródziemnomorskiej. Powstanie monarchii dziedzicznej i nieograniczonej, organizacja państwa. Chlodwig: chrystianizacja Franków, 496, stosunek do kościoła rzymskiego. Podboje.

Podziały sukcesyjne, osłabienie władzy królewskiej, wzrost znaczenia możnych; wczesne procesy feudalizacyjne, immunitet, komendacja. Proces przekształcania wolnych chłopów w poddanych. Prawo frankońskie, tzw. prawdy barbarzyńskie.

2. *Arabowie*

a) Rozkład ustroju rodowego. Półwysep Arabski, warunki geograficzne i gospodarcze: pustynia i wybrzeże. Szlaki

nie tylko sokołami
i wyprawiali -

handlowe Ludność. Gospodarstwo: pasterstwo, handel. Stosowanie pracy niewolniczej (studnie na pustyni). Ustrój rodowy.

b) Początki państwa muzułmańskiego. Mahomet. Islam. Zjednoczenie plemion arabskich. Pierwsi kalifowie.

c) Kształtowanie się imperium arabskiego. Organizacja polityczna i wojskowa państwa arabskiego, podboje. Powstanie kalifatu Damasceńskiego (Omajadów). Walka przeciwko Omajadom. Utworzenie kalifatu Bagdadzkiego (Abasydów), okres jego rozkwitu (koniec VIII i początki IX w.); nawadnianie, rozwój gospodarczy, (rolnictwo, ogrodnictwo), produkcja przemysłowa (włókiennictwo, papiernictwo, metalurgia). Handel światowy, rola Bagdadu: pośrednictwo Arabów między Europą a Indiami i Chinami. Proces feudalizacji społeczeństwa arabskiego. Produkcja, własność ziemska w ręku państwa i wielkich właścicieli, chłopci dzierżawcy, ich ciężkie położenie ekonomiczne, powstanie chłopskie.

Bujny rozkwit nauki (alchemia, algebra itd.), filozofii i literatury. Wpływ kultury arabskiej na Europę i Azję.

(Napaść Turków Seldżuków (XI w.), zajęcie Bagdadu i upadek kalifatu. Kalifat Kordubański.)

3. Państwo Franków w okresie pierwszych Karolingów

Znaczenie majordomów w państwie frankońskim. Karol Młot, walki z Arabami, zatrzymanie ekspansji arabskiej, bitwa pod Poitiers, 732. Popieranie papieża przez Pepina Małego. Powstanie Państwa Kościelnego. Uzyskanie korony przez Karolingów.

4. Państwo Karola Wielkiego

Podboje. Organizacja państwa. Służba wojskowa. Seniorzy i wasalowie. Wielka i drobna własność. Domeny królewskie, kapitularze. Poddaństwo chłopów. Rozwój rolnictwa. Odcięcie od Morza Śródziemnego (Arabowie). Upadek miast i wymiany.

Kultura: Proces romanizacji, stosunki z Bizancjum. Dwór Karola Wielkiego ośrodkiem kultury. Początki szkolnictwa i literatury, architektura. Elitarny charakter kultury. Wzniesienie Cesarstwa Rzymskiego (800).

5. *Rozkład cesarstwa Karola Wielkiego*

Najazdy i podboje arabskie, normańskie i węgierskie. Spory dynastyczne i osłabienie władzy monarszej w państwie frankońskim. Traktat w Verdun (843). Powstanie Francji, Niemiec i Włoch.

6. *Gospodarstwo i społeczeństwo feudalne*

Gospodarka naturalna. Narzędzia uprawy; pług z lemieszem żelaznym. Systemy uprawy: obok żarowego i przemienno - pastwiskowego — trójpolówka. Wielka własność. Gospodarka dworska. Zwierzchnictwo gruntowe. Gmina wiejska. Położenie ludności chłopskiej; poddaństwo. Rzemiosło. Wymiana, targi tygodniowe, jarmarki, zaczątki miast. Antagonizmy klasowe w społeczeństwie feudalnym w pierwszej fazie jego rozwoju. Hierarchia feudalna. Rozdrobnienie polityczne państw.

7. *Początki Anglii*

Królestwo Anglosasów. Ustrój społeczny. Proces feudalizacji. Najazd normański, bitwa pod Hastings, 1066. Wilhelm normański; przyspieszenie procesu feudalizacji w Anglii.

8. *Początki państwa niemieckiego*

Elekcyjność tronu w Niemczech. Separatyzm dzielnicowy. Najazdy Słowian i Węgrów. Powstanie Cesarstwa Rzymskie-Otton I (962). Papiestwo, reformy gregoriańskie, kościół potęgą feudalną. Walka papiestwa z cesarstwem o inwestyturę.

Niemcy między Wschodem (kraje słowiańskie) a Południem (Włochy). Polityka wschodnia dwóch pierwszych przedstawicieli dynastii saskiej. Proces zaboru ziem i niszczenia ple-

mion Słowian połabskich i nadbałtyckich. Walki z państwami: morawskim, czeskim i polskim.

9. *Słowianie połabscy i nadbałtyccy*

Związki państwowe wśród Słowian nad dolną i środkową Łabą (w. VIII — XII): związek obodrycki, związek welecki, Rajanie. Ustrój polityczny. Walki z Niemcami. Utrata niepodległości (w. XII).

Pomorzanie nad dolną Wisłą i Odrą. Rola Pomorza w handlu bałtyckim, Kołobrzegu i Gdańsku. Przyłączenie Pomorza do Polski (w. X).

10. *Początki Czech*

Państwo Samona (w. VIII). Państwo Wielkomorawskie (IX w.). Stosunki z Bizancjum. Cyryl i Metody. Walki z Niemcami i Węgrami. Upadek państwa.

Państwo czeskie (w. X). Zależność lenna od Niemców. Przyjęcie chrześcijaństwa z Rzymu. Dynastia Przemyślidów. Królestwo czeskie (w. XI) częścią Rzeszy Niemieckiej. Stosunki z Polską.

11. *Węgry*

Najazd ugrofińskich plemion węgierskich (madziarskich) na Panonię. Utworzenie państwa. Dynastia Arpadów (w. IX — XIII). Walki z sąsiadami, przyjęcie chrześcijaństwa z Rzymu (r. 1000, król Stefan). Opanowanie ziem Słowian południowych i oddzielenie Słowian południowych od zachodnich.

12. *Słowianie południowi*

Najazd turko-tatarskich Bułgarów na Słowian południowo-wschodnich (w. VII). Sławizacja Bułgarów. Państwo bułgarskie. Walki z Bizancjum. Przyjęcie chrześcijaństwa z Bizancjum. [Literatura starobułgarska. Państwo Symeona od Morza Czarnego po Adriatyk (w. X). Podbój Bułgarii przez Bizancjum (w. XI).]

o s...
XII 1 - 2 - 176.
dziej o s...
m...
Bin.
Powstanie państwa chorwackiego (w. X). Opanowanie Chorwacji przez Węgrów. Państwo serbskie (w. XII). Wpływy bizantyjskie.

12. Ruś Kijowska (w. IX — XIII)

Wytworzenie się państw plemiennych wśród Słowian wschodnich (w. IX). Błądność teorii o ormiańskim ich pochodzeniu. Ośrodki władzy politycznej: Kijów, Czernichów, Smoleńsk i Połock, Nowogród Wielki. Położenie Kijowa na szlaku handlowym skandynawsko - bizantyjskim (droga warego-grecka); jego rola w tworzeniu jednolitego państwa ruskiego. Wyprawy książąt kijowskich na Bizancjum i wybrzeża Morza Kaspjskiego. Książę Włodzimierz, przyjęcie chrześcijaństwa (988). Jarosław Mądry, rozwój terytorialny państwa. Ożywione stosunki zagraniczne. Stosunki z Polską. „Ruska prawda” — kodeks prawa zwyczajowego i książęcego. Feudalne rozdrobnienie państwa ruskiego.

Feudalizacja ustroju społeczno - gospodarczego. Wielka własność ziemska w rękach książąt, bojarów i klasztorów obok wspólnot chłopskich. Wolni chłopci (smerdowie) i niewolnicy z jeńców stopniowo obracani w poddanych (XI — XV w.). Gospodarka naturalna. Podgrodzie (w. X). Udział Rusi w handlu bizantyjskim i wschodnim. Walki klasowe smerdów i rzemieślników z feudałami. Rozwój kultury rodzimej. Piśmienictwo kościelne, kroniki. Klasztor Pieczerski — kronika Nestora. Słowo o pułku Igora (w. XII). Architektura, ikonografia.

13. Gruzja i inne państwa kaukaskie

II. Bizancjum w w. VIII — XI

1. Kolonizacja słowiańska

Utrata prowincji zachodnich i wschodnich (w. VIII). Przemiany struktury gospodarczej i społecznej, upadek wielkiej własności, masowe osadnictwo Słowian, wzrost liczby wolnych drobnych rolników; zanik póddaństwa, rozpowszechnie-

nie gminy typu słowiańskiego. Rozkwit rolnictwa i hodowli. Kodeks wiejski. Ponowny rozkwit przemysłu i handlu, zaniedbanie floty, żegluga w rękach kupców weneckich.

2. Próby odbudowy potęgi Bizancjum

Dynastia macedońska. Oparcie się cesarstwa despotycznego na wolnych chłopach i skuteczna obrona państwa przed dalszym rozkładem i inwazją. Osadnictwo wojskowe. Walka z wielką własnością świecką i klasztorną. Obrazoburstwo. Rewindykacje niektórych prowincji w Azji. Podbój Bułgarii (Bazyli II Bułgarobójca).

Stosunek Bizancjum do Słowian. Misje. 3. Feudalizacja Bizancjum. Dynastia Komnenów. Zwycięstwo wielkiej własności. Uzależnienie chłopów. Antagonizmy społeczne. Osłabienie sił obronnych państwa. Rozbicie polityczne i walka o władzę. Powstanie państwa serbskiego i drugiego bułgarskiego. Napór Turków Seldżuków na Cesarstwo. Upadek Cesarstwa w XI wieku. Podział kościoła. (Wielka schizma, 1054).

4. Kultura

Trwałość i wysoki poziom kultury bizantyjskiej. Tradycje hellenistyczne. Świecki charakter kultury. Rozwój prawoznawstwa. Dziejopisarstwo. Polemika teologiczna. Malarstwo. Architektura. Poezja rycersko-epicka. Obyczaje. Wpływ kultury Bizancjum na narody słowiańskie.

B. ROZKWIT FEUDALIZMU (Europa, XI — XV wiek)

I. Wyprawy krzyżowe

1. Geneza miast

Wolna produkcja rzemieślnicza u podstaw miasta. Wymiana. Społeczny podział pracy: wieś — miasto. Ludność miejska, zaczątki miast. Teorie wyjaśniające genezę miast.

2. Przyczyny krucjat

Zahamowanie handlu ze wschodem. Párcie na wschód: 1. zubożonych i wyłączonych od dziedziczenia lenna rycerzy dą-

2
1
zących do zdobyczy terytorialnych i łupów wojennych, 2. chłopów dążących do wyzwolenia od nędzy i zależności pańszczyźnianej, 3. kościoła katolickiego, dążącego do podporządkowania sobie kościoła wschodniego.

3. *Zarys dziejów krucjat*

Synod w Clermont, 1095. I krucjata. Masowy ruch ludowy i mobilizacja rycerstwa. Zdobycie Jerozolimy. Organizacja feudalna Królestwa Jerozolimskiego. Zakony rycerskie. Upadek Jerozolimy. IV wyprawa krzyżowa. 1204 — cesarstwo łacińskie. wyprawy Odzyskanie Jerozolimy przez Fryderyka II. Wyprawa Ludwika IX. Ostateczny upadek Królestwa Jerozolimskiego. Skutki wypraw krzyżowych.

II. Europa po krucjatach

1. *Życie gospodarcze*

Intensyfikacja gospodarki rolnej. Rozpowszechnienie pługa żelaznego i trójpolówki. Rozwój stosunków towarowo-pięniężnych. System gospodarki czynszowej (renta pieniężna). Początki ruchu emancypacyjnego chłopów. Zróznicowanie społeczne ludności wiejskiej. Rozkwit miast, głównie romańskich. Rozwój produkcji rzemieślniczej. Ożywienie handlu, drogi handlu międzynarodowego. Jarmarki. Wzrost obrotów pieniężnych. Walka gmin miejskich północno-włoskich i francuskich z seniorami. Organizacja samorządu miejskiego. Cechy i gildie. Walki klasowe w mieście średniowiecznym.

2. *Rozkwit kultury*

Kultura rycerska. Zamek feudalny. Obyczaje rycerskie. Kultura miast. Poezja rycerska i mieszczańska. Kosmopolityczny wpływ kościoła w kulturze średniowiecza. Szkoła, nauka, scholastyka. uniwersytety. Rola łaciny jako języka uniwersalnego warstw wyższych. Budzenie się poczucia narodowego. Roger Bacon. Opozycja przeciw podporządkowaniu nauki teologii. Zakony dominikanów i franciszkanów jako straż wszech-

inny styl "ukł. przez
stad nieporozu

władzy kościoła. Budownictwo: styl romański. Styl gotycki, rzeźba, malarstwo.

3. Cesarstwo i papieństwo

Recepcja prawa rzymskiego w przystosowaniu do zmian w życiu społecznym i gospodarczym. Ujemny wpływ prawa rzymskiego na gospodarcze położenie chłopów. wypł.

Hohenstaufowie. Fryderyk I. Walka ze związkami miast lombardzkich i papieństwem. Kościół w wieku XII — XIII. Potęga ekonomiczna. Organizacja. Monopol w dziedzinie nauki i kultury. Herezje. Ich podłoże społeczne. Zakony zebrzące. Inkwizycja. Innocenty III — tendencje teokratyczne; Fryderyk II — uniwersalizm cesarstwa. Państwo sycylijskie. Konflikt papieństwa z cesarstwem. Gwelfowie i gibelinowie. Upadek Hohenstaufów. Wielkie bezkrólewie w Niemczech (w. XIII).

III. Monarchie feudalne w XII — XV w. Początki państw narodowych

1. Francja

Polityka Kapetyngów. Rozszerzenie domeny królewskiej. wypł.
Formowanie się stanów i osłabienie władzy feudałów, rozwój handlu i miast. Oparcie się królów o miasta, walka z feudałami, wzrost władzy monarchicznej. wypł.
Walki z Plantagenetami o posiadłości kontynentalne. Zajęcie lenn południowej Francji pod pozorem zwalczania albigensów. Oparcie domen królewskich o Morze Śródziemne. wypł.
Reformy sądowe i administracyjne. Ludwik IX. Filip IV i jego walka z Bonifacym VIII. Stany Generalne (1302).

2. Wojna stuletnia. wypł.
Przyczyny wojny, sojusz miast flandryjskich z Anglią. Flandria. Przewaga militarna i polityczna Anglii w pierwszym okresie wojny, opozycja Stanów Generalnych przeciw dynastii. Powstanie paryskie — Stefana Mar-

ceil. Powstanie chłopskie — żakieria. Partyzantka ludowa pod wodzą Joanny d'Arc w drugim okresie wojny. Koniec wojny stuletniej, 1453. Skutki wojny stuletniej dla Francji,

[Walka Ludwika XI z feudalami; wzrost władzy monarszej, początki państwa narodowego. Ludowy poeta Villon.]

3. *Anglia*. Silna władza królewska w wyniku podboju normadzkiego i polityki Plantagenetów w wieku XI i XII, wzrost poddaństwa chłopów. Rozwój miast i gospodarki towarowej. Wzrost znaczenia feudalów przy Janie bez Ziemi (w. XIII). Wielka karta swobód, ograniczenie władzy królewskiej (rok 1215). Kształtowanie się parlamentu w Anglii (r. 1265).

4. *Anglia po wojnie stuletniej*. Częściowe przejście od uprawy zbóż do hodowli owiec, zapoczątkowanie „ogrodzeń”, zagadnienie ziemi gminnej, wywóz wełny do Flandrii. Ciężkie położenie chłopów w XIII i XIV w., prawo przeciwko parobkom i czeladzi [John Bull] powstanie Watt Tylora, przyczyny klęski powstania, zanikanie poddaństwa, przejście do gospodarki czynszowej. Wzrost wpływów wielkich feudalów, nowa szlachta. Dalszy rozwój miast, powstanie własnego przemysłu tkackiego w formie nakładu. [Wojna „Dwóch róż”. Oslabienie arystokracji feudalnej. Dynastia Tudorów, początki narodowego państwa w Anglii.]

5. *Włochy*. Rozbicie polityczne, różnorodność form ustrojowych. Neapol monarchią feudalną. Wenecja oligarchią kupiecką, jej panowanie nad Adriatykiem i handlem lewantyńskim; przemysł. Genua i jej kolonie, gromadzenie kapitału handlowego, rywalizacja z Wenecją. Florencja: rozwój przemysłu nakładczego. Praca najemna. Handel. Rządy przedsiębiorców i bankierów. Walki Florencji z feudalami. Walki klasowe w mieście. Powstanie „czompi” (tkacze najemni). Tyrania Medyceuszów.

Rozwój miast, rozkład stosunków feudalnych w Italii. Zanik poddaństwa. Miasta ośrodkiem kultury włoskiej. Wczesne Odrodzenie włoskie. Człowiek przedmiotem zainteresowania. Humanizm, laicyzacja życia; klasycyzm i realizm w sztuce, rozwój nauk filozoficznych, przyrodniczych i historycznych. Wpływ uchodźców z Bizancjum.

6. *Rzesza niemiecka*. Podboje ziem słowiańskich przez książąt niemieckich. Wzrost niezależności księstw terytorialnych po wielkim bezkrólewiu. Rywalizacja dynastyczna, Habsburgowie i Luksemburgowie. Złota bulla Karola IV, 1356.

Rozwój handlu i miast niemieckich. Hanza i jej handel na morzach północnych.

Austria Habsburgów. Początki wolnej Szwajcarii. Rywalizacja habsbursko-jagiellońska o Czechy i Węgry.

7. *Czechy*. Wyzyskanie rozbicia Niemiec przez Ottokara II. Ekspansja czeska ku Adriatykowi. Opanowanie Austrii. Ekspansja ku Polsce. Czechy za Luksemburgów. Rozkwit gospodarczy i kulturalny. Ruch husycki, antyniemiecki i antywatykański. Jan Hus. Sobór w Konstancji, 1414 — 1418. Wojny husyckie. Kalikstyni i taborcy.

8. *Węgry*. Przewaga wielkiej własności ziemskiej i rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Wczesny kapitalizm w górnictwie i w handlu. Wzmocnienie władzy Andegawenów. Rozkwit kultury. Związki polityczne Węgier z Polską. Zagrożenie Węgier przez Turków osmańskich. Warna, 1444.

9. *Rus*. Okres rozbicia dzielnicowego. Walki między książętami. Pogorszenie położenia chłopów. Najazd Tatarów. Bitwa nad Kalką (1224), księstwa ruskie pod zwierzchnictwem Złotej Ordy. Spustoszenie i wyludnienie południowej Rusi. Ruś północna: republiki miejskie — Nowogród Wielki i Psków, walki z Krzyżakami i kawalerami mieczowymi, Aleksander Newski,

(X) *historia Rosji*
1242. Związki handlowe z Hanzą, zaniedbanie rodzimej produkcji. Przesunięcie punktu ciężkości życia politycznego Rusi na północ. Początki Moskwy. Zabór Rusi halicko-włodzimierskiej przez Polskę i Białorusi przez Litwę.

Rola Moskwy w dziele odbudowy państwa ruskiego. Iwan I Kalita. XIV w. Proces skupiania ziem ruskich. Rozwój sił twórczych w Księstwie Moskiewskim: postęp techniczny w rolnictwie, osadnictwo, rozwój miast i handlu. Walka z feudalami, tworzenie warstwy urzędniczo-ziemiańskiej (*pomieszczyki*). Przeniesienie stolicy metropolii do Moskwy. Wyzyskanie nagromadzonych sił gospodarczych i politycznych Moskwy do walki z Tatarami. Dymitr Doński, zwycięska bitwa na Kulikowym Polu (1380), Iwan III. Przyłączenie Nowogrodu Wielkiego i Pskowa. Zjednoczenie północno-wschodniej Rusi. Zrzucenie zwierzchnictwa tatarskiego (1480). Wielkie Księstwo Moskiewskie. Wzrost międzynarodowego znaczenia Moskwy.

całkowicie
10. *Moskwa w w. XVI*. Iwan IV Groźny przybiera tytuł cara. Walka cara z bojarami (arystokracja) w oparciu o dworzan (szlachta). Specjalne oddziały carskie wojskowo-policyjne. Handlowe znaczenie Moskwy. Walka Moskwy o dostęp do Morza Bałtyckiego, rywalizacja ze Szwecją i Polską o Inflanty. Handel z Anglią przez Morze Białe. Ekspansja na wschód i południe: podbój Chanatu kazańskiego (1552) i astrachańskiego (1556). Osady handlowe u podnóża Uralu. Podbój Syberii.

Zakończenie procesu obrócenia chłopów w poddanych. Kultura: drukarstwo, literatura, sztuka.

11. *Upadek Bizancjum* (w. XIII — XV). Rola krucjat w procesie rozkładu Bizancjum. Odbudowa państwa przez dynastię Paleologów. Państwo serbskie za Stefana Duszana. Napór Turków Osmanów. Opanowanie Bałkanów. Klęska Serbów na Kosowym Polu (1389). Zajęcie Bułgarii. Zagrożenie Węgier.

lit. ek-spat. i miedzi - it 1852/3
drast. ciscia mater. nadaj. po statemu
konstr. chronolog. i ludbu
zi. m. si. polit. i kult.

Klęska pod Warną (1444). Opanowanie wybrzeży Morza Czarnego. Upadek Konstantynopola (1453). Organizacja państwa tureckiego.

IV. Azja w epoce feudalnej

1. Indie w IV— XII w. Utworzenie jednolitego państwa Gupta w Indiach Północnych (w. IV). Ustrój kastowy, poddaństwo chłopów. Pariasi. Wytworzenie się z elementów braminizmu i buddyzmu systemu religijno-społecznego zwanego hinduizmem; nowa doktryna podstawą ucisku poddanych i wyzysku pariasów.

Rozkwit kultury. Nauki matematyczne (wpływ na Arabów), medycyna (wpływ na Bizancjum). Literatura w sanskrycie niedostępnym dla mas. (Poeta Kalidas (w. V)) Architektura. Rzeźba. Elitarny charakter kultury.

Opanowanie północnych Indii przez Muzułmanów ze wschodniego Iranu. (Mahmud z Gazny (w. X)). Podział Indii na część muzułmańską i hinduską. Wpływy muzułmańskie na Dekanie.

Nowe elementy w kulturze Indii. Irański poeta Firdussi, perski Homer (w. XI).

2. Chiny (w. III — XIII). (Najazdy ludów koczowniczych z północy i zachodu oraz walki wewnętrzne w dobie upadku (w. III — V). Zjednoczenie Chin przez dynastię Tang. Podboje. Organizacja państwa.) Chiny potęgą gospodarczą, polityczną i kulturalną. Ustrój feudalny, wielka własność ziemska, poddani chłopci, niewolnicy, przemysł i handel, gospodarka towarowo-pieniężna. Ucisk feudalny. Powstania chłopów (w. IX).

(Stłumienie powstań przy pomocy koczowników. Upadek dynastii Tang. Dynastia Sung. Podbój Chin północnych (Pekin) przez plemiona mongolsko-tureckie. Wzmożenie ucisku

chłopów. Reformy społeczne i polityczne Wang An - Szega
Ograniczenie władzy feudałów i urzędników.] *wpz*

Rozwój techniki. Sztuka drukarska, papiernictwo, wynalazek busoli i prochu. Rozkwit miast, przemysłu, górnictwa i eksportu. Kultura. Nauki matematyczne, geografia, agronomia. Uniwersytety i biblioteki. Literatura. Teatr. Muzyka. Plastyka. Rola Chin w dziejach Azji. *dot. z. dip. juan mong. XIII - XIV*

3. *Państwo mongolskie.* Plemiona tureckie i mongolskie w Azji Środkowej. Życie stepowe. Pasterstwo, hodowla bydła i koni. Rozkład wspólnoty rodowej. Znaczenie arystokracji rodowej. Organizacja wojskowa *plenion*.

Zjednoczenie plemion (pocz. XIII w.), Czyngis Chan. Podboje. Państwo mongolskie od Oceanu Spokojnego do Morza Czarnego. Podział państwa: Chiny, Chanat syberyjski, Złota Orda i inne. Organizacja Złotej Ordy. Podział na trzy chanaty: Krym, Kazań i Astrachań.

Turcy osmańscy. Powstanie państwa w Azji Mniejszej w. XIV.

4. *Chiny* (w. XIII — XVI). Chiny pod władzą mongolskiej dynastii Juan (w. XIII, — XIV). [Rozwój przemysłu i handlu. Przedsiębiorstwa z zastosowaniem podziału pracy (porcelana, jedwab i budownictwo okrętów). Walki narodowowyzwoleńcze. Wybitny udział chłopów. Wypędzenie Mongołów. Dynastia Ming.] Pierwsi Europejczycy w Chinach w XIII w. [Carpini, Benedykt Polak, Marco Polo.] *wpz*

5. *Japonia* (w. XII — XVI). Wyspiarskie położenie. Związki gospodarcze i kulturalne z Chinami i wyspami Oceanu Spokojnego. Przejęcie kultury chińskiej — pismo, religia, sztuka. Ustrój feudalny — samuraje (rycerstwo). Najazdy Japończyków na Chiny od w. XIV. Wojna japońsko-chińska (w. XVI).

C. FEUDALIZM W ROZKŁADZIE I POCZĄTKI KAPITALIZMU

I. Wielkie odkrycia geograficzne i początki ruchu kolonialnego

1. *Odkrycia geograficzne.* Udoskonalenie techniki i żeglugi. Wynalazek kompasu — orientowanie się na pełnym morzu. Mapy żeglarskie. Statki żaglowe — karawele umożliwiające odbywanie dalekich podróży. Rozpowszechnienie nauki Ptolemeusza o kulistości ziemi. Zwiększenie zapotrzebowania na kruszce w wyniku rozwoju gospodarki towarowo-pieniężnej i wyczerpania zasobów europejskich. Zamknięcie drogi z Europy do Indii po zajęciu przez Turków wybrzeży Morza Śródziemnego. Poszukiwanie drogi morskiej do Indii, do źródeł surowców (korzenie i kruszce). Upadek znaczenia mórz wewnętrznych i żegluga oceaniczna. Odkrycia portugalskie: B. Diaz — Przylądek Dobrej Nadziei, Vasco da Gama — dotarcie do Indii. Usunięcie Arabów.

Odkrycia hiszpańskie: odkrycie Ameryki (1492), Krzysztof Kolumb. Amerigo Vespucci. Podróż dookoła kuli ziemskiej w r. 1521. Magellan.

2. *Podboje.* Podbój Ameryki. Początki polityki kolonialnej Europy. Konkwistadorzy. Podbój Meksyku i Peru. Stosunki gospodarczo-społeczne i kultura miejscowa. Aztecy, Inkowie. Eksploatacja bogactw i pracy przez najeźdźców. Portugalczycy w Indiach. Monopol handlowy. Popieranie przez państwo grabieżczych wypraw. Powstawanie potęgi imperialnej Hiszpanii i Portugalii.

3. *Skutki odkryć i podbojów.* Przyspieszenie rozwoju gospodarki kapitalistycznej w Europie, nakład, manufaktura. Zmiana dróg handlowych. Rozkwit handlu międzynarodowego,

Antwerpia jako centrum handlu światowego. Rozwój kredytu przeważnie konsumpcyjnego. Rewolucja cen; wpływ jej na stosunki gospodarczo-społeczne: wzrost zysku przedsiębiorców, spadek renty i płacy. Zaostrzenie walk klasowych w mieście i na wsi.

II. Humanizm i Odrodzenie

1. *Włochy na przełomie XV i XVII w.* Upadek przemysłu włoskiego na skutek konkurencji angielskiej i niderlandzkiej. Utrata monopolu Wenecji i Genui w handlu lewantyńskim w wyniku podbojów tureckich i odkryć geograficznych. Wzrost bankierstwa i kumulacja kapitału finansowego w miastach włoskich. Ciężkie położenie plebsu miejskiego i wychodźstwo na wieś. Nędza chłopów. Silne przeciwieństwa klasowe. Walki wewnętrzne między państwami włoskimi. Walka z rozkładem kościoła. Savonarola. Rywalizacja Hiszpanii i Francji na terenie Włoch. Wojny włoskie. Budzenie się wśród Włochów dążeń do zjednoczenia — Macchiavelli.

2. *Humanizm i Odrodzenie.* Humanistyczny pogląd na świat, rozwój krytyki i żądanie wolnych badań naukowych, zwalczanie średniowiecznych autorytetów. Autorytet antyku i laicyzacja kultury. Tomasz Campanella (krytyka ustroju społecznego). Odkrycia biblioteczne oraz wykopaliska. Historiografia, początki archeologii. Nauki ścisłe. Literatura piękna. Architektura. Rozkwit rzeźby i malarstwa włoskiego. Leonardo da Vinci. Michał Anioł Buonarroti, Rafael Santi, Tycjan. Szkoły malarstwa i rzeźby. Mecenat sztuki w dobie Odrodzenia.

Humanizm i Renesans w innych krajach. Początki twórczości narodowej.

zrodly di -
przelw. papke dny di (2)

III. R e f o r m a c j a

1. *Kryzys wewnętrzny Rzeszy Niemieckiej* na przełomie w. XV i XVI. Rozbicie polityczne. Upadek władzy i znaczenia cesarza, wzrost prerogatyw książąt terytorialnych, ich dążności absolutystycznych i ucisku fiskalnego.

Brak jedności gospodarczej Niemiec, brak rynku ogólnonarodowego przyczyną utrzymującego się rozdrobnienia. Kryzys gospodarczy miast. Dążenia książąt i rycerzy do zajęcia majątków kościelnych. Powstania chłopskie.

wypr.

Kościół, jego wielkie podstawy materialne, uciążliwe świadczenia państwa i społeczeństwa na rzecz Rzymu, ciemnota duchowieństwa.

2. *Humanści niemieccy w w. XV* — Erazm z Rotterdamu, Ulryk Van Hutten; walka z obskurantyzmem.

3. *Reformacja w Niemczech*. Wystąpienie i tezy Lutra (1517). Zerwanie z Rzymem. Dwa obozy reformacji niemieckiej: 1. szlachecko-mieszczański — Luter, 2. rewolucyjno-plebejski — Tomasz Münzer. Program polityczny Münzera. Powstanie czeladników anabaptystów w Zwieckau (1521). Wojna chłopska w latach 1524 — 1525 (12 artykułów. udział mieszczaństwa w rewolucji chłopskiej, rozbieżności dążeń, zdrada mieszczan. Münzer przywódca powstania w Mimzie. Powstanie rzemieślników w Monasterze. Słabość i rozbieżności ruchu rewolucyjnego. Stłumienie go przez książąt. Zwycięstwo umiarkowanej reformacji. Pokój religijny w Augsburgu w 1555 (*cuius regio eius religio*), tani kościół burżuazji niemieckiej. Znaczenie gospodarcze, społeczne, polityczne i kulturalne reformacji w Niemczech.

wypr.

nt. statolowicz
ten program

4. *Reformacja we Francji i Szwajcarii.* Francja w początkach w. XVI. Działalność Kalwina, stosunek dworu i mieszczaństwa do reformacji. Usunięcie Kalwina z Francji. Organizowanie demokratycznej gminy kalwińskiej w Genewie. Kalwinizm — ideologia burżuazji.

Dwa obozy religijne we Francji: hugonoci i katolicy. Ich podstawy społeczne i dążenia polityczne. Długotrwałe wojny domowe, emigracja hugonotów. Noc św. Bartłomieja. Henryk IV Burbon, edykt nantejski w r. 1598.

5. *Hiszpania.* Hiszpania za Filipa II jako najpotężniejsze państwo obozu katolickiego. System rządów: absolutyzm, centralizacja, biurokracja, rola państwowa religii. Dobrobyt warstw wyższych. Rozkwit kultury szlacheckiej (literatura, malarstwo). Upadek miast, przemysłu, drożyzna, kontrabanda. Nędza mas. Eksploatacja kolonii. Nietolerancja religijna. Inkwizycja.

6. *Niderlandy.* Pierwsza zwycięska rewolucja burżuazyjna. Rozwój ekonomiczny. Struktura gospodarcza i społeczna. Zaostrzające się przeciwieństwo między przodującą burżuazją niderlandzką a absolutną feudalną monarchią hiszpańską. Ustrój polityczny. [Silne wpływy protestantyzmu. Stanowisko Niderlandów w mocarstwie Filipa II. Ucisk polityczny i religijny ze strony Hiszpanii.] Wybuch rewolucji, jej oparcie na masach ludowych. [Wilhelm Orański. Terror księcia Alby, stłumienie pierwszej fali rewolucji. Masowa emigracja. Walki partyzanckie, gezowie morscy i leśni. Drugi etap walk w oparciu o północne miasta. Związek ogólnoholenderski (1576). Pierwsze zwycięskie powstanie mieszczańskie.] Unia utrechcka (1579) — powstanie Rzeczypospolitej Zjednoczonych Prowincji. Pomoc Anglii. Klęska wielkiej armady hiszpańskiej

more
berpoist. - a tom jednok
robotnicze erudycyjna - / zjednocz
początek
okres poko

(1587). Schyłek mocarstwowości hiszpańskiej — gospodarczej i politycznej. Rozkwit Holandii. Odrębność polityczna i kulturalna Belgii.

7. *Anglia w w. XVI.* Początki rozwoju kapitalistycznego Anglii — w. XVI. Manufaktury sukienne (scentralizowane i zdecentralizowane) Wypędzenie chłopów z ziemi. „Ogrodzenia”. Krwawe ustawodawstwo robotnicze. [Powstanie Keta. Absolutyzm Tudorów.]

[Polityka kościelna Henryka VIII.] zerwanie z Rzymem, zahamowanie odpływu uciążliwych opłat na rzecz papieża, likwidacja zakonów, sekularyzacja olbrzymich majątków klasztornych. Masowa sprzedaż ziemi poklasztornej przez państwo klasom średnim; utworzenie nowej szlachty. [Państwowy kościół anglikański narzędziem absolutyzmu.] Szerzenie się wśród mieszczaństwa nauki Kalwina w formie purytanizmu. Prezbiterianizm w Szkocji. Utrzymanie się katolicyzmu w Irlandii. Okres prześladowań religijnych, emigracja: stopniowe przejście państwa do polityki tolerancji wyznaniowej. [Królowa Elżbieta. Popieranie przemysłu i handlu. Kampanie handlowe. Anglia i Hiszpania. Zniszczenie niezwyciężonej armady. Masowa imigracja protestantów z krajów katolickich, ich rola w rozwoju gospodarczym Anglii.] Rozkwit kultury: Tomasz Moore i jego *Utopia*. Szekspir.

8. *Reakcja katolicka.* Zwycięstwo reformacji w Saksonii, Brandenburgii i Nadrenii, w Anglii i Szkocji, w Niderlandach, Szwajcarii i w krajach skandynawskich. Kraje Habsburgów podstawą kontrreformacji i reakcji katolickiej. Sobór trydencki. Jezuici w służbie papieża: ich system oddziaływania na politykę państwową oraz ich wpływ na szkolnictwo i oświatę. Polityka nietolerancji religijnej. Teoria Kopernika na indeksie. Prześladowanie uczonych przez Watykan (Giordano Bruno, Galileusz).

HISTORIA POLSKI

A. SŁOWIANIE W EPOCE WSPÓLNOTY PIERWOTNEJ

1. *Początek Słowian.* Pochodzenie Słowian: autochtonizm Słowian w dorzeczu Odry i Wisły oraz w dorzeczu Dniepru. Kultura rolnicza ludów w dorzeczu Odry i Wisły oraz średniego i górnego Dniepru podstawą kultury pierwotnych Słowian. Wkład rolniczych kultur: łużyckiej do kultury zachodnich Słowian i kultury Antów do kultury Słowian wschodnich. Osady łużyckie (Biskupin). Osady nad środkowym Dnieprem. Charakter gospodarki i sposób życia ludów przedśłowiańskich.

Kultury wczesno-słowiańskie od początku n. e. do w. VI: języki słowiańskie jako wynik krzyżowania się języków różnorodnych ludów na ziemiach słowiańskich. Pierwotna kultura Słowian w dorzeczu Odry i Wisły (tzw. kultura grobów jamowych) i w dorzeczu środkowego Dniepru (tzw. kultura grobów popielnicowych). Stosunki pierwotnych Słowian z Celtami, Scytami i Germanami. Wpływ kultury rzymskiej i greckiej.

Słowianie w okresie rozkładu wspólnoty rodowej od w. VI do X: rodzina, ród, Gospodarka rolna, rzemiosło, wymiana. Osady i grody. Wierzenia religijne. Sztuka. Związki plemiennie. Powstanie trzech grup słowiańskich: Słowian zachodnich, wschodnich i południowych.

2. *Słowianie zachodni.* Grupy językowe: czesko-słowackie, łużycka i lechicka. Plemiona lechickie: plemiona nadbałtyckie, połabskie i polskie.

Formy osadnictwa: wieś, gród. Gospodarka hodowlana i rolnicza. Szlaki handlu tranzytowego. Pieniądz obcy. Ustrój rodowy, kult przodków i zemsta rodowa; wspólnota gminna. Wiece. Wierzenia, kapłani. Formy polityczne: plemię, szczep. Czynniki tworzące państwowość polską, czynniki rozbijające ją. Ekspansja germańska.

B. WYTWARZANIE SIĘ STOSUNKÓW FEUDALNYCH W POLSCE

Kształtowanie się feudalnego państwa polskiego

1. *Organizowanie się państwa polskiego.* Kraj. Plemiona polskie. Osadnictwo. Rozkład wspólnoty rodowej. Indywidualna własność ziemska: wielka i drobna. Praca wolnych rolników i niewolników. Uprawa prymitywna: żarowa, przemienno-pastewna.

Trzy ośrodki tworzenia państwowości polskiej: Kujawian, Polan i Wiślan. Mieszko I, książę Polan (w. X). Podstawy terytorialne państwa: program objęcia dorzecza Odry i Wisły—przyłączenie Pomorza, Małopolski i Śląska. Rola drużyny księcia.

Przyjęcie chrześcijaństwa (966). Utworzenie biskupstwa misyjnego w Poznaniu. Wpływy kultury Zachodu. Przyspieszenie feudalizacji, wielka własność duchowna.

System polityki zewnętrznej Mieszka I. Rozbicie sojuszu czesko-weleckiego. Mieszko I lennikiem cesarza. Oparcie się na papieżstwie dla zrównoważenia wpływów cesarskich.

Polityka zewnętrzna Bolesława Chrobrego. Zjazd gnieźnieński w r. 1000. Utworzenie metropolii. Program utworzenia polskich marchii granicznych i państwa obejmującego Słowian zachodnich. Obronne wojny z Niemcami. Pokój w Budziszynie w r. 1018. Zachodnie granice Polski. Stosunki z Rusią Kijowską.

Organizacja państwa: organizacja grodowa, administracja. Rola państwa i kościoła. Nadania ziemi na prawie rycerskim. Koronacja Bolesława Chrobrego (1025).

2. *Rozprzężenie i odbudowa państwa.* Koalicja antypolska po śmierci Bolesława Chrobrego i najazd sąsiadów na Polskę. Straty terytorialne.

Reakcja społeczna i religijna na gruncie gospodarczym przeciwko możnym i kościołowi.

- Oderwanie się Mazowsza.

Odbudowa organizacji i aparatu państwowego przez Kazimierza Odnowiciela w oparciu o cesarstwo.

3. *Polska w obozie papieskim w okresie walki o inwestyturę.* Koronacja Bolesława Szczodrego (1076). Utrata Pomorza. Wyprawa kijowska. Wzrost roli możnych. Walka stronnictwa papieskiego z cesarskim. Zatarg z biskupem Stanisławem. Zwycięstwo stronnictwa cesarskiego (możni). Władysław Herman.

4. *Polityka Bolesława Krzywoustego.* Powrót do programu pierwszych Piastów oparcia zachodniej granicy państwa o Odrę i morze. Walki z Niemcami. Odzyskanie Pomorza Zachodniego i Nadwiślańskiego, jego chrystianizacja. Statut Bolesława Krzywoustego (1138). Dzielnice, pryncypat w oparciu o najbogatsze ziemie (krakowską, Kujawy, Pomorze), seniorat (1138).

5. *Stosunki gospodarczo-społeczne.* Postępy osadnictwa i rolnictwa. Stały wzrost wielkiej własności przy zachowaniu drobnego gospodarstwa pańskiego i chłopskiego. Folwark hodowlany. Zwierzchnictwo gruntowe, świadczenia poddanych w daninach i robociźnie (feudalna renta gruntowa — naturalna i odrobkowa). Własność ziemi podstawą władzy i zróżnicowania społecznego. Możni (świeccy i duchowni), rycerstwo i urzędnicy, włościanie (dziedzice, przypisani, *hospici* - goście), niewolnicy. Produkcja, przemysł domowy. Wymiana, szlaki handlu tranzytowego, targi i jarmarki. Podgrodzia, osady rzemieślnicze, handlowe. Moneta krajowa.

6. *Ustrój państwa.* Administracja. Ciężary prawa książęcego. Piastowie właścicielami państwa w znaczeniu prawnym.

publicznym i prawnoprywatnym. Zasada dziedziczenia tronu. Rozwój uprawnień księcia (monarchy) w zakresie władzy prawodawczej, wykonawczej i sędowniczej.

7. *Kultura*. Rola duchowieństwa. Piśmiennictwo (żywoty, roczniki, kroniki). Kronika Anonima, tzw. Galla. Architektura kościelna, sztuka.

C. EPOKA FEUDALIZMU

I. C z a s y r o z d r o b n i e n i a f e u d a l n e g o

1. *Rozbicie dzielnicowe*. Próby obalenia pryncypatu przez juniorów w oparciu o możnych. Interwencja cesarska. Układ w Krzyszkowie. Przywrócenie zasady primogenitury aktem łączącym. Walki o dzielnicę krakowską i o zasadę senioratu na przełomie w. XII i XIII.

Upadek pryncypatu. Wzrost znaczenia możnych, szczególnie duchownych. Synod łączący w r. 1180. Rozdrobnienie państwa (Śląsk).

Straty terytorialne: zhołdowanie Pomorza Zachodniego przez cesarstwo (1181), zajęcie ziemi lubuskiej przez Brandenburgię (odcięcie Pomorza Zachodniego od Wielkopolski). Nowy ośrodek ekspansji niemieckiej. Zakon Krzyżacki nad dolną Wisłą. Najazdy Tatarów.

2. *Przemiany gospodarcze i społeczne w w. XII i XIV*. Nadania ziemi i immunitety jednostkowe. Przywilej łączący (1180) — immunitet generalny dla duchowieństwa. Rozwój rolnictwa. Zwiększanie terenów branych pod uprawę oraz ulepszenie techniki, rozpowszechnienie pługa żelaznego i systemu trójpolówki.

Osadnictwo na prawie czynszowym. Proces kolonizacji i lokacji — recepcja urządzeń prawnych zachodnioeuropejskich. Geneza miast: gospodarczy rozwój podgrodzia i osady

b. malo
wieleksajoniane
nasta (X)

targowej, wprowadzenie ustroju zachodnio-europejskiego przez nadanie prawa miejskiego. Kolonizacja żywołem niemieckim miast zachodniej Polski. Początek społecznego podziału pracy między wsią i miastem, upięięźnienie gospodarki. Feudalna renta pieniężna. Produkcja na rynek miejski gospodarstw dworskich i sołtysich. Tworzenie się społeczeństwa stanowego.

3. *Zjednoczenie państwa.* Czynniki jednoczące. Plany unifikacyjne książąt śląskich (Henryk Brodaty, Henryk Probus). Koronacja Przemysława II w r. 1295. Walka o tron Władysława Łokietka i Wacława II, króla czeskiego. Oparcie się Władysława Łokietka na rycerstwie i polskich elementach w miastach przeciw możnym i dążącemu ku Czechom patrycjatowi niemieckiemu Krakowa i Poznania. Utrata Pomorza gdańskiego na rzecz Zakonu Krzyżackiego w r. 1308. Sojusz Luksemburgów z Krzyżakami przeciw Polsce. Oderwanie Śląska. Jednoczenie administracyjne państwa, starostowie. Koronacja Władysława Łokietka w r. 1320.

II. Tworzenie się państwa szlacheckiego

1. *Monarchia Kazimierza Wielkiego.* Walki z opozycją możnych, zwłaszcza wielkopolskich. Polityka zagraniczna zakończona niepowodzeniem: tymczasowa stabilizacja panowania obcego na Śląsku i na Pomorzu (traktaty w Wyszehradzie i Kaliszu). Rola w nich cesarstwa i papieżstwa. Próba odzyskania Pomorza Zachodniego. Zdobycie Rusi Czerwonej; początek ekspansji terytorialnej i politycznej na wschód. Sojusz z Węgrami.

2. *Struktura terytorialna i zaludnienie państwa w w. XIV.* Nasilenie procesu lokacyjnego na wsi i w mieście. Nadania ziemi możnym i kolonizacja polska na Rusi. Rozwój miast.

Lwów — ośrodek handlu tranżyłowego na szlaku ruskim. Wciągnięcie miast do akcji politycznej. Wzrost władzy królewskiej. Wzmocnienie jednolitości i spójności państwa (aparatus administracyjny). Reforma sądowa i skarbowa. Siły obronne i ich organizacja. Kodyfikacja prawa. Ustawodawstwo wiślicko-piotrkowskie. Prawne ograniczenia swobody ruchu chłopów.

3. *Kultura*. Szkolnictwo. Uniwersytet krakowski. Początki piśmiennictwa w języku polskim. Budzenie się świadomości narodowej. Budownictwo. Sztuka. Ciołek (Vitelio), w. XIII.

4. *Rządy andegaweńskie*. Wzrost znaczenia możnych. Oparcie się króla Ludwika Węgierskiego na możnych i miastach. Przywilej koszycki r. 1374. Jadwiga królową Polski.

5. *Unia Polski z państwem litewsko-ruskim*. Przyczyny związku polsko-litewsko-ruskiego; widoki gospodarczej ekspansji na wschodzie i utwierdzenie wpływów politycznych panów małopolskich. Dążenie Jagiełły do wzmocnienia władzy książęcej na Litwie i uzyskanie pomocy przeciw Krzyżakom. Inkorporacja Litwy — akt w Krewie. Koronacja Jagiełły na króla Polski, chrystianizacja Litwy (1386). Seperatystyczne dążności książąt litewskich i ruskich (Witołd). Kompromisowe układy unii. Walka z Zakonem, wojna 1409 — 1411. Zwycięstwo połączonych sił polskich, litewskich, ruskich i czeskich nad Krzyżakami. (Grunwald, 1410). Zahamowanie ekspansji Zakonu. Kryzys unii jagiellońskiej, rozluźnienie związku, przymierze polityczno-wojskowe. Odnowienie unii. Sejm lubelski (1569). Wejście Polski w krąg polityki wschodniej.

6. *Stosunki gospodarczo-społeczne*

Gospodarstwo folwarczno-pańszczyźniane. Geneza folwarku. Skup sołectw (statut warki). Poddaństwo i pańszczyzna podstawą siły roboczej folwarku (statut piotrkowski, 1496). Obciążenie ludności chłopskiej. przykucie do ziemi. zbiegostwo

chłopów. Rozwój gospodarki folwarcznej w Polsce i na Litwie (w. XVI). Rozwój przemysłu związanego z rolnictwem. Eksport produkcji rolniczej, hodowlanej i leśnej. Rola Wisły i Gdańska.

Rozkwit gospodarczy miast w w. XVI. Organizacja miast i życie miejskie; walka klasowa, polonizacja miast, cechy. Polityka szlachecka wobec miast. (statut piotrkowski, 1496). System celny.

7. Rozwój przywilejów szlachty

Wzrost znaczenia szlachty pod koniec XIV w. Walka szlachty o swobody osobiste i władzę; przywileje krakowskie, czerwński i jedleński (1433). Opór możnych: walka kleru z wpływami husyckimi, polityka Oleśnickiego, Warnia. Przymierze króla ze szlachtą przeciwko możnowładztwu: przywileje nieszawskie (sejmik w r. 1454). Ograniczenie wpływu możnych: statut piotrkowski i konstytucja *nihil novi*, 1505. Powstanie sejmu.

Rozszerzanie przywilejów klasowych szlachty polskiej na szlachtę litewską i ruską.

8. Polityka zewnątrzna Jagiellonów

Podporządkowanie interesów Polski i dynastii interesom klasy feudałów. Systematyczne odwracanie się od spraw zachodnich. ekspansja na wschód i południe. Zhołdowanie Mołdawii. Odrzucenie korony czeskiej przez Jagiełłę w interesie panów małopolskich i Watykanu. Sympatie prohusyckie w Polsce. Plany antytureckie, Warnia, 1444. Szkodliwa polityka kardynała Oleśnickiego. Polityka Kazimierza Jagiellończyka: poparcie walk feudalnych szlachty i miast pruskich z Zakonem—wojna trzynastoletnia, pokój toruński (1466).

III. Rozkwit gospodarczy i kulturalny Rzeczypospolitej szlacheckiej

1. Odrodzenie w Polsce

Okres rozkwitu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Paweł Włodkowic. Polacy na soborze w Konstancji. Jan Długosz, jego sto-

w porównaniu do j. pol, Ho Polsce - a nawet podtekstem. miastach spójny program

nie
o Wład. i Ochr.
22.11.88

sunek do utraty ziem zachodnich. Walka o suwerenność Polski. Koła humanistów polskich. Wpływy husyckie. Pierwsza gramatyka języka polskiego. Wczesne Odrodzenie, dwór Kazimierza Jagiellończyka. Kraków jako ośrodek kultury. Wysoki poziom Uniwersytetu Krakowskiego. Wojciech z Brudzewa. Sztuka cechowa gotycka. Wit Stwosz. Grzegorz z Sanoka. Kopernik — geniusz nauki, teoria jego — przewrotem w astronomii i światopoglądzie naukowym. Rozkwit Renesansu za dwu ostatnich Jagiellonów: szkolnictwo, akademie Lubrańskiego, szkoły różnowercze, Raków arikański. Mecenat dworu królewskiego i dworów magnackich.

Literatura narodowa, Rej, Kochanowski, Modrzewski. Ruch wydawniczy (oficyny krakowskie). Architektura renesansowa, rzeźba, malarstwo, wpływy włoskie i elementy rodzime w sztuce plastycznej.

2. Reformacja w Polsce

Walka szlachty przeciwko przywilejom kościoła (dziesięciny, jurysdykcja kościelna). Krytyka dogmatów kościelnych, dyskusje teologiczne wśród humanistów polskich.

Reformacja w miastach, tzw. bunt Gdańska. Szerzenie się reformacji wśród szlachty. Bracia polscy (arianie), ich ideologia społeczna. Egzekucja praw jako program szlachty w walce z możnowładztwem. Uchwała sejmowa o sądach duchownych, zahamowanie rozwoju reformacji. Przyjęcie uchwał trydenckich. Wpływy reformacji niemieckiej, francuskiej i szwajcarskiej.

Kontrreformacja w Polsce. Początek wpływów jezuitów za Batorego.

3. Ekspansja Rzeczypospolitej szlacheckiej na wschód kosztem rezygnacji z ziem zachodnich

Układ w Wiedniu w r. 1515. Wojna z Zakonem i hołd pruski w r. 1525, sekularyzacja Prus.

Wojny z Moskwą za Zygmunta Starego, odebranie przez Moskwę Smoleńska. Rywalizacja Polski z Moskwą i Szwecją o Inflanty. Wojny za Zygmunta Augusta. Włączenie Wołynia i Podola do Korony. Unia lubelska w r. 1569. Plany podbojów Batorego, dążenie do opanowania Moskwy i Turcji. Wojny z Moskwą w latach 1577 — 1582.

4. Organizacja Rzeczypospolitej szlacheckiej

Sejm walny. Sejmiki. Wolna elekcja — wyrazem przewagi szlachten nad magnatami, elekcje *viritim*. Jan Zamojski. Ograniczenie władzy królów obieralnych, artykuły henrycjańskie. Praktyka wolnych elekcji stwarzająca możliwości politycznego wyzyskiwania słabych ekonomicznie mas szlacheckich przez magnatów.

Administracja państwa, urzędy, skarb, wojsko, sądy. Dążenia Batorego do wzmocnienia władzy królewskiej. Reformy wewnętrzne: trybunały sądowe, reforma wojska (piechota wybraniecka).

WYNIKI NAUCZANIA

I. Opanowanie materiału przewidzianego przez program, a w szczególności:

a) Wczesny feudalizm

Znajomość następujących faktów i procesów dziejowych:

1. Rozwój stosunków gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych w państwie Franków za Merowingów i Karolingów.
2. Rozwój państwa Arabów (gospodarka, kultura, rola religii).
3. Główne przyczyny rozkładu cesarstwa Karola Wielkiego.
4. Proces formowania się państw: angielskiego, niemieckiego, węgierskiego i państw słowiańskich.
5. Przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne w Bizancjum.
6. Przyczyny walki cesarstwa z papieżem o inwestyturę.
7. Proces kształtowania się feudalizmu.
8. Cechy wczesnego feudalizmu w życiu gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym.
9. Walki klasowe w okresie wczesnego feudalizmu w poszczególnych państwach.

b) Rozkwit feudalizmu

Znajomość następujących faktów i procesów historycznych:

1. Proces powstawania miast w Europie zachodniej.
2. Istotne przyczyny wypraw krzyżowych.
3. Przemiany gospodarcze, społeczne i kulturalne w Europie po krucjatach.
4. Walki klasowe w miastach średniowiecznych na tle rozwoju miast.
5. Przemiany gospodarcze, społeczne i polityczne w państwach feudalnych do XV w. (Francja, Anglia, Włochy, Niemcy, Czechy, Węgry, Ruś, Bizancjum oraz państwa na terenie Azji).
6. Przyczyny i skutki dalszej walki cesarstwa z papieżem.
7. Cechy ustroju feudalnego (w fazie rozkwitu) w życiu gospodarczym, społecznym, politycznym i kulturalnym.

c) Rozkwit feudalizmu

Znajomość następujących faktów i procesów historycznych:

1. Przyczyny i skutki wielkich odkryć geograficznych.
2. Zmiany wniesione przez Humanizm i Odrodzenie.
3. Przyczyny, przebieg i skutki reformacji w Europie.
4. Walki klasowe w okresie reformacji.
5. Znaczenie rewolucji niderlandzkiej w XVI w.
6. Czynniki sprzyjające kontrreformacji.

d) Wytwarzanie się stosunków feudalnych w Polsce

Znajomość następujących faktów i procesów historycznych:

1. Główne przejawy życia Słowian w okresie wspólnoty rodowej.
2. Czynniki ułatwiające i utrudniające organizowanie się państwa polskiego.
3. Podstawy terytorialne państwa polskiego w okresie jego budowy.
4. Główna linia polityki zewnętrznej pierwszych Piastów.
5. Stosunek Polski do papieża i cesarstwa.
6. Polityka Bolesława Krzywoustego.
7. Przemiany gospodarcze i społeczne.
8. Ustrój Polski w tym okresie.
9. Najważniejsze przejawy kultury.

e) Epoka feudalizmu

Znajomość następujących faktów i procesów historycznych:

1. Przyczyny i skutki rozbitcia dzielnicowego.

2. Przemiany gospodarcze i społeczne.
3. Czynniki, które umożliwiły zjednoczenie państwa.
4. Polityka zewnętrzna i wewnętrzna Kazimierza Wielkiego.
5. Przyczyny i skutki rozwoju gospodarstwa folwarczno-pańszczyźnianego.
6. Przyczyny pogorszenia się położenia miast.
7. Rozwój przywilejów szlachty.
8. Skutki gospodarcze, społeczne i polityczne ekspansji Jagiellonów na wschód i półn. - wschód.
9. Społeczno-gospodarcze położenie reformacji w Polsce.
10. Walki klasowe w Polsce w XV i XVI w. (szlachta — możnowładztwo i kler, szlachta — chłopci, szlachta — miasta, patrycjat — plebs).
11. Przemiany kulturalne.

KLASA X
3 godziny tygodniowo

Materiał nauczania

EPOKA FEUDALIZMU (ciąg dalszy)

C. FEUDALIZM W ROZKŁADZIE I POCZĄTKI
KAPITALIZMU (ciąg dalszy)

IV. Merkantylizm

*jako odr. temat
zamiast -*

1. System merkantylistyczny

Wzrost kapitału handlowego. Zabiegi o podział zasobów kruszczowych dla osiągnięcia bilansu handlowego czynnego. Popieranie handlu i przemysłu krajowego — system protekcji i prohibicji. Unifikacja kraju — ~~usuwanie~~ usuwanie ceł wewnętrznych i rozwój komunikacji. Przywileje dla przedsiębiorców i kupców, prawa monopolu. Polityka celna dla uchylenia konkurencji z zewnątrz. Traktaty handlowe. Zabiegi o surowce i rynki. Polityka kolonialna. Handel oceaniczny: żegluga, korsarstwo, kompanie handlowe, akty nawigacyjne. Rozwój przemysłu: nakład i manufaktura, produkcja masowa i standardowa. Zagadnienie siły roboczej. Ubodzy. Przymus pracy: domy pracy; masowe zatrudnienie dzieci w przemyśle

2. Zasadnicze typy polityki merkantylistycznej

Państwa kolonialne i ich metody eksploatacji. Hiszpania i Portugalia — monopol państwowy. Rozkwit handlu kolonialnego i żegluga oceaniczna Holandii w w. XVII. Polityka merkantylistyczna Tudorów i Cromwella w Anglii. Handel w oparciu o piratów i kupców. Akty nawigacyjne. Rozwój manufaktury. Uregulowanie waluty. Bank Angielski.

Colbertyzm we Francji. Polityka zmierzająca do czynnego zainteresowania szlachty i mieszczaństwa produkcją przemysłową, zwłaszcza luksusową oraz handlem. Monopole państwowe.

Polityka merkantylistyczna w Prusach, Austrii i Rosji.

V. Rewolucja burżuazyjna w Anglii

1. Okres elżbietański

Rozwój sił wytwórczych w Anglii w w. XVII Przemysł. Handel. Polityka protekcji gospodarczej; cele ekonomiczne tolerancji religijnej królowej Elżbiety. Początki opanowania Indii i kolonizowania Ameryki Północnej. Zniszczenie floty hiszpańskiej. Rywalizacja w żegludze i handlu z Holandią. Kompania wschodnio-indyjska — źródło bogactw Anglii. Inne kompanie handlowe. Wyzysk ludów kolonialnych. Wzrost znaczenia burżuazji. Kształtowanie się klasy robotników najemnych. Pauperyzacja ludności chłopskiej w procesie ogradzań, włóczęgostwo, żebractwo. Elżbietańskie prawo pracy i prawo ubogich; przymus pracy; ucisk i nędza wywłaszczonych chłopów i robotników.

2. Rewolucja angielska *Rozw. gosp.*

Stuartowie na tronie angielskim. Rządy absolutystyczne Jakuba I i Karola I. Unia ze Szkocją. Oparcie się dynastii o klasy feudalne. Stara i nowa szlachta. Sojusz nowej szlachty z burżuazją. Purytanie, ich program społeczny i polityczny. Walka Karola I z parlamentem. Prześladowanie purytanów.

Powstanie w Szkocji prezbiteriańskiej. Długi parlament. Stronnictwa: „Kawalerów” (dawniej szlachty i duchowieństwa) oraz „Okrągłych łbów” (nowej szlachty i mieszczaństwa), independenci.

Wybuch rewolucji, wojna domowa. Oliver Cromwell, armia drobnomieszczańsko-chłopska (independencka) główną siłą rewolucyjną. Reformy Długiego parlamentu. Stracenie króla i ustanowienie republiki. Radykalizacja ruchu rewolucyjnego. Lewellerzy (Lillburn). Diggerzy. [Utopia Winstanleya. Układ ludowy w r. 1649.] Rządy Cromwella. Zniszczenia Irlandii. Zwycięstwo nad Holandią i Hiszpanią. Polityka gospodarcza: Cromwella akty nawigacyjne podstawą rozwoju floty i żeglugi. Protektorat Cromwella. Restauracja Stuartów, Whigowie i Torysi. [Habeas Corpus Act. Rewolucja r. 1688 — wynik kompromisu między burżuazją a szlachtą. Druga rewolucja. Deklaracja praw (1689). Monarchia parlamentarna. Walka Anglii o pierwszeństwo handlowe i kolonialne. Wojny z Francją. Pokój w Utrechcie. Siedmioletnie wojny o kolonie. Zdobywanie Kanady i zwiększenie stanu posiadania kolonii.]

VI. Wojna trzydziestoletnia

1. Niemcy przed wojną

Stosunki gospodarcze i społeczne w Rzeszy w początku XVII wieku. Upadek gospodarczy Niemiec w wyniku zmiany dróg handlowych. Rozdrobnienie polityczne Rzeszy. Rozłam religijny i jego następstwa polityczne. Podział książąt na dwa obozy: katolicki (Liga) i protestancki (Unia). Rola Austrii i Habsburgów jako ostoji feudalizmu i reakcji katolickiej w Rzeszy i w Europie. [Rywalizacja Habsburgów z Francją. Polityka cesarska i wybuch wojny.]

2. Wojna trzydziestoletnia

I etap — czeski: początki wojny domowej w Rzeszy. Bitwa pod Białą Górą (1620). Katastrofa narodowa Czech. Zniszcze-

dalej
kup. pomyśl. przezi. tyle
25 dostrzeżony stronnik

nie kraju. Nowa kolonizacja i germanizacja. II etap wojny — duński: rozszerzenie działań na północy. Interwencja Francji i Szwecji — wojna europejska. III etap — szwedzki. Szwecja po reformacji. Gustaw Adolf i Wallenstein. IV etap — szwedzko-francuski: polityka Francji popierania książąt protestanckich przeciw katolickim Habsburgom. Pokój westfalski (1648).

3. Skutki wojny

Rozbicie Rzeszy. Uznanie samodzielności poszczególnych książąt terytorialnych, miast wolnych i seniorii feudalnych. Upadek znaczenia cesarza. Ruina gospodarcza i kulturalna Rzeszy. Przejście wylotów dróg bałtyckich w ręce Szwedów (ujście Wezery, Łaby i Odry). Przyznanie Francji Alzacji (bez Strassburga). Uznanie niepodległości Niderlandów i Szwajcarii. Nowy układ sił w Europie: początek mocarstwowego stanowiska Francji, potęga militarna Szwecji, wyzysk gospodarczy krajów podbitych.

VII. Absolutyzm we Francji

1. Budowa absolutyzmu francuskiego

Henryk IV Burbon. Utrwalenie jedności wewnętrznej państwa. Edykt nantejski, 1598. Biurokracja z elementów mieszczańskich. Centralizacja. Richelieu. Zaniechanie zwoływania Stanów Generalnych. Fronda — opozycja magnacka.

2. Okres panowania Ludwika XIV i XV

Utrwalenie absolutyzmu. Polityka merkantylistyczna rządu. Colbert. Rozwój przemysłu i handlu w formach wczesno-kapitalistycznych. Rozwój miast i siły ekonomicznej burżuazji. Zorganizowanie skarbu i armii. Wzrost ciężarów podatkowych. Odwołanie edyktu nantejskiego. Dążenie do hegemonii na kontynencie i do oparcia granicy o Ren. Wojny i zabory francuskie. Załamanie się planów politycznych Ludwika XIV. Wojny Ludwika XV. Straty terytorialne. Odwrócenie przymierzy. Ruina

domin. hist.
początek na pewno

finansów Francji w wyniku przesłarzałej struktury społeczno-gospodarczej, wojen i rozrzutności dworu. Wzrost opozycyjnych nastrojów wśród mieszczaństwa, pogorszenie się położenia chłopów i wrzenie wśród nich.

3. Rozkwit kultury

Rola dworu. Wersal. Literatura: Corneille, Racine, Molière. Początek satyry społecznej. Akademia francuska. Architektura. Sztuka. Dworski charakter kultury, jej hamująca rola w rozwoju kultur narodowych.

dayt

VIII. Rosja w okresie absolutyzmu

ale temat o Rosji nie ulega

1. W. Księstwo Moskiewskie na przełomie XVI i XVII w.

Wygaśnięcie dynastii Rurykowiczów i Borys Godunow. Ostateczne przytwierdzenie chłopów do ziemi. Wzmocnienie wyzysku pańszczyźnianego. Bezkrólewie. Kryzys wewnętrzny. Powstanie chłopskie. Wyprawa magnatów polskich na Moskwę. Samozwańcy. Powstanie Bołotnikowa. Interwencja Polski i Szwecji. Plany magnatów moskiewskich i polskich osadzenia na tronie Moskwy Władysława Wazy. Zajęcie Moskwy przez wojska polskie. Zwycięska walka narodu rosyjskiego przeciwko najazdowi. Straty terytorialne Moskwy.

2. Początki absolutyzmu

Michał Romanow — założyciel nowej dynastii. Nieudane próby odzyskania Smoleńska. Odbudowa kraju. Samodzierżawie cesarskie. Administracja. Wojsko. Reforma kościelna Nikona. Schizma (*raskołniki*). Narodowyzwoleńcza i anty-feudalna walka narodu ukraińskiego pod przewodnictwem Chmielnickiego. Pokój andruszowski. Połączenie Ukrainy lewobrzeżnej z państwem moskiewskim. Stosunki społeczno-gospodarcze. Walki klasowe. Powstanie pierwszych manufaktur opartych na pracy chłopów pańszczyźnianych. Utworzenie się rynku narodowego. Rozwój handlu zewnętrznego. Położenie chłopów. Powstanie Stienki Razina. Bunt miedziany.

(X) obojczy przesił - chycie c...
nie porystyrowie

4. Budowa cesarstwa rosyjskiego

Piotr I, Zdobycie Azowa. Program reform przeprowadzony w oparciu o mieszczaństwo i szlachtę urzędniczą (czynowników) wbrew silnemu oporowi żywiolów zachowawczych. Reforma administracyjna. Centralizacja i biurokracja. Wojna północna. Reorganizacja armii. Flota. Zdobycie Inflant. Zwycięstwo pod Połtawą. Interwencja w Polsce. Przybranie tytułu cara Wszechrosji. Rozwój przemysłu, manufaktury. Położenie chłopów pańszczyźnianych. Polityka gospodarczo-protekcyjna. Powstania ludowe. Rozwój kultury. Założenie Petersburga (Leningrad). Oświata. Polityka kulturalna Piotra I. Wzrost znaczenia międzynarodowego Rosji.

5. Rosja w II połowie XVIII w.

Rewolucje pałacowe szlachty dworskiej po Piotrze I. Faworyci. Germanizacja i dezorganizacja aparatu państwowego. Szlachta rosyjska wobec Niemców. Udział Rosji w wojnie 7-letniej. Polityka kolonialna. Kamczatka, Bering. Kolonizacja Azji Środkowej.

Zamach stanu Katarzyny II. Interwencja i udział w rozbiorach Polski — przyłączenie Ukrainy i Białorusi do Rosji. Wojny krymskie, przyłączenie Krymu. Kolonizacja ziem czarnomorskich. Silne powstania chłopów i robotników? powstanie Pugaczewa. Tworzenie się ideologii rewolucyjnej.

Reforma administracji po powstaniu w oparciu o szlachtę. Protekcyjna polityka gospodarcza. Rozwój manufaktur szlacheckich, rządowych i posesyjnych (bawełna, górnictwo i hutnictwo). Rozwój handlu wewnętrznego i eksportu przez porty czarnomorskie.

Kultura. Oświata. Akademia Nauk. Łomonosow — początki chemii fizycznej. Walka caratu z postępowymi tendencjami w literaturze i publicystyce. Radiszczew — pionier demokracji rosyjskiej, jego radykalizm społeczny. Literatura. Teatr i muzyka. Architektura. Plastyka.

IX. Kultura Oświecenia

Podłoże społeczne kultury Oświecenia — emancypacyjne dążności burżuazji. Główne ośrodki — Niderlandy, Anglia, Francja. Rozwój nauk ścisłych i wielkich systemów filozoficznych w. XVII. Racjonalizm (Descartes), empiryzm (Bacon), sensualizm, materializm. Walka z religią objawioną — deizm i ateizm. Żądanie tolerancji wyznaniowej — Voltaire. Krytyka podstaw feudalizmu.

Fizjokratyzm — pierwsza teoria ekonomiczna: ziemia źródłem wartości, wolność gospodarcza, Smith. Filozofia prawa natury. Koncepcja państwa konstytucyjnego (Montesquieu) i ludowładczego (Locke, Rousseau). Sformułowanie praw jednostki.

Ewolucjonizm i wiara w postęp. Rola wychowania. Zasada laicyzacji i sekularyzacji szkoły. Utylitaryzm etyczny. Upowszechnienie wiedzy. Wielka encyklopedia francuska (Diderot); jej rola społeczna i polityczna. Publicystyka i początek prasy. Wolnomularstwo.

Opozycja przeciw racjonalizmowi: sentymentalizm, „ludowość”, walka o „prawa uczucia”.

Oświecenie jako ideologiczne przygotowanie rewolucji.

X. Absolutyzm oświecony

1. Królestwo pruskie

Powstanie państwa pruskiego. Terytorium, ludność i stosunki gospodarcze. Absolutystyczne rządy Hohenzollernów. Militarny charakter państwa opartego na szlachcie feudalnej. Zaborcza polityka Hohenzollernów. Akcja kolonizacyjna. Edykt poczdamski. Nabytki terytorialne. Królestwo pruskie (1701).

2. Prusy za Fryderyka II

Polityka gospodarcza. Kameralizm. Manufaktury. Reformy chłopskie: zakaz rugów, stabilizacja świadczeń. Rywali-

zacja z Austrią, walka o Śląsk, wojna siedmioletnia (w latach 1756—1763) Inicjatywa i udział w rozbiorach Polski. Początek przewagi Prus w Rzeszy.

3. Austria w w. XVIII

Habsburgowie cesarzami Rzeszy. Podstawy terytorialne monarchii habsburskiej. Ludność. Austria państwo wielonarodowe. Ucisk narodowościowy. Konserwatyzm ustroju gospodarczego. Wyzysk feudalny chłopów, zwłaszcza w krajach słowiańskich. Polityka zewnętrzna. Wojny z Turcją. Pokój karłowicki (1699). Upadek międzynarodowego znaczenia Turcji. Udział i nabytki w wojnie sukcesyjnej hiszpańskiej.

Początki kapitalizmu. Manufaktury. Tendencje burżuazji do unifikacji administracyjnej kraju. Program reform Marii Teresy i Józefa II. Częściowe jego załamanie na skutek oporu szlachty i kościoła. Utrata Śląska. Udział w rozbiorach Polski.

XI. S t a n y Z j e d n o c z o n e

1. Kolonie angielskie w Ameryce Północnej

Osadnictwo różnorodnych elementów z przewagą brytyjskich na wschodnim wybrzeżu. Grabież ziemi i mienia tubylców. Walki z Indianami. Wczesnokapitalistyczne stosunki wytwórczości przeniesione z Europy. Praca najemna i nowoczesne niewolnictwo (Murzyni). Plantacje na południu: tytoniu, bawełny, ryżu, pszenicy. Przemysł. Handel. Rola kompanii handlowych. (Samorząd kolonialny. Kultura ^{WYK} uniwersytety.)

2. Walka o niepodległość

Wzrastająca eksploatacja gospodarcza kolonii przez Anglię. Kwestia agrarna (ziemie zachodnie). J. Waszyngton. Jefferson, ojciec demokracji amerykańskiej. Tom Paine, płomienny publicysta rewolucji. Wojna trzynastu kolonii z Anglią (1776). (Dwa obozy: ^{WYK} patriotyczny i zdradziecki. Ich klasowe źródło.) Pomoc Francji, głównego konkurenta Anglii. Pomoc żywiołów demokratycznych z innych krajów. Kościuszko. Pu-

aski. Zwycięstwo kolonistów. (Powstanie ^{wygr -} Scheysa) Konstytucja Stanów Zjednoczonych. Federacyjna republika demokratyczna. Echa wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych w Europie.

EPOKA KAPITALIZMU (Ustrój oparty na pracy najemnej)

zmieniony - Długość życia i ugrunt. kapitał w pracob. krajach

A. FORMOWANIE SIĘ GOSPODARSTWA KAPITALISTYCZNEGO

I. Europa u schyłku feudalizmu

1. Stosunki gospodarcze i społeczne

Wzrost wymiany. Wywóz produktów rolnictwa, hodowli i lasu z krajów Europy środkowej i wschodniej na Zachód.

W krajach zachodnich przywóz surowców z rolniczych krajów europejskich i z kolonii, wywóz produkcji przemysłowej do krajów dostarczających surowców. Rozwój manufaktur. Produkcja masowa i standardowa. Zniesienie lub rozluźnienie poddaństwa na Zachodzie, zamiana pańszczyzny na czynsz lub wolny najem. Opóźnienie rozwoju gospodarczo-społecznego na wschodzie Europy. Zachowanie w pełni stosunków poddańczo-pańszczyźnianych.

wygr -

2. Epoka kapitalizmu

Monarchia absolutna w większości państw Europy. Monarchia konstytucyjna w Anglii. Republika w Holandii. Rozdrobnienie polityczne Italii. Luźna federacja kantonów — państw Szwajcarii.

3. Walka o mocarstwowe stanowisko państw kolonialnych

Posiadłości kolonialne Hiszpanii i Portugalii. Kolonie i handel oceaniczny Holandii. Rywalizacja Francji i Anglii na terenie Azji i Ameryki Północnej. Kolejne zwycięstwa Anglii nad Hiszpanią, Holandią i Francją: opanowanie przez Anglię mórz.

*wygr -
na pracob.
wspomni
tylko
o pow.
eluzp. k*

4. *Straty i nabytki terytorialne państw Europy*

Rozbicie polityczne Niemiec. Rywalizacja Prus i Austrii na terenie Niemiec. Wzrost terytorialny Prus. Straty i nabytki Austrii. Rozrost terytorialny Rosji. Upadek państw skandynawskich: Szwecji i Danii połączonej z Norwegią. Straty terytorialne Turcji. Rozbiory Polski.

II. *Przewrót przemysłowy w Anglii*
Kapitalizm w rolnictwie

1. *Wzmożenie sił wytwórczych. Przesłanki przewrotu przemysłowego*

Nagromadzenie kapitału w rękach klasy kapitalistów. Powstanie wolnej siły roboczej. Manufaktura nie zaspokaja wzrastającego zapotrzebowania rynków kolonialnych i zamorskich Anglii. Kolonie dostawcami surowców. Udoskonalenie techniki. Wynalazki maszyn. Wynalazcami robotnicy i rzemieślnicy; zastosowanie maszyn w przędzalnictwie bawelnianym. Wynalezienie maszyny parowej; zastosowanie jej w górnictwie i hutnictwie. Komunikacja, eksploatacja i zużycie węgla kamiennego. Rozwój przemysłu fabrycznego. Przyspieszony proces urbanizacji. Położenie robotników. Praca kobiet i dzieci. Masowa proletaryzacja rzemieślników, chałupników. Industrializacja kapitalistyczna i socjalistyczna.

2. *Przewrót w rolnictwie*

Postępy w technice agrarnej. Chłonność rynku miejskiego w zakresie środków spożycia i surowców. Wzrost uprawy zbóż i hodowli bydła. Przetworzenie gospodarki rolniczej na tory kapitalistyczne. Wielkie gospodarstwa rolne — produkcja masowa na rynek. Kumulacja ziemi w rękach landlordów. System „ogrodzeń” w formie nowoczesnej. Proces wywłaszczenia chłopów. Zanik drobnych właścicieli rolnych (*yeomen*). Proletaryzacja oraz pauperyzacja chłopów. Rezerwuar najemnej siły roboczej dla folwarków i przemysłu.

3. Doktryna liberalizmu

A. Smith — teoretyk gospodarczy i społeczny burżuazji. Dzieło: *Badania nad istotą i przyczynami bogactw narodów* *wytk.* podstawą nauki ekonomii zwanej klasyczną. Zasady doktryny liberalnej: równowaga ekonomiczna osiągnięta na podstawie praw rynkowych podaży i popytu, ruchu cen; praca źródłem bogactwa; podział pracy podstawą produktywności; wolność jednostki; własność prywatna środków produkcji; swoboda wytwórczości, wolna konkurencja, wolna wymiana. } Optymizm Smitha. Tom Paine. Prawa człowieka. Początek ideologii ruchu demokratycznego. } *wytk.*

III. Rewolucja burżuazyjna we Francji

1. Francja przed rewolucją

Wielka własność rolna, upadek gospodarstwa chłopskiego, ciężary feudalne, powstania chłopskie. Przemysł i wymiana w okresie schyłkowym feudalizmu. Cechy, cła wewnętrzne, myta, reglamentacje państwowe. Położenie burżuazji, położenie ludu wiejskiego. Feudalne stosunki — hamulec rozwoju kapitalistycznego. Walka burżuazji przeciwko kościołowi. Ideologia mieszczańska. Ideolog mas ludowych Méliér.

Ustrój polityczny oparty na „prawie boskim” i absolutyzmie. Upadek międzynarodowego znaczenia Francji. Kryzys finansowy. Opozycja parlamentów. Połowiczne reformy za Ludwika XVI. Turgot. (Nieudane próby uzdrowienia skarbu — *wytk.* Necker.) Kryzys gospodarczy.

2. Wybuch rewolucji

Zwołanie Stanów Generalnych. Akcja wyborcza. Kajety — program stanu trzeciego. Otwarcie Stanów (maj). Przeobrażenie Stanów w Zgromadzenie Narodowe. Konstytuanta (czerwiec). Początek rewolucji: zburzenie Bastylji w Paryżu. Żakeria i wrzenia w miastach na prowincji (lipiec).

3. *Działalność Konstytuanty*

Rządy wielkiej burżuazji. Układ sił w Zgromadzeniu. Reforma agrarna. Jej połowiczny, niekonsekwentny charakter. Deklaracja praw człowieka i obywatela (sierpień). Spisek dworu. Pochód na Wersal (październik). Przeniesienie Zgromadzenia i dworu do Paryża. Reforma administracji na zasadach decentralizacji. Zniesienie podziału kraju na prowincje. Organizacja departamentów. Samorząd lokalny. Reformy sądownictwa na zasadzie wybieralności.

Sprawa kościoła: sekularyzacja i nacjonalizacja dóbr kościelnych, ustawa cywilna kleru (obowiązek przysięgi).

Nowy porządek ekonomiczny: unifikacja gospodarcza kraju, reforma skarbowa — emisja asygnat w oparciu o hipotekę dóbr narodowych; reforma agrarna; liberalizm ekonomiczny; prawo Le Chapellier: zakaz zrzeszeń i strajków robotniczych.

Walka szlachty i kontrrewolucyjnego kleru przeciwko rewolucji w porozumieniu z wrogimi państwami feudalnymi. Emigracja polityczna. Uchwalenie konstytucji 1791 (wrzesień) ustalającej panowanie polityczne i społeczne burżuazji. Ustanowienie monarchii konstytucyjnej. Podział władz. Veto zawieszające. Jednoizbowy parlament. Cenzusowe prawo wyborcze. Próba ucieczki króla.

4. *Wojna i upadek monarchii (lata 1791—1792)*

Zgromadzenie Prawodawcze (legislatywa). Kluby. Stronnictwa.

Żyronda (burżuazja przemysłowo-handlowa) i Góra (drobna burżuazja). Najwybitniejsi przedstawiciele Góry: Marat, Robespierre, Danton.

Zatarg króla ze Zgromadzeniem w obronie duchowieństwa niezaprzyjęzonego i emigracji szlacheckiej. Wybuch wojny z monarchiami feudalnymi (kwiecień 1792). Stosunek do wojny króla, Żyrondy i Góry. Nowy konflikt między królem i legislatywą. Dni czerwcowe — nieudane wystąpienie żyrondystów.

*kompletne
nie „interpretacyjny” program*

Interwencja i inwazja austriacko-pruska i jej cele antydemokratyczne i antyfrancuskie. Ojczyzna w niebezpieczeństwie. Dni sierpniowe — powstanie ludowe pod przewodnictwem jakobinów. Rewolucyjna Komuna Paryska. Obalenie monarchii. Wybory powszechne do nowego zgromadzenia — Konwentu. Powstrzymanie najazdu (Valmy).

Wybory powszechne do nowego Zgromadzenia — Konwent. Francja republiką.

5. *Rządy burżuazji liberalnej* (lata 1792-1793 — I okres Konwentu)

Walka jakobinów z żyrondistami. Proces i stracenie króla. Kryzys ekonomiczny. Trudności aprowizacyjne: „Wściekli”. Pierwsza koalicja przeciw rewolucji. Anglia — siłą kierowniczą koalicji antyrewolucyjnej. Kontrrewolucyjne powstanie w Wandei. Pogorszenie sytuacji na froncie. Walka żyrondistów przeciwko rewolucyjnej demokracji Paryża. Rewolucja 31 maja — 2 czerwca 1793 r. Upadek żyrondistów.

6. *Dyktatura jakobinów* (1793-1794—II okres Konwentu)

Organizacja rządu rewolucyjnego. Walka z kontrrewolucją. Komitet Ocalenia Publicznego i Komitet Bezpieczeństwa Powszechnego. Trybunał Rewolucyjny, terror rewolucyjny. Obrona kraju. Organizacja armii rewolucyjnej. Zwycięstwa na froncie. Rola Robespierre'a. Konstytucja jakobińska 1793 r. Radykalne zniesienie feudalizmu na wsi. Pogorszenie sytuacji żywnościowej. Nędza mas. Żądania „wściekłych”, ich stracenie. Wprowadzenie „maksimum”. Walka w obozie jakobinów. Rozprawa z hebertystami i dantonistami. *Nowe kultury religijne.* *dykt* Historyczne znaczenie dyktatury jakobińskiej.

7. *Reakcja burżuazyjna w latach 1794 — 1799*

Przewrót termidoriański (27. VIII. 1794 — III okres Konwentu). Przesilenie rewolucji. Biały terror. Ruchy ludowe. Zwycięskie zakończenie wojny z koalicją. Traktaty poko-

jowe w Bazylei z Prusami i Hiszpanią. Konstytucja roku III (1795).

Dyrektoriat. Chaos wewnętrzny. Korupcja. Dezorganizacja państwa: administracyjna, gospodarcza i finansowa. Zamachy stanu.

Walka rojalistów i jakobinów przeciwko Dyrektoriatowi. Program Stowarzyszenia Równych: konstytucja jakobińska, komunizm agrarny. Spisek Babeufa. Wojna z Austrią na terenie Włoch i Niemiec. Wojna z Anglią. Wyprawa egipska, II koalicja. 18 Brumaire'a.

8. *Znaczenie rewolucji francuskiej*

Rewolucja francuska — klasyczna rewolucja burżuazyjna. Zasadnicza różnica między rewolucją burżuazyjną a socjalistyczną.

V. Europa w latach 1799 — 1814

Konsulat — wojskowa dyktatura kontrrewolucyjnej burżuazji.

Rewolucja francuska — klasyczna rewolucja burżuazyjna. Poparcie chłopstwa. Pacyfikacja w polityce zagranicznej (pokój w Amiens) i wewnętrznej. Konstytucja roku VIII (1799), Rządy osobiste przy zachowaniu form ustroju konstytucyjnego. Reorganizacja administracji i sądownictwa.

Życie gospodarcze. Rozwój przemysłu. Początki mechanizacji. Polityka protekcyjna. Powstanie przemysłu bawełnianego. Budowa dróg. Reorganizacja systemu finansowego. Bank Francuski. Stosunki społeczne. Polityka napoleońska: dążenie do pogodzenia umiarkowanych — żywiołów monarchistycznych z reżimem, tworzenie nowej arystokracji.

Konkordat, kompromis z Rzymem. Rezygnacja duchowieństwa z ziem sekularyzowanych i ¹⁸⁰¹gallikanizm Kościoła.

Zwalczanie sił demokratycznych: drobnomieszczaństwa i robotników. Cenzura, kontrola policyjna nad robotnikami!

byc może - niepotwierdzone.
bo innej nowej program -
w 56v

zatwierdzenie antyrobotniczego prawa Le Chapelier; książki służbowe. Dostarczenie pracy robotnikom — roboty publiczne. Opozycja jakobińska i rojalistyczna. Kodyfikacja napoleońska — usankcjonowanie prawne nowego porządku.

2. Cesarstwo

Ogłoszenie cesarstwa (1804). Rywalizacja burżuazji angielskiej i francuskiej. Antagonizm francusko-angielski, rola Rosji. Koalicje europejskie do pokoju w Tylży. Wielkie zwycięstwa Napoleona; armia napoleońska. Zniesienie cesarstwa rzymskiego. Pogrom Prus. Blokada kontynentalna. Oparcie hegemonii Francji o system tworzenia drobnych państw zależnych. Polityka kolonialna. Zaprowadzenie nowego porządku w krajach inwazji i interwencji francuskiej. Królestwo włoskie.

Wyzwalanie się sił oporu narodowego w Europie; walka z najazdem francuskim w Hiszpanii. Reformy socjalne w Prusach. Zjednoczeniowe tendencje burżuazji włoskiej.

3. Upadek cesarstwa

Wzrost opozycji wewnętrznej. Kryzys gospodarczy we Francji 1810 — 1811. Bezrobocie i rozruchy. Kryzys w stosunkach międzynarodowych. Najazd na Rosję w r. 1812. „Wojna narodowa“ w Rosji. Ostatnia koalicja. Kampania 1813 — 1814. Upadek Napoleona. Restauracja Burbonów. Znaczenie wojen napoleońskich, Ich dwoista rola — postępową i reakcyjną.

4. Kultura okresu napoleońskiego-

Reforma szkolnictwa. Etatyzacja szkolnictwa wyższego i średniego. Uniwersytet. Szkolnictwo elementarne. Nauka. Sztuka. Architektura. Styl *EMPIRE*. Rola dworu cesarskiego.

(X) *zrezygnacja - przetłóczył ak - - -*

VI. Siły rewolucyjne w walce ze starym porządkiem

1. Kongres wiedeński (1814 — 1815) i system reakcji

Decydująca rola wielkich mocarstw na kongresie. Konflikty. Powrót Napoleona. Waterloo. Zmiany terytorialne w Europie. Utrzymanie rozdrobnienia politycznego Włoch i Niemiec. Królestwo Zjednoczonych Niderlandów. Królestwo Polskie.

„Święte przymierze” i legitymizm. Restauracja dawnego porządku w krajach objętych reformami okresu napoleońskiego, walka z siłami liberalnymi i narodowowyzwoleńczymi. Rola Rosji i Austrii. Metternich. System policyjny. Cenzura. Niszczenie oświaty. Klerykalizm. Działalność wskrzeszonego zakonu jezuitów.

2. Romantyzm

Jego uwarunkowanie społeczne. Dwa nurty romantyzmu: nurt tradycjonalistyczny — idealizowanie przeszłości, instytucji i form życia feudalnego; nurt rewolucyjny — idee rewolucji francuskiej, sympatie dla klas uciskanych, ludowość. Reakcja przeciwko racjonalizmowi i materializmowi. Prawo uczucia i fantazji. Niemiecki idealizm filozoficzny. Literatura. Swoboda form artystycznych. Walka romantyków z klasykami. Historiografia romantyzmu. Sztuki plastyczne. Muzyka. Obyczajowość.

3. Ruch rewolucyjny w latach 1815 — 1836 w Europie

Rewolucja w Piemontcie i Neapolu. Karbonaryzm włoski. Walka o konstytucję [Kongres w Opawie i Lublanie.] Uznanie zasady zbrojnej interwencji. Stłumienie rewolucji przez Austrię. Rewolucja w Hiszpanii [Kongres w Weronie.] Interwencja zbrojna i obalenie rządów rewolucyjnych przez Francję. Powstanie narodowe w Grecji — [filhellenizm w Europie.] Byron. Interwencja Metternicha — niedopuszczanie do poparcia

powstania. Porozumienie Rosji z Anglią i Francją w sprawie Grecji. Wojna Rosji z Turcją. Niepodległość Grecji, r. 1829. Powstanie dekabrystów.

Revolucje w krajach Ameryki Południowej. } Rola Bolivara. Projekt francuskiej interwencji. Przeciwstawienie się Anglii i Stanów Zjednoczonych. } Doktryna Monroego, 1823. Powstanie niepodległych republik Ameryki Południowej.

4. *Francja w okresie restauracji*

Okrojowana konstytucja 1814 r. Powrót emigrantów. Rządy w ręku legitymistycznej szlachty. Uchwała o odszkodowaniu za ziemię szlachty wywłaszczonej przez rewolucję. Legalna opozycja burżuazyjna i stowarzyszenia tajne. Powolne tempo uprzemysłowienia kraju. } Kwestia robotnicza. Systemy socjalizmu utopijnego. Saint-Simon, Fourier. Reakcja ultraroyalistów. } Rewolucja lipcowa r. 1830. Sojusz burżuazji z drobnomieszczaństwem i proletariatem. Ostateczna likwidacja politycznej przewagi szlachty i kościoła. Zdobywanie władzy przez burżuazję finansową. Wpływ rewolucji lipcowej na inne kraje. Niepodległość Belgii.

5. *„Nowa Anglia”*

Kryzys gospodarczy w Anglii po wojnach napoleońskich. Peterloo. Rozwój ekonomiczny Anglii w pierwszej połowie XIX w. Przewrót przemysłowy. Początek monopolu przemysłowego Anglii. Ciężkie położenie robotników. Ruch enddystów. Robert Owen. Ruch spółdzielczy. Związki zawodowe. Sprawa Irlandii. Walka burżuazji o rozszerzenie prawa wyborczego. Udział robotników w walce. Reforma wyborcza, 1832. Domy robotnicze. Rządy whigów.

Polityka kolonialna. Rozbudowa kolei. Zniesienie niewolnictwa Murzynów. Prawo prasowe. Walka liberalnej burżuazji z landlordami o zniesienie prawa zbożowego. Liga manchester-ska. Zniesienie cornbillu (1846). Postęp w rolnictwie: drenowanie, sztuczne nawozy, maszyny.

Ruch czartystów. Pierwszy etap 1837 — 1839. Karta ludu. Dwa kierunki w czartyzmie. Kongres 1838. Pierwsza petycja. Drugi etap 1842 — 1846 r. — okres największego wzniesienia ruchu czartystowskiego. Druga petycja. Proklamowanie strajku powszechnego. Trzeci etap 1847 — 1851. Upadek ruchu czartystowskiego. Przyczyny upadku. Praca Engelsa *Położenie klasy robotniczej w Anglii*.

[Kultura angielska w pierwszej połowie XIX w. Jej charakter klasowy.

Wzrost stopy życiowej burżuazji. Obyczaje.

Teorie ekonomiczne Ricardo i Malthusa.

Nauka stosowana. Poezja i proza romantyczna: Shelley, Byron, Walter Scott. Powieść obyczajowa — Dickens. Początki prasy i literatury robotniczej.

6. *Francja w latach 1830 — 1848*

Konstytucja r. 1830, cenzusowe prawo wyborcze. Rozwój kapitalizmu i uprzemysłowienia. Początki kapitalizacji w rolnictwie. Banki i ich rola w życiu gospodarczym Francji. Budowa kolei żelaznych. [Polityka koloniana. Wzrost eksportu. Zdobywanie Algieru.] Zaostrzenie walk klasowych. Walka burżuazji przemysłowej o władzę. Stronnictwa drobnomieszczańskie rewolucyjno-demokratyczne. Tajne związki. Rola karbonaryzmu francuskiego. Wzrost proletariatu, jego ciężkie położenie, kształtowanie się świadomości klasowej proletariatu. Kasy oporu. Organizacje zawodowe. Spółdzielnie wytwórcze. Udział robotników w tajnych organizacjach rewolucyjnych. Strajki. Powstania lyońskie. Socjalizm utopijny francuski. Współzależność powstania systemów socjalizmu utopijnego, rozwoju kapitalizmu i formowania się klasy robotniczej. Okres wielkich systemów: Saint-Simon, K. Fourier, R. Owen. Przeprowadzenie krytyki ustroju kapitalistycznego i własności prywatnej środków produkcji. Sformułowanie „prawa do pracy” i uznanie pracy za jedyne kryterium wartości jednostki i klasy społecznej. Brak zrozumienia

7
na progu
robotniczym w XIX
ale po starciu
etc

roli proletariatu. Utopijność dróg realizacji programu. Odrzucenie rewolucji, walki klas i politycznej akcji klasy robotniczej.

Koncepcja chrześcijańskiego socjalizmu utopijnego. Buchez. Systemy socjalizmu francuskiego w latach 1840 — 1848. Ludwik Blanc. Teoria warsztatów wytwórczych. Proudhon. Polemika Marksa z Proudhonem. Blanqui.

Reakcja rządu francuskiego. Korupcja wyborcza i urzędnicza. Ustawodawstwo. Ograniczenia prasowe.

Życie kulturalne. Nauka, historiografia mieszczańska. Romantyzm francuski — Chateaubriand i Hugo. Realizm w literaturze — Balzac. Sztuki plastyczne. Publicystyka. Początki prasy robotniczej.

7. Niemcy w pierwszej połowie XIX w.

Związek niemiecki. Rozdrobnienie polityczne i różnorodność ustrojów społecznych hamulcem rozwoju gospodarczego, Ruch liberalny i zjednoczeniowy. Związki młodzieży. Rola uniwersytetów. Ogólny związek burszowski, jego ideologia i program. Zwalczenie ruchów rewolucyjnych przez rządy i żywioły zachowawcze. Rola Metternicha. Kongres w Karlsbadzie i Wiedniu, nadzór nad uniwersytetami. Centralna Komisja Moguncka. Procesy polityczne. Tajne związki. Zjazd w Hambach.

Cesarstwo austriackie. Stagnacja w życiu gospodarczym, politycznym i kulturalnym. Polityka wobec krajów słowiańskich i Włoch. Opozycja mieszczańska. Tajne związki (północne Włochy, Galicja). Ruchy chłopskie.

Królestwo pruskie. Początek mechanizacji i rozwoju przemysłowego: okręg nadreński, górnictwo. Postęp w rolnictwie. Próby pogodzenia interesów gospodarki kapitalistycznej z przewagą polityczną szlachty. Reformy chłopskie. Powstanie dużych gospodarstw chłopskich. Proletaryzacja małych i bezrolnych.

Zjednoczenie gospodarcze Niemiec. Unia celna w r. 1834. Ożywienie ekonomiczne. Budowa kolei żelaznych.

Ruch robotniczy. Bunt tkaczy śląskich. Opozycja liberalna oraz demokratyczno-rewolucyjna. *Gazeta Reńska*.

Powstanie socjalizmu naukowego. Karol Marks. Fryderyk Engels. Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu. Emigracja polityczna. Związek sprawiedliwych. Weitling. Związek komunistów. *Manifest Komunistyczny* i jego historyczne znaczenie.

Kultura. Filozofia — dialektyka idealistyczna Hegla, materializm Feuerbacha. Powstanie marksizmu. Nauka. Literatura romantyczna — Goethe, Schiller, Heine. Sztuka. Muzyka — Beethoven.

8. Rosja w I połowie XIX w.

Udział Rosji w koalicjach antyfrancuskich, rywalizacja i układy z Napoleonem. Nabytki terytorialne (Finlandia, Besarabia, Gruzja wschodnia, Azerbajdżan). Kapania r. 1812.

• Wojna narodowa. Odparcie najazdu. Rola Rosji na kongresie wiedeńskim. Próby reform w Rosji (Sperański). Konstytucja Królestwa Kongresowego. Zwrot cara Aleksandra I ku reakcji w polityce wewnętrznej (Arakczejew, zakaz związków) i międzynarodowej (rola Rosji w „świętym przymierzu“). Tajne związki, ich baza społeczna (szlachta), ich ideologia społeczna i polityczna. Powstanie dekabrystów w r. 1825. Ucisk kolonialny ludów syberyjskich.

Początki przemysłu fabrycznego hamowane przewagą form feudalnych w gospodarstwie wiejskim. Wzrost wymiany wewnętrznej i zewnętrznej. Kryzys ustroju poddańczo-pańszczyźnianego. Polityka gospodarcza rządu — protekcjonizm, uprzywilejowanie wielkich właścicieli ziemskich. Walki klasowe. Rządy Mikołaja I. Wojna z Persją i Turcją.

Antagonizm rosyjsko-turecki na Półwyspie Bałkańskim; wojna i wyzwolenie Grecji. Reakcja caratu w dziedzinie oświa-

ty, szkolnictwa i nauki. Ruchy narodowowyzwoleńcze przeciwko caratowi, powstania chłopskie. Kształtowanie się ideologii rewolucyjno-demokratycznej. Hercen i Bieliński. Walka cara z opozycją w Rosji. Rola caratu w tłumieniu ruchów rewolucyjnych w Europie.

[Kultura. Prądy literacko-polityczne (słowianofile i *zapadnicy* — zwolennicy kultury zachodu), wyrazem protestu przeciwko istniejącym porządkom. Puszkina, Lermontowa, Gogola. Ukraiński poeta Szewczenko. Sztuka. Nauka (Łobaczewski)]

HISTORIA POLSKI

EPOKA FEUDALIZMU (c. d.)

IV. Zahamowanie rozwoju sił produkcyjnych, kryzys Rzeczypospolitej szlacheckiej w okresie rządów oligarchii magnackiej (XVII w. i pierwsza połowa XVIII w.)

1. Zastój w stosunkach agrarnych

Kryzys gospodarstwa wiejskiego. Masowa produkcja zboża w folwarkach pańszczyźnianych. Niska kultura rolna, trójpolówka, słabe nawożenie, rutyna gospodarcza. Poddaństwo osobiste, gruntowe i sądowe; zbiegostwo chłopów.

Zniszczenie kraju z powodu działań wojennych w połowie XVII i w początkach XVIII w. Stopniowe pogarszanie się koniunktury handlowej na rynkach Europy zachodniej. Zahamowany rozwój rolnictwa. Spadek eksportu zboża. Przebudowa gospodarczo-społecznej organizacji wsi w kierunku koncentracji rolnictwa i wywłaszczenia chłopów.

Folwark pańszczyźniany wieku XVIII. Przeważająca gospodarka naturalna, samowystarczalna w izolowanym gospodarstwie folwarku. Rozdrobnienie gospodarstwa chłopskiego i jego obciążenie. Proletaryzacja chłopów wraz z rosnącym stosowaniem pracy najemnej, przymusowej i wolnej małorolnych i bezrol-

nych. Rozrost latyfundiów, głównie na kresach wschodnich, i ich organizacja gospodarcza i społeczna. Zróżnicowanie zawodowe i majątkowe ludności wiejskiej. Walka klasowa między wsią i dworem; podział dochodu społecznego. Słaby udział państwa w dochodach wsi. Uprzywilejowanie magnatów kosztem pozostałego społeczeństwa i państwa. Brak przystosowania produkcji rolnej i ustroju agrarnego do nowych potrzeb życia gospodarczego i politycznego.

Ruch kolonizacyjny (wsie holenderskie). Próby reform w kierunku oczynszowania chłopów w dobrach miejskich (Poznań) i magnackich.

2. Miasto i mieszczaństwo

Słabo przeprowadzony społeczny podział pracy między miastem i wsią. Wyludnienie miast z braku dopływu ludności wiejskiej. Zróżnicowanie ludności miejskiej. Upadek rzemiosła, zwyrodnienie organizacji cechowej. Zaczątki przemysłu nakładowego i manufaktury. Zahamowanie wymiany wewnętrznej i zagranicznej. Kryzys pieniężny. Brak zorganizowanego kredytu. Rola Gdańska w życiu gospodarczym Polski. Wywóz zboża, produktów lasu, hodowli, górnictwa. Przywóz towarów kolonialnych, produktów przemysłowych. Polityka gospodarcza kierowana przez interesy szlachty w zakresie produkcji i konsumpcji. Liberalne tendencje w stosunkach zagranicznych; ingerencja szlachty w sprawach gospodarczych miasta; wpływ na ustalenie cen; jurydyki. Zahamowanie rozwoju przemysłu i handlu, nowych sił produkcyjnych, wytwórczości w formach kapitalistycznych. Upadek miast w XVIII stuleciu.

3. Ustrój państwa — skarb i wojsko

Wzrastający nieład i bezrząd. Upadek władzy królewskiej. Rządy oligarchii magnackiej. Rozprężenie szlacheckiego sejmu: wzmagające się stosowanie *liberum veto*; przewaga sejmików, instrukcje poselskie dezorganizujące życie polityczne.

Rokosz jako forma rozstrzygnięcia walk między rodami magnackimi i królem. Konfederacje nie opłacanego wojska. Wolna elekcja i niebezpieczeństwo wynikające z niej w polityce wewnętrznej i w stosunkach międzynarodowych: wpływ magnatów i obcych czynników na wybór króla.

Braki aparatu administracyjnego. Wadliwości ustroju sądownictwa i działania sądów. Krótkowzroczna polityka finansowa państwa prowadzona w interesie uprzywilejowanych jego warstw. Skarbowość; brak jednolitej organizacji; chaos pieniężny; słabe źródła dochodów; zubożenie społeczeństwa i państwa; brak planu kontroli nad wydatkami. Ujemny bilans handlowy w r. 1776 odsłaniający istotny stan finansów. Brak siły wojskowej państwa; niezdolność kraju do obrony, uchwały sejmum w r. 1717.

4. *Polityka zewnętrzna*

Polska w obozie Habsburgów w okresie wojny 30-letniej — Początki wojen z Turcją.

Polska w obozie kontrreformacji i reakcji katolickiej. Sojusze Zygmunta III Wazy z Habsburgami. Niewyzyskanie okazji odzyskania Śląska, zgoda na wzmocnienie Prus, zerwanie rozejmu z Turcją, Cecora, Chocim, r. 1621.

Walki ze Szwecją o Bałtyk.

Wojna o Inflanty w r. 1605. Próby tworzenia polskiej floty (Władysław IV). Najazd szwedzki w r. 1655, zdrada magnatów, powstanie mas ludowych, partyzantka szlachecka, przymierze dla odparcia najazdu, rezygnacja Polski z praw zwierzchnich do Prus, traktat welawski w r. 1657, pokój w Oliwie w r. 1660, utrata Inflant.

Polityka na wschodzie zgodna z interesami magnatów kresowych.

Interwencja Polski w Moskwie za czasów Zygmunta III, opór mas ludowych rosyjskich, wycofanie się wojsk polskich z Moskwy. Zdobycie przez Polskę Smoleńska, rozejm w Dywi-

linie w r. 1619. Dalsze walki z Moskwą za Władysława IV, pokój w Polanowie w r. 1633.

Narodowo-wyzwoleńcza walka chłopów ukraińskich.

Stosunki gospodarczo-społeczne, narodowościowe i religijne na Ukrainie. Unia brzeska, rola jezuitów. Kozacy, ich organizacja i podział klasowy kozaczyzny. Powstanie kozaków i chłopów przeciw magnatom, metody tłumienia powstań, tworzenie kozaków rejestrowych. Plany wojny tureckiej Władysława IV. Powstanie Bogdana Chmielnickiego, stanowisko Chmielnickiego wobec mas chłopskich i starszyny ukraińskiej, pertraktacje z Moskwą, układ w Perejესławiu, przyłączenie Ukrainy lewobrzeżnej do Moskwy, wojna z Polską, rozejm w Andruszowie, 1657. Echa powstania ukraińskiego na Białej Rusi i w Polsce (Kostka Napierski).

Wojny z Turcją w drugiej połowie XVII wieku.

Zabór Podola przez Turków. Wojny z Turcją za czasów Jana III Sobieskiego, stronnictwa habsburskie i francuskie. Wpływ rywalizacji habsbursko-francuskiej na politykę Polski, popieranie polityki antytureckiej przez masy, odsiecz wiedeńska w r. 1683, pokój karłowicki w r. 1699.

5. Kultura

Upadek szkół, zahamowanie kultury w rozwoju, cofnięcie się w stosunku do złotego wieku. Obniżenie poziomu literatury, pamiętnikarstwo. Retoryka. Barok. Ciemnota, ciasny egoizm stanowy. Bierność, tradycjonalizm dominujący w całym społeczeństwie.

Kontrreformacja i reakcja katolicka; fanatyzm wyznaniowy, wpływ jezuitów na politykę i kulturę, polityka religijna w stosunku do tzw. mniejszości narodowych i wyznaniowych. Brak poczucia odpowiedzialności narodowo-politycznej. Projekty programu reform (Jabłonowski, Leszczyński, Konarski). Wpływy w Polsce teorii racjonalizmu i Oświecenia zachodnio-europejskiego, reform absolutyzmu oświeconego państw nie-

chujka
Lefimow a Missaloo

mieckich, zapoczątkowanych przeobrażeń we Francji przedrewolucyjnej. Zaczątki ruchu umysłowego w Polsce. Publicystyka. Literatura.

D. KSZTAŁTOWANIE SIĘ STOSUNKÓW KAPITA- LISTYCZNYCH

V. Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej

1. Sytuacja międzynarodowa Polski przed rozbiorami

Wzrost potęgi państw ościennych: przebudowa wewnętrzna. Wyzyskanie słabości Polski przez sąsiadów: wojna północna, interwencja szwedzka, rosyjska, sejm niemy w r. 1717, Polska wobec wojen śląskich, Polska przedmiotem polityki międzynarodowej, dążenie Prus do zagarnięcia ujścia Wisły. Elekcje XVIII wieku jako interwencja państw obcych.

2. Próby reform i I rozbiór Polski (1772 — 1773)

Rozkład polityczny szlachty. Magnateria. Sprzedajność najwyższych przedstawicieli Rzeczypospolitej. Stronnictwa szlacheckie: Czartoryscy i Potoccy; plany reform Czartoryskich i załamanie się ich (sejm czaplicowski). Konfederacja radomska, prawa kardynalne i gwarancja rosyjska. Ruch konserwatywny przeciw Rosji, królowi i reformom — konfederacja barska.

Pierwszy rozbiór Polski w r. 1772 przeprowadzony z inicjatywy Prus, zajęcie ziem wschodnich: litewskich, ukraińskich i białoruskich przez Rosję, polskich i ukraińskich przez Austrię, wyłącznie polskich przez Prusy. Gospodarcze następstwa rozbioru Polski. Traktaty i sejm w latach 1772 — 1773. Nowy ustrój polityczny. Rada Nieustająca.

Komisja Edukacyjna, dzieło Komisji w zakresie szkolnictwa: reforma ustroju, organizacji szkół, programów i metod nauczania; elementarne szkolnictwo: reforma Akademii; ocena roli, pracy, zadań nauczyciela; tendencja ku zeświecczeniu nauczania, udział w reformie Kołłataja, Piramowicza,

pierwsze polskie podręczniki. Towarzystwo Ksiąg Elementarnych.

3. *Próby odrodzenia*

10-letni okres walk o reformy; walka z oligarchią magnacką, żywiołów postępowych z konserwatywnymi, Andrzej Zamojski. Zmiany w życiu gospodarczym na wsi i w mieście (oczyszczanie, manufaktury). Wzmożenie ruchu publicystycznego; popularność literatury politycznej francuskiej; zapoczątkowanie prasy periodycznej. Fizjokraci i kameraliści polscy. Początki masonerii w Polsce Publicystyka patriotyczna: *Listy patriotyczne* Wybickiego, *Kodeks Zamojskiego*, *Uwagi* Staszica, *Listy Anonima* Kołłątaja, *Historia narodu polskiego* Naruszewicza.

4. *Sejm czteroletni*

Wojna rosyjsko-turecka; pokrzyżowanie planów króla w związku ze zjazdem w Kaniowie. Zaostrzenie się stosunków między mocarstwami rozbiorowymi; zaborcze projekty Prus. Wybory do sejmu pod hasłem aukcji wojsk i konfederacji. Publicystyka, *Kuźnica* Kołłątajowska. Program sejmu. Obrady sejmu wielkiego. Najważniejsze ustawy, walki między stronnictwami. Polityka zagraniczna sejmu wielkiego: sojusz z Prusami.

Sprawa mieszczańska, Jan Dekert, ustawa o miastach. Walka z opozycją magnatów. Uchwalenie konstytucji 3 maja, drugi zamach stanu. Udział ludu warszawskiego. Konstytucja 3 maja 1791.

5. *Analiza reform politycznych i społecznych konstytucji majowej*

Utrzymanie feudalizmu w Polsce, połowiczność reform. Przeprowadzenie podziału władz. Oddanie władzy wykonawczej królowi dziedzicznemu i straży praw, czyli ministrom odpowiedzialnym przed sejmem. W zakresie władzy prawodaw-

czej wprowadzenie w obydwu izbach głosowania większością, utrzymanie sejmu gotowego. Zachowanie sądownictwa stanowego.

Drugoplanowość reform społecznych. Wprowadzenie do konstytucji majowej ustawy kwietniowej o miastach. W dziedzinie reform włościańskich deklaratywne wzięcie chłopów pod opiekę prawa i rządu; pozostawienie inicjatywy prywatnej szlachty w zakresie reform włościańskich; nadanie sankcji prawnej umowom prywatnym chłopów z dziedzicami; brak usamodzielnienia gospodarczego chłopów, zachowanie poddaństwa i pańszczyzny dla ogółu włościańskiego, zniesienie poddaństwa dla przybyszów.

W zakresie religii: uznanie religii katolickiej jako panującej z pozostawieniem wolności innym wyznaniom. Wojsko traktowane jako siła zbrojna całego narodu dla obrony kraju. Zastrzeżenie rewizji konstytucji po 25 latach na sejmie ustawodawczym. Konstytucja 3 maja jako wyraz postępu na tle stosunków polskich wieku XVIII.

6. *Targowica, drugi i trzeci rozbiór Polski*

Opozycja magnatów i znacznej części szlachty przeciw reformom. Konfederacja targowicka zawiązana w oparciu o Rosję w obronie starego porządku przeciw konstytucji. Brak przygotowania sił, żołnierzy i dowódców do obrony konstytucji. Zmiany w sytuacji międzynarodowej: zdrada Prus, złamanie przymierza. Powrót zwycięskich wojsk rosyjskich z Turcji. Interwencja Rosji.

Wybuch wojny polsko-rosyjskiej; rozbitcie sił rozbiorców na dwu terenach walki, Polski i Francji. Wojna odwrotów, od Dniepru po Bug; obrona linii Bugu. Uchwały sejmu o obronie. Wojna prowadzona na Litwie i na Ukrainie przegrana, jednocześnie triumf rewolucji francuskiej. Akces króla do Targowicy. Rządy targowiczian, zniszczenie dzieła sejmu wielkiego, cofnięcie reform. Przesunięcie wojsk pruskich znad Renu ku

Wiśle. Drugi rozbiór; brak w nim udziału Austrii zaabsorbowanej sprawami Francji. Ostatni sejm Rzeczypospolitej w Grodnie (1793).

Emigracja patriotów do Saksonii. Akcja polityczna — szukanie przymierzy. Kościuszko, Kołłątaj. Sytuacja w kraju po drugim rozbiórce: rządy targowiczán, stosunki gospodarcze, zapowiedź redukcji wojska. Kontakty emigracji z krajem. Kluby „jakobińskie“, przygotowania do powstania. Stronnictwa polityczne wśród spiskowców: umiarkowani i „czerwoni“. Powstanie kościuszkowskie: wpływ haseł rewolucji francuskiej, przyspieszenie wybuchu powstania 1794, jego przebieg. Rola Prus i Austrii. Dwa obozy: udział mas ludowych w powstaniu, ich bezwzględność wobec zdrajców, uniwersał połaniecki (połowiczność reform, zapewnienie wolności osobistej, znaczenie rugów, ulgi w pańszczyźnie), przeważający wpływ umiarkowanych. Przyczyny upadku powstania. Trzeci rozbiór (1795). Znaczenie rozbiorów Polski dla zahamowania postępu w Polsce i w Europie. Analiza przyczyn upadku Polski, znaczenie okresu reform dla Polski porozbiorowej.

VI. Okres walk narodowo-wyzwoleńczych na tle kształtowania się kapitalizmu w trzech zaborach (1795—1846)

1. *Ziemie polskie po rozbiorach Rzeczypospolitej*

Uzależnienie rozwoju trzech zaborów od struktury gospodarczo-społecznej i politycznej państw rozbiorowych.

Korzystna koniunktura rolnicza w zaborze pruskim. Uregulowanie hipoteki; łatwy kredyt. Życie rozrzutne szlachty. Centralistyczna administracja, system policyjny, stosunek do chłopstwa.

Brak możliwości rozwoju gospodarczego w zaborze austriackim: biurokracyzm administracji, germanizacja, zastój w szkolnictwie. Stosunek do chłopów.

Stosunki w zaborze rosyjskim. Możliwości eksportu przez
prze Czarne. Zachowanie instytucji administracyjnych i są-
wniczych polskich, szkolnictwo polskie. Wzmocnienie ucisku
łopa.

Spółceństwo polskie wobec zaborców; serwilizm szla-
eckie. Tendencje niepodległościowe i radykalne, zwłaszcza
zaborze austriackim (początek tajnych organizacji, centra-
zacja lwowska), spisek Gorzkowskiego.

Ośrodki szkolne i naukowe dla szlachty w Polsce po roz-
iorach. W zaborze pruskim — Towarzystwo Przyjaciół Nauk
Staszic); w zaborze austriackim — Puławy; w zaborze rosyj-
kim — Uniwersytet Wileński (Czartoryski — kurator), Li-
eum Krzemienieckie (Czacki).

Orientacja rosyjska. Projekt antypruski, tzw. puławski
jego załamanie się. Dymisja Czartoryskiego.

2. *Emigracja i Legiony*

Radykalne oblicze polityczne i społeczne emigracji. Dwa
urty myśli i pracy: prawicowa Agencja i lewicowa Deputacja.
Idea powstania ludowego i myśl legionowa. Trudne położenie
sprawy polskiej w Europie: blok rozbiorców; obojętność Fran-
cji i Anglii wobec losów Polski. Zmiana polityki rosyjskiej po
śmierci Katarzyny. Legiony, ich baza rekrutacyjna, organi-
zacja wojskowa. J. H. Dąbrowski. Hasła rewolucyjne w Legio-
nach, procesy demokratyzacyjne i praca kulturalna w Legio-
nach. Udział Legionów w walkach napoleońskich. Załamanie
się idei legionowej. San Domingo.

3. *Księstwo Warszawskie*

Tendencje Napoleona do zjednania żywiołu konserwatyw-
nego. Stosunek społeczeństwa polskiego do Napoleona. Rezer-
wa Kościuszki. Powstanie 1806 r. w zaborze pruskim. Komisja
Rządząca. Udział Polaków w kampanii 1807 r., Tylża, utwo-
rzenie Księstwa Warszawskiego.

Konstytucja Księstwa: unia personalna z Saksonią i związek z Francją. Centralizacja i nowoczesna administracja, ograniczenie praw sejmu, jego demokratyzacja i skład. Artykuł o „zniesieniu niewoli“. Walka szlachty o jego interpretację. Dekret grudniowy — zwycięstwo interesów szlacheckich: zagwarantowanie wolności osobistej chłopom, własności ziemi szlacheckiej, zasada dobrowolności umów — prawo rugów. Unowocześnienie prawodawstwa przez wprowadzenie kodeksu Napoleona. Oporna postawa mas szlacheckich wobec innowacji wprowadzonych przez konstytucję i kodeks Napoleona. Kryzys rolniczy. Dążenia do ożywienia górnictwa, przemysłu i handlu. Polityka protekcyjna. Czynniki hamujące rozwój przemysłu: zacofany ustrój agrarny, odcięcie kraju od Gdańska, blokada kontynentalna, konkurencja uprzemysłowionej Saksonii, rekwizycje, kwaterunki i pobór. Ks. Józef i organizacja armii narodowej. Udział Księstwa w wojnach napoleońskich. Wojna 1809 r. Przyłączenie tzw. Nowej Galicji. Szkolnictwo. Izba Edukacyjna (St. Potocki) i jej osiągnięcia w dziedzinie kulturalnej. Rola instytucji francuskich w dalszym rozwoju Polski. Udział armii Księstwa w inwazji Napoleona na Rosję. Losy wojska polskiego w wojnie 1813—1814.

Zajęcie Księstwa przez cara Aleksandra I. Rząd Tymczasowy. Poparcie przez arystokrację (koła masonskie) polityki cara Aleksandra I. T. Czacki i A. Czartoryski. Sprawa polska na kongresie wiedeńskim. Stanowisko Rosji i Anglii. Powstanie z części ziem polskich Królestwa Polskiego z granicami i konstytucją gwarantowaną przez wszystkie państwa europejskie (1815).

4. *Królestwo Polskie*

Ustrój polityczny. Konstytucja. Związek z Rosją. Organizacja władz naczelných. Sejmiki i zgromadzenia gminne. Zagwarantowanie praw jednostki.

Stosunki gospodarcze i społeczne. Rolniczy charakter kraju. Bierność gospodarcza miast i samowystarczalność wsi. Kryzys rolniczy. Niski poziom kultury rolnej, powszechność pańszczyzny i dodatkowych powinności. Podporządkowanie przez rząd interesów włościan programowi przemysłowemu. Obarczenie chłopów ciężarami skarbowymi. Sprzedaż dóbr narodowych bez uregulowania sprawy chłopskiej. Negatywny stosunek szlachty do reform włościańskich. Wzrost oporu chłopów (Deczyński). Proletaryzacja i pauperyzacja chłopów. Bierny opór i rozruchy na wsi. Zabiegi rządu o zapewnienie kredytu szlachcie. Towarzystwo Kredytowe Ziemskie. Kolonizacja rolna żywności obcych. Próby oczynszowania włościan w dobrach rządowych. Wzrost sił wytwórczych w kraju. Technika: eksploatacja węgla, początek mechanizacji. Hutnictwo żelazne. Wzrost ludności i jej skupień. Polityka protekcyjna rządu w stosunku do przemysłu. Osiedlenie w kraju rzemieślników i przedsiębiorców obcych; prawa i przywileje kolonistów. Stopniowy napływ kapitału obszarniczego i kupieckiego do przemysłu. Finansowanie przemysłu przez państwo. Założenie Banku Polskiego. Inicjatywa prywatna wielkich właścicieli ziemskich w zakładaniu przedsiębiorstw przemysłowych. Działy przemysłu. Rozwój manufaktury i rodziny przemysłu fabrycznego.

Rozwój większych ośrodków przemysłu, początki Łodzi i Żyrardowa. Polityka celna. Znaczenie rynku wschodniego dla Królestwa i jego zabezpieczenie przed konkurencją Prus. Górnictwo i hutnictwo rządowe i prywatne. Kopalnie węgla, rudy żelaznej, miedzi, ołowiu i galmanu; poszukiwanie soli i odkrycia źródeł solnych. Huty cynkowe i żelazne. Wzrost mieszczaństwa; źródła napływu nowych żywności miejskich. Różne pochodzenie klasowe nowej inteligencji. Powstanie proletariatu miejskiego, jego skład społeczny i narodowy. Położenie robotników.

Handel zagraniczny Królestwa. bierny bilans handlowy. Prymitywizm handlu wewnętrznego. Prace rządu nad ulepszeniem komunikacji w kraju. Skarb Królestwa: kryzys w dziedzinie skarbowości, działalność Lubeckiego. Przewaga podatków pośrednich i monopoli obciążających masy ludowe. Sanacja finansów.

Polityka wewnętrzna. Rządy kraju w ręku ziemiaństwa. Nadzór rosyjski. W. ks. Konstanty. Nowosilcow. Formowanie się stronnictwa konserwatywnego zależnego od Rosji. Zawieszenie początkowych nadziei społeczeństwa na rozbudowę instytucji wolnościowych i rozszerzenie terytorialne Królestwa (sejm 1818 r.). Tłumienie opinii publicznej (cenzura) i oświaty w związku ze wzrostem reakcji w cesarstwie. Wzrost wpływów konserwatystów i kościoła w Królestwie. Liberalna opozycja kaliska na tle kryzysu gospodarczego średniej szlachty (sejm 1820 r.). Opozycja nielegalna i jej baza społeczna. Prasa polityczna. Tajne związki. Wolnomularstwo narodowe. Łukasiński, Towarzystwo Patriotyczne. Organizacje młodzieży w Warszawie i Wilnie. Pertraktacje Towarzystwa Patriotycznego z dékabrystami. Represje (policja tajna). Wzrost opozycji. Opór społeczeństwa przeciw ograniczaniu samodzielności kraju. Problem „ziem zabranych“. Kultura. Budowa i organizacja szkolnictwa. Działalność Staszica i St. Potockiego. Uniwersytet Warszawski. Piśmiennictwo. Publicystyka. Prasa. Walka wolnomyślicieli z klerykalizmem i ciemnotą. Romantyzm w literaturze. Walka romantyków z klasykami. Adam Mickiewicz. Sztuka. Teatr. Architektura.

5. Powstanie listopadowe

Rewolucja lipcowa i sprawa interwencji polsko-rosyjskiej w Belgii. Rozpoczęcie powstania przez młodych oficerów; akademików, inteligencję i lud warszawski. Stanowisko klas posiadających. Wybuch powstania. Przeobrażenie się akcji wojskowej w powstanie narodowe. Dwa obozy. Przejście kierownic

tytuł
jak tego nawiązać
bez podległości?

twą powstania do obozu ugodowego. Dyktatura Chłopi-
ckiego. Organizowanie się opozycji. Reaktywowanie To-
warzystwa Patriotycznego, jego program i propaganda.
Wzrost nastrojów antyrosyjskich, dymisja Chłopi-
ckiego, de-
tronizacja Romanowów pod naporem demonstracji ludowej na
cześć dekabrystów. Utworzenie Rządu Narodowego w oparciu
o obóz zachowawczy. Organizacja władz powstańczych. Zaha-
mowanie ruchu rewolucyjnego. Niechęć do udziału ludu w po-
wstaniu. Zaniechanie reformy włościańskiej. Wojna z Rosją.
Sytuacja międzynarodowa. Stosunek do sprawy polskiej de-
mokratycznych stronnictw europejskich. Przebieg wojny
1831 r.

Wzrost opozycji wśród radykalnych odłamów społeczeństwa
polskiego. Wrzenie sierpniowe. Ponowne opanowanie sytuacji
przez konserwatystów. Oblężenie i kapitulacja Warszawy.
Krótkotrwały opór po upadku stolicy. Masowa emigracja rzą-
du, sejmu i większości wojska. Echa powstania w zaborze
pruskim i austriackim.

6. Likwidacja powstania i system konstytucyjnego Kró- lestwa pod rządami Paskiewicza

Zniesienie konstytucji. Statut organiczny. Walka z kul-
turą i oświatą polską; zniesienie ośrodków badań i pracy
naukowej; redukcja liczby szkół; kurs ugodowy w szkolni-
ctwie. Cenzura. Represje na Litwie i Rusi za udział w powsta-
niu. Zniesienie unii kościelnej. Zniszczenie ośrodków kultury
i szkół polskich. Sytuacja gospodarcza Królestwa po powsta-
niu listopadowym. Kryzys w przemyśle. Przystawianie pro-
dukcji sukienniczej na bawełnianą. Mechanizacja. Zapoczątko-
wanie hutnictwa żelaznego na opale węglowym. Huta Ban-
kowa. Rozwój komunikacji; zakładanie pierwszych kolei żelaz-
nych. Steinkeller. Postępy gospodarki kapitalistycznej w wiel-
kich gospodarstwach rolniczych. Podniesienie techniki uprawy,
rozwój kultur specjalnych i przemysłu rolnego. Wzrost gospo-

darki hodowlanej (owce). Powiększanie obszarów folwarcznych. Masowe rugi. Zastępowanie pańszczyzny przez wolny najem, akcja czynszowania w dużych majątkach. Wzmocnienie pańszczyzny, darmoch w gospodarstwach mniejszych. Ingerencja władz rządowych w stosunki włościańskie, ukaz carski 1846 r., zakaz rugów. stabilizacja świadczeń. Ustawa o czynszowaniu w dobrach rządowych (1841).

Przemiany społeczne; utrzymanie się przewagi ziemiaństwa i wyższego duchowieństwa. Osłabienie drobnej szlachty, jej częściowa emigracja do miast, wzrost mieszczaństwa i inteligencji. Finansjera warszawska. Proces asymilacji mieszczaństwa pochodzenia ziemiańskiego. Tendencja asymilacyjna wśród Żydów; próby zbliżenia polsko-żydowskiego. Liczbowy wzrost proletariatu miejskiego. Jego ciężkie położenie i początek ruchu robotniczego. Silne antagonizmy klasowe na wsi. Bierny opór przeciw pańszczyźnie i ruchy antyfeudalne. Złagodnienie reformy włościańskiej w społeczeństwie. Koncepcja obozu demokratycznego — uwłaszczenie z zachowaniem małorolnych i bezrolnych grup ludności wiejskiej, nadanie praw obywatelskich. Koncepcja polskiego radykalizmu — obdzielenie ziemią bezrolnych i małorolnych lub nawet socjalizacja ziemi. Tajne organizacje, ich program społeczno-polityczny. Karbonaryzm. Związek Ludu Polskiego. Szymon Konarski. Rola Emigracji. Radykalizacja myśli społecznej w kraju. *Przegląd Naukowy*, Lewica Związku Narodu Polskiego. Entuzjastki. *Prawdy żywotne narodu polskiego* H. Kamińskiego. Edward Dembowski. Spisek ks. Ściegiennego. Ruch narodowowyzwoleńczy wśród ludu ukraińskiego. Szewczenko.

7. Zabór pruski 1815—1846

Terytorium i ludność. Charakter prawny poszczególnych prowincji zaboru pruskiego. Polityka Prus: akcja germanizacyjna w Prusach zachodnich i na Śląsku, autonomia Wielkopolski. Korzystna koniunktura dla rolnictwa i rozwój gospo-

na pewno
mają ekspozycje
pol. ruchu nar.-wzrost.

darki kapitalistycznej. Regulacja stopniowa stosunków włościańskich na Śląsku i Pomorzu edyktem 1811 i deklaracją 1816. Zakaz rugów w Księstwie Poznańskim (1819). Ustawa 1823. Tendencja ustawy. Rozwój przemysłu rolnego. Górnictwo i hutnictwo na Śląsku. Ożywienie handlu. Antagonizm między mieszczaństwem polskim i niemieckim.

Wahanie się pruskiej polityki w Poznańskim w zależności od sytuacji międzynarodowej. Okres germanizacyjny (1830—1840) po klęsce powstania. Skasowanie namiestnictwa, ograniczenie samorządu. Prześladowanie języka polskiego, niszczenie oświaty i zakładanie szkół niemieckich. Wzmoczona akcja kolonizacyjna, wciągnięcie narodowości niepolских do germanizacyjnej działalności rządu. Liberalny zwrot w polityce rządowej po r. 1840. Złagodzenie systemu. Układ sił klasowych w Poznańskim. Przewaga konserwatywnego ziemiaństwa i bogatego mieszczaństwa: uaktywnienie się drobnego mieszczaństwa i inteligencji. Początek udziału chłopów w życiu oświatowym i politycznym. Obóz konserwatywny i demokratyczny. Praca organiczna obozu konserwatywnego.

K. Marcinkowski. Organizacje oświatowe. Towarzystwo Pomocy Naukowej. Liga Polska. Biblioteka Raczyńskich. Działalność obozu demokratycznego, kontakty z emigracją. Radykalizm polityczno-społeczny, Związek Plebejuszy (Stefański). Poznań jako ośrodek pracy naukowej (K. Libelt) i akcji wydawniczej.

8. *Zabór austriacki*

Obszar i ludność. Zastój ekonomiczny w Galicji. Zacołanie gospodarstwa rolnego, wzmoczony wyzysk chłopów poddanego i pańszczyźnianego. Brak warunków do rozwoju przemysłu, wymiany i życia miejskiego. Reakcja społeczna. Brak reform chłopskich od XVIII w. Ostre walki klasowe między folwarkiem i wsią. Organizacja administracji w Galicji. Ucisk podatkowy. Reakcyjna polityka rządu w dziedzinie społecznej

i oświatowej, germanizacja szkolnictwa. Próby przeciwdziałania ze strony inteligencji, drobnej szlachty, drobnomieszczaństwa i młodzieży. Organizacje spiskowe. Stowarzyszenie Ludu Polskiego. Próby ożywienia życia kulturalnego. Ossolineum.

Teatr. Wolne m. Kraków i jego rola w polityczno-narodowym i kulturalnym życiu ~~tych~~ zaborów. Wzrost znaczenia rezydentów trzech państw zaborczych po r. 1830 i po zjeździe w Münchengrätz. Obsadzenie Krakowa przez załogę austriacką (1835 r.)

9. Wielka emigracja

Stan liczebny, struktura społeczna i główne ośrodki. Próby zorganizowania emigracji. Tymczasowy Komitet i Komitet Narodowy. Radykalizacja poglądów w zetknięciu z żywiołami demokratycznymi i myślą demokratyczną na Zachodzie. Współpraca z rewolucyjnymi organizacjami międzynarodowymi. Węglarstwo. Młoda Polska. Rola Lelewela. Stronictwa na emigracji. Obóz zachowawczy i jego program. Próby organizacji wojskowych. Działalność dyplomatyczna Hotelu Lambert. Obóz demokratyczny i duża rozpiętość jego ideologii społecznych i politycznych. Polskie Towarzystwo Demokratyczne. Wielki Manifest, 1836. Socjalistyczny i republikański kierunek. Lud Polski (Worcell). *Manifest* Ludu Polskiego. Kontakty i współpraca z rewolucyjno-demokratyczną emigracją rosyjską (Hercen, Bakunin). Rozkwit życia umysłowego i artystycznego na emigracji. Polska filozofia idealistyczna. Mesjanizm. Znaczenie narodowe i społeczne wielkiej poezji Mickiewicza. Słowacki. Norwid. Historiografia. Lelewel. Mochnacki. Publicystyka, prasa. Pamiętnikarstwo. Kontakty i wpływ emigracji na życie kraju. Wyprawy emigracyjne. Zaliwski. Organizowanie akcji spiskowej.

WYNIKI NAUCZANIA

I. Opanowanie materiału przewidzianego przez program, a w szczególności:

a) *Rozkład feudalizmu* (ciąg dalszy)

Znajomość następujących faktów i procesów historycznych:

1. Cechy merkantylistycznego systemu gospodarki.
2. Przyczyny i skutki rewolucji burżuazyjnej w Anglii w XVII w.
3. Przyczyny i skutki wojny 30-letniej.
4. Rozwój absolutyzmu we Francji.
5. Rozwój stosunków gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych w Rosji do XVIII w. ze szczególnym uwzględnieniem walk klasowych.
6. Podłoże społeczno-gospodarcze kultury Oświecenia.
7. Zasadnicze cechy kultury Oświecenia.
8. Różnica między merkantylizmem i liberalizmem gospodarczym typu francuskiego (fizjokratyzm) i angielskiego (Smith).
9. Stosunki społeczno-gospodarcze i polityczne w Prusach i Austrii w okresie absolutyzmu oświeconego.
10. Przyczyny i skutki walki o niepodległość Stanów Zjednoczonych w Ameryce.
11. Wyliczyć i scharakteryzować przemiany gospodarcze, społeczne i polityczne w świecie w okresie XV — XVIII w.

b) *Epoka kapitalizmu*

Znajomość następujących faktów i procesów dziejowych:

1. Stosunki gospodarcze, społeczne i polityczne w państwach europejskich u schyłku feudalizmu ze szczególnym uwzględnieniem rywalizacji o kolonie i przeobrażeń w gospodarce.
2. Przyczyny, przebieg i skutki burżuazyjnej rewolucji we Francji 1789 r.
3. Przebieg i główne formy walki sił rewolucyjnych ze starym porządkiem w Europie, 1815 — 1848.

c) *Historia Polski. Epoka feudalizmu* (ciąg dalszy)

Znajomość następujących faktów i procesów dziejowych:

1. Polityka zagraniczna Polski w XVII w.
2. Narodowo-wyzwoleńcza walka chłopów ukraińskich.
3. Główne przyczyny zastoju w gospodarce wiejskiej i miejskiej w końcu XVII i pocz. XVIII w.
4. Znajomość głównych zasad ustroju Polski.

d) *Kształtowanie się kapitalizmu*

1. Geneza rozbiorów Polski.
2. Próby reform gospodarczych, społecznych i politycznych.
3. Osiągnięcia sejmu czteroletniego i konstytucji majowej.
4. Powstanie Kościuszkowskie.
5. Stosunki gospodarcze, społeczne i polityczne na ziemiach polskich po rozbiorach.
6. Sprawa Polski po rozbiorach.
7. Stosunki społeczno-gospodarcze i polityczne w Księstwie Warszawskim (1807 — 1814) ze szczególnym uwzględnieniem sprawy chłopskiej.
8. Początki rozwoju stosunków kapitalistycznych w Królestwie Polskim (1815 — 1830).
9. Przyczyny, przebieg i skutki powstania listopadowego.
10. Życie społeczno-gospodarcze i polityczne w poszczególnych zaborach ze szczególnym uwzględnieniem radykalnej myśli społecznej.
11. Ugrupowania na emigracji po r. 1831 i różnice ideologiczne między najważniejszymi ugrupowaniami.

II. Znajomość treści następujących źródeł historycznych:

1. Deklaracja praw człowieka i obywatela.
2. Konstytucja 3 maja.
3. Uniwersał połaniecki.

III. Technika pracy

1. Umiejętność samodzielnego opracowania referatu na podany przez nauczyciela temat, według wskazanej literatury.
2. Umiejętność korzystania z książki naukowej i znajomość najważniejszych pozycji bibliograficznych do przerobionych okresów dziejowych.

KLASA XI
3 godziny tygodniowo

HISTORIA POWSZECHNA

I. Okres zwycięstwa i utrwalenia się kapitalizmu w krajach zachodniej Europy i Stanach Zjednoczonych, 1642—1870 (ciąg dalszy). Od Rewolucji 1848 r. w Europie do Komuny Paryskiej, 1871.

1. Socjalizm naukowy

Karol Marks. Fryderyk Engels. Powstanie socjalizmu naukowego. Związek komunistów. Manifest Komunistyczny.

2. Kraje zachodnio-europejskie w przededniu rewolucji
Gospodarczo-społeczne podłoże rewolucji 1848 r. w zachodniej Europie. Burżuazyjno-demokratyczny charakter rewolucji. Układ sił klasowych w przededniu rewolucji.

3. Rewolucja 1848 r. we Francji

Rewolucja lutowa. Skład Rządu Tymczasowego i jego polityka. Proklamowanie republiki. Komisja Luksemburska. Louis Blanc. Warsztaty Narodowe. Zgromadzenie Narodowe. Powstanie czerwcowe — pierwsza wielka bitwa proletariatu przeciw burżuazji. Terror burżuazji wobec powstańców (Cavaignac). Konstytuanta. Zamach stanu Ludwika Napoleona. Proklamowanie II Cesarstwa. Bonapartyzm i jego cechy.

4. *Rewolucja 1848 r. w Niemczech, Austrii i na ziemiach słowiańskich*

Przesunięcie się ośrodka ruchu rewolucyjnego do Niemiec. W przededniu rewolucji: zadania rewolucji i układ sił klasowych. Ruch rewolucyjny w południowych Niemczech. Walki barykadowe w Wiedniu i w Berlinie. Parlament Frankfurcki. Marks, Engels i *Nowa Gazeta Reńska*. Ofensywa konrewolucji. Walka o konstytucję ogólnoniemiecką. Przyczyny klęski: 1. zdrada burżuazji, 2. niedojrzałość proletariatu do roli hegemonu. Rewolucja na Węgrzech. Interwencja Rosji carskiej na Węgrzech. *Rewolucja 1848 r. na ziemiach polskich*. Czechy, Słowenia i Krocja w cesarstwie austriackim.

5. *Rewolucja 1848 r. we Włoszech + zjedn. Wł*

Walki o wyzwolenie i zjednoczenie kraju. Garibaldi. Interwencja Francji. Klęska.

6. *Anglia w r. 1848/49*

Ostatnie wystąpienia czartystów i ich stłumienie.

7. *Rosja w r. 1848/49*

Reakcja wewnętrzna. Interwencja dyplomatyczna i zbrojna w Europie. Demokraci rewolucyjni (Czernyszewski, Herzen, Bieliński), ich walka z caratem.

8. *5 i 6 dziesięciolecie XIX w.*

Reakcja w Europie. Proces i rozwiązanie Związku Komunistów.

9. *Anglia w piątym i szóstym dziesiątku lat XIX w.*

Anglia „pracownia świata“. Ustrój polityczny. Partie. Posiadłości kolonialne. Wojna „opiumowa“ w Chinach. Walka z ruchem narodowo-wyzwoleńczym w koloniach. Anglia a Irlandia. Angielski ruch robotniczy trade-unionizm. Reforma wyborcza 1867 r.

10. II Cesarstwo we Francji

Rozwój gospodarczy Francji. Ustrój polityczny i wewnętrzna polityka II cesarstwa. Zagraniczna polityka II cesarstwa. Rozwój ruchu robotniczego. Wpływy proudhonizmu i ruchu robotniczym. Usamodzielnienie się klasy robotniczej. Manifest 60-ciu.] wyk.

11. Zjednoczenie Włoch

Ruch narodowo-wyzwoleńczy o zjednoczenie Włoch w latach pięćdziesiątych. Cavour. Wojna z Austrią. Powstanie 1860 r. na południu Włoch. Zwycięstwo Garibaldiego. Powstanie Królestwa Włoskiego. Przyłączenie Wenecji do Włoch 1866 r. Walka o Rzym. Ostateczne zjednoczenie Włoch (1870).

12. Zjednoczenie Niemiec

Ustrój polityczny Prus po rewolucji 1848 r.. Reforma rolna w 1850 r. Rozwój kapitalizmu w gospodarce wiejskiej i w przemyśle. Techórzliwość i niezdecydowanie burżuazji niemieckiej oraz jej ugoda z junkrami. Rywalizacja Prus i Austrii o hegemonię nad Związkiem Niemieckim; klęska Austrii. Utworzenie Związku Niemiec Północnych 1866 r. Polityka Bismarka. Konstytucja Związku Niemiec Północnych.

13. Ruch robotniczy w Niemczech

August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Ferdynand Lassalle. „Powszechny Niemiecki Związek Robotników“, „Socjaldemokratyczna Robotnicza Partia Niemiec“ (Eisenachowcy 1869 r.). Walka klasy robotniczej o rewolucyjne zjednoczenie Niemiec.

14. Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych (1861 — 1865)

Rozwój przemysłu w Stanach Północnych. Położenie klasy robotniczej. Imigracja. Plantacje w Stanach Południowych oparte na pracy niewolnika. Zasiadlanie Zachodu. Powstanie

niewolników (John Brown). Powstanie Partii Republikańskiej. Abraham Lincoln. Karol Marks o Abrahamie Lincolnie. Bunt Stanów Południowych. Przejście do wojny rewolucyjnej. Angielska burżuazja po stronie plantatorów. Krach planów i interwencji na skutek oporu klasy robotniczej: Zwycięstwo Stanów Północnych (1865). Zabójstwo Lincolna. Znaczenie wojny domowej.

15. *Indie — Chiny — Japonia*

Narodowo-wyzwoleńcze powstanie sipajów w Indiach. Walka tajpingów przeciw kolonialnemu ujarzmieniu Chin. Gospodarczo-społeczny ustrój Japonii w połowie XIX w. Agresje państw zachodnio-europejskich w Japonii. Ruch rewolucyjny w r. 1867 i jego stłumienie. Reformy *Meidzi* — połowiczna burżuazyjna rewolucja.

16. *Reformy burżuazyjne i rozwój kapitalizmu w Rosji*

Kłęska w wojnie krymskiej (1853 — 1856). Pokój paryski (1856). Rozruchy chłopskie. Reforma rolna 1861 r. i jej skutki. Rozwój kapitalizmu przemysłowego w Rosji w sześćdziesiątych i siedemdziesiątych latach. Zabory kolonialne w Azji Środkowej i Wschodniej. Narodziny klasy robotniczej. Ruch Rewolucyjny w Rosji. Narodnicy.

17. *Balkany*

Powstanie państwa Rumunii (1861). Rola Rosji i wojen rosyjsko-tureckich w procesie odbudowania narodowej niezależności państwowej krajów bałkańskich. Powstanie w pięćdziesiątych i sześćdziesiątych latach XIX w. niezależnej Serbii, niezależnego Czarnogórza i niezależnej Bułgarii.

18. *I Międzynarodówka (1864 — 1870)*

Kłęska powstania styczniowego. Wiec robotników w Londynie 1864 r. w obronie Polski. Utworzenie I Międzynarodowego Stowarzyszenia Robotników. Inauguracyjny Manifest I Międzynarodówki. Statut i program I Międzynarodówki.

Kongres Genewski (1866): walka z proudhonizmem. I Międzynarodówka a ruch strajkowy. Kongres w Brukseli (1869): walka z lassalizmem. Walka Marksa z trade-unionizmem. Kongres w Bazylei (1869): walka z bakuninizmem. Marks i Engels — wodzowie proletariatu — w walce o utworzenie rewolucyjnej partii klasy robotniczej. *Kapitał* Marksa.

kl. X

II. Kształtowanie się i rozwój imperializmu jako najwyższego stadium kapitalizmu i pierwsze światowe zwycięstwo socjalizmu. (Od Komuny Paryskiej do Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej w Rosji 1871 — 1918).

1. *Wojna francusko-pruska (1870—71)*

Przyczyny wojny. Klęska Francji. I Międzynarodówka o wojnie francusko-pruskiej. Przewrót rewolucyjny 4 września 1870 r. Marks o zadaniach klasy robotniczej. Walka ludu francuskiego przeciwko rządowi „zdrady narodowej“. Kapitulacja rządu Thiersa (28. I. 1871). Zgromadzenie narodowe.

2. *Komuna Paryska (18.III.1871 do 28.V.1871)*

Proletariacka rewolucja 18.III.1871. Proklamowanie Komuny. Partie polityczne w Komunie. Komuna — nowy typ państwa, załazek dyktatury proletariatu. Działacze Komuny (Varlain, Luiza Michel, Frankel). Polityczne i gospodarcze posunięcia Komuny. Komuna a chłopci. Wojna domowa między Komuną Paryską a rządem wersalskim. Udział Polaków w obronie Komuny: Jarosław Dąbrowski, Walery Wróblewski. Pakt Thiersa z Bismarckiem. Krwawy tydzień (21—23 maja 1871 r.). Błędy i doświadczenia Komuny. Marks, Engels, Lenin i Stalin o historycznym znaczeniu Komuny.

3. *I Międzynarodówka po Komunie Paryskiej*

I Międzynarodówka obrońcą Komuny Paryskiej. Kongres w Hadze (1872). Rozwiązanie I Międzynarodówki (1876). Historyczne znaczenie I Międzynarodówki.

4. Cesarstwo Niemieckie w końcu XIX i na początku XX stulecia. Junkiersko-burżuazyjny imperializm niemiecki

Utworzenie cesarstwa niemieckiego. Charakterystyczne cechy cesarstwa niemieckiego — reakcja, szowinizm. Wzrost kapitalizmu. Gospodarka wiejska. Polityka wewnętrzna cesarstwa. Bismarck. Kulturkampf. Zjednoczenie Ejsenachowców i Lassalleczyków w Gocie. Krytyka programu Gotajskiego przez Marksa. Ustawy wyjątkowe przeciw socjalistom. Polityka zagraniczna Bismarcka. Cesarz Wilhelm II (1888—1918) i dymisja Bismarcka. Niemiecka Socjal-demokratyczna Robotnicza Partia po zniesieniu ustaw wyjątkowych. Program Erfurcki. Rewizjonizm (E. Bernstein). Charakterystyczne cechy imperializmu niemieckiego. Polityka zagraniczna. Przygotowania do wojny. Trzy kierunki w niemieckiej socjaldemokracji w przededniu wojny imperialistycznej. Przekształcenie Niemieckiej Socjal-demokratycznej Robotniczej Partii z partii marksistowskiej w partię oportunistyczną.

5. Imperium Brytyjskie w końcu XIX i na początku XX stulecia. Kolonialny imperializm angielski

Upadek monopolu Anglii w gospodarce światowej. Wzrost znaczenia kapitału bankowego. Powstanie nowoczesnego imperium brytyjskiego (posiadłości kolonialne, dominia). Polityka zagraniczna imperium brytyjskiego. Ruch wyzwolenczy Irlandii. Liberalowie, konserwatyści — Gladstone, Disraeli. Położenie klasy robotniczej w Anglii. Nowe trade-uniony.

Powstanie Niezależnej Partii Robotniczej (1893). Wojna angielsko-burska (1899 — 1902). Rywalizacja angielsko-niemiecka. Charakterystyczne cechy imperializmu angielskiego. Powstanie Partii Pracy (1906).

nie ma
potrzeby
a w pow. do obecnych
tytułu z obrotu. mało dyktando
demokrat. parlam.

6. III Republika we Francji w końcu XIX i na początku XX wieku — Lichwiarski imperializm francuski

Rozwój gospodarczy Francji. Zabory kolonialne Francji (Indochiny, Tunis, Marokko). Cechy imperializmu francuskiego. Walka o republikę. Ustrój III Republiki. Rozdział kościoła od państwa. Sojusz francusko-rosyjski. Reakcyjna wewnętrzna i zagraniczna polityka radykałów. Przygotowania do wojny imperialistycznej. Ruch robotniczy: powstanie francuskiej robotniczej partii. Juliusz Guesde i Paweł Lafargue. Possybiści — Jean Jaurès. Kazus Milleranda. Francuska Partia Socjalistyczna.

7. Stany Zjednoczone Ameryki w końcu XIX i na początku XX wieku — Grabieżczy imperializm amerykański

Rozkwit wielkiego przemysłu po wojnie domowej. Emigracja. Charakterystyczne cechy amerykańskiego imperializmu. Partie: republikanie, demokraci. Specyfika amerykańskiego ruchu robotniczego. Masowy ruch robotniczy w siedemdziesiątych i osiemdziesiątych latach. 1 Maj 1886 r. Strajk powszechny. Amerykańska Federacja Pracy. Ruch farmerów.

Wojna hiszpańsko-amerykańska (1898). Teodor Roosevelt. Polityka zagraniczna imperialistycznych Stanów Zjednoczonych.

8. Rosja w końcu XIX i na początku XX wieku

Imperializm militarno-feudalny. Szybki rozwój przemysłu w dziewięćdziesiątych latach. Okrutny wyzysk robotników i chłopów. Reakcja polityczna. Rosja carska — „więzienie narodów“. Polityka zagraniczna caratu. Początki ruchu robotniczego. „Wyzwolenie Pracy“. Początek rewolucyjnej działalności Włodzimierza Lenina i Józefa Stalina. „Petersburski Związek Walki o Wyzwolenie Klasy Robotniczej“. I Zjazd SDPRR. Przesunięcie się ośrodka ruchu rewolucyj-

nego do Rosji. Walka Lenina i Stalina z ekonomizmem o partię nowego typu.

II Zjazd SDPRR. Bolszewicy i mieńszewicy.

Burżuazyjno-demokratyczna rewolucja 1905 r. w Rosji. Klęska caratu w wojnie rosyjsko-japońskiej. „Krwawa niedziela“ (9—22.I.1905 r.). Masowy ruch strajkowy. Ruch chłopski. Ruch rewolucyjny w armii. Sojusz bojowy robotników rosyjskich z robotnikami narodów uciskanych przez carat. Dwie taktyki (bolszewików i mieńszewików) w rewolucji — rewolucyjna i ugodowa. Powszechny strajk październikowy. Rady delegatów robotniczych. Grudniowe powstanie w Moskwie (9 — 19. XII. 1905 r.).

Stopniowe spadanie fali rewolucyjnej (1906—1907).

Przyczyny klęski i doświadczenia rewolucji. Lenin i Plechanow o grudniowym powstaniu zbrojnym.

Reakcja stołypinowska. Reforma rolna Stołypina. Polityka zagraniczna caratu w okresie reakcji. Konferencja w Pradze (1.1912). Ukonstytuowanie się bolszewików w samodzielną partię marksistowską. Przyptyw nowej fali ruchu rewolucyjnego (1912 — 1914).

9. *Wpływ Rewolucji 1905 r. w Rosji na wzrost ruchu rewolucyjnego w krajach Azji Mniejszej (Turcja, Iran) i w Europie*

Kraje Bałkańskie w końcu XIX wieku i na początku XX wieku.

S e r b i a. Rozwój gospodarczy Serbii. Ustrój rolny. Przenikanie kapitalizmu do rolnictwa. Przemysł. Ustrój polityczny. Wpływy obce na życie polityczne Serbii. Wewnętrzna walka polityczna. Przewrót państwowy w r. 1903. Wojna celna Serbii z Austrią. Wojny bałkańskie. Wzrost klasy robotniczej i jej sytuacja ekonomiczna i prawna. Walka strajkowa. Powstanie związków zawodowych. Serbska partia socjaldemokratyczna.

Serbia w przededniu pierwszej wojny światowej.

C z a r n o g ó r z e. Rozwój gospodarczy i polityczny, konstytucja 1905 r. Proklamacja władzy królewskiej (1910). Czarnogórze i wojny bałkańskie.

B u ł g a r i a. Rozwój gospodarczy i polityczny Bułgarii. Aleksander Battenberg. Przewrót państwowy. Ferdynand Koberg. Ruch robotniczy i socjalistyczny. Rozłam w socjaldemokracji na *szeroških i tiesniaków*. Bułgaria w przededniu wojny.

10. Japonia w końcu XIX i na początku XX wieku

Przekształcenie Japonii w kraj kapitalizmu. Położenie chłopów i robotników. Konstytucja 1889 r. Wojna japońsko-chińska (1894—1895). Cechy imperializmu japońskiego. Wojna rosyjsko-japońska. Imperialistyczna ekspansja Japonii w Azji. Ruch robotniczy.

11. Chiny w końcu XIX i na początku XX wieku

Wyniki wojny chińsko-japońskiej (1894—1895). Rozbicie i ujarznienie Chin przez imperializm światowy. Narodziny ruchu narodowyzwoleńczego w Chinach. Powstanie antyimperialistyczne (1900). Interwencja imperialistów. Protokół „bokserski“ (1901). Wpływ rewolucji 1905 r. w Rosji na wzrost ruchu rewolucyjnego w Chinach. Rewolucja 1911—1912 w Chinach. Sun-Yatsen i jego doktryna. Proklamowanie republiki. Kontrrewolucja. Lenin o Sun-Yatsenie i rewolucji w Chinach. Chiny w przededniu pierwszej wojny światowej.

12. II Międzynarodówka (1889—1914)

Wpływ Marksa i Engelsa na tworzenie się masowych partii robotniczych. Engels twórcą II Międzynarodówki. Kongres Paryski (1889). Święto 1 Maja. II Międzynarodówka po śmierci Engelsa (rewizjonizm), zwrot od rewolucyjnej socjal-

demokracji ku burżuazyjnemu socjal-reformatorstwu. Lenin i Stalin w walce z rewizjonizmem kontynuują i rozwijają marksizm w okresie imperializmu — leninizm. Kongres Pa-ryski w r. 1900.

Ustosunkowanie się II Międzynarodówki do rozłamu w SDPRR.

II Międzynarodówka a rewolucja 1905 r. Stosunek II Międzynarodówki do wojny (Kongresy: Stuttgart (1907), Kopenhaga (1910), Bazylea (1912)) Walka Lenina i Stalina o partie nowego typu w ruchu międzynarodowym.

13. Pierwsza wojna światowa, krach II Międzynarodówki i walka bolszewików o III Międzynarodówkę

Imperializm — ostatnia faza kapitalizmu. Spotęgowanie się sprzeczności społeczeństwa kapitalistycznego między pracą a kapitałem, między koloniami a krajami imperialistycznymi, między samymi mocarstwami imperialistycznymi.

Stosunki międzynarodowe w końcu XIX i na początku XX wieku. Zaostrzenie się konfliktów imperialistycznych w walce o obce terytoria. Wojny bałkańskie. Wybuch pierwszej wojny światowej (1914). Ententa. Państwa centralne. Imperialistyczny charakter wojny. Wtargnięcie Niemców do Belgii i Francji. Ofensywa armii rosyjskiej w Prusach Wschodnich i Galicji. Przystąpienie Włoch do koalicji. Rok 1915 — przeniesienie punktu ciężkości wojny na front wschodni. Okupacja ziem polskich przez Niemców. Verdun (1916). Ofensywa Brusilowa. Zdrada wodzów II Międzynarodówki. Rozpadnięcie się II Międzynarodówki na partie socjalszowinistyczne, centryści — ukryci socjalszowiniści (Kautski).

Konsekwentne rewolucyjne stanowisko bolszewików wobec wojny. Internacjoniści w ruchu robotniczym po stronie Lenina (Róża Luxemburg, K. Libknecht, K. Zetkin, Julian Marchlewski). Teoria i taktyka partii bolszewickiej w kwestiach pokoju, wojny i rewolucji. Walka Lenina o utworzenie

mm 176
o przeb. dział
wszechw. w.

III Międzynarodówki (konferencja w Zimmerwaldzie (1915) i Kienthalu (1916)).

Stan ekonomiczny i położenie klasy robotniczej w okresie wojny. Sytuacja rewolucyjna w Europie.

Kłęska wojsk carskich, ruina gospodarcza, kryzys caratu. Klasa robotnicza Rosji przekształca wojnę imperialistyczną w rewolucję (27.III.1917). Obalenie caratu. Burżuazyjno-demokratyczny charakter rewolucji marcowej w Rosji. Utworzenie Rad Delegatów Robotniczych i Żołnierskich. Utworzenie Rządu Tymczasowego. Okres dwuwładzy.

Wzrost ruchu rewolucyjnego w zachodniej Europie.

Wojna podwodna. Przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny (1917).

14. *Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa 1917 r.*

Okres przygotowania rewolucji. Przyjazd Lenina do Rosji. Tezy kwietniowe (linia partii bolszewików w sprawie przejścia do rewolucji socjalistycznej). Początki kryzysu Rządu Tymczasowego. Sukcesy Partii Bolszewickiej w stolicy. Nieudana ofenzywa wojsk Rządu Tymczasowego. Kryzys lipcowy. Orientacja Partii Bolszewickiej na przygotowanie powstania zbrojnego (VI Zjazd Partii Bolszewików). Rozgromienie kontrrewolucyjnego buntu gen. Kornilowa. Organizacja sił rewolucji.

Zwycięstwo Rewolucji. Powstanie październikowe w Piotrogradzie. Areszt Rządu Tymczasowego. Klasa robotnicza u władzy. II Zjazd Rad Delegatów Robotniczych. Organizacja Rządu Radzieckiego. Lenin i Stalin na czele Rządu. Dekret o pokoju. Dekret o ziemi. Deklaracja Praw Narodów Rosji. Triumf Rewolucji w kraju. Wyzwolenie uciskanych narodów Rosji. Światowe historyczne znaczenie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej. Zwycięska Rewolucja przekreśla rozbiory Polski i wraca narodowi polskiemu

wolność i niepodległość. Walka władzy radzieckiej o demokratyczny pokój. Pokój Brzeski (3.III.1918). Leninowski plan rozpoczęcia budownictwa socjalistycznego. Początek interwencji zbrojnej państw imperialistycznych. Pierwszy okres wojny domowej.

15. *Wpływ Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej na wzrost ruchu rewolucyjnego w świecie. Koniec wojny imperialistycznej*

Ofensywa wojsk koalicji (8.III—11.XI.1918). Klęska Niemiec. Kapitulacja Bułgarii (20.IX.1918). Rozгромienie Turcji (30.X.1918). Rozpad monarchii Austro-Węgierskiej. Powstania w armii i marynarce (29.X.1918). Zawieszenie broni (3.XI.1918). Wzrost ruchu rewolucyjnego w Niemczech. Utworzenie Rad Delegatów Robotniczych. Powstanie marynarki. Wybuch rewolucji. Obalenie Wilhelma II. Proklamowanie republiki (9. 11. 1918). Zabójstwo Róży Luxemburg i Karola Liebknechta. Związek Spartakusa — awangarda sił rewolucji. Zdradziecka rola Socjaldemokratycznej Partii (Noske, Scheidemann). Zawieszenie broni (Compiègne 11. XI. 1918). Anulowanie pokoju brzeskiego przez władzę radziecką. Rewolucja w Austrii i na Węgrzech. Walka narodowyzwolenicza w koloniach. Społeczno-gospodarcze i polityczne skutki pierwszej wojny światowej. Zwycięstwo Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej w Rosji. Kres powszechnego panowania kapitalizmu. Początek nowej ery socjalizmu.

HISTORIA POLSKI

D. KSZTAŁTOWANIE SIĘ STOSUNKÓW KAPITALISTYCZNYCH (Ciąg dalszy)

VII. Okres kształtowania się i zwycięstwa kapitalizmu na ziemiach polskich (1846 — 1871)

1. Rewolucja 1846. r. w Krakowie

Przygotowanie i wybuch rewolucji. Edward Dembowski. Manifest. (Uwłaszczenie chłopów — prawo do pracy). Ruchy chłopskie w Galicji (Jakub Szela). Klęska rewolucji. Ocena rewolucji 1846 r. w Krakowie przez Marksa.

2. Rewolucja 1848 r. na ziemiach polskich

Powstanie w Poznańskim. Masowy udział chłopów. Polski Komitet Narodowy. Manifest o uwłaszczeniu chłopów (21. III. 1848). Zdrada magnatów. Ugoda w Jarosławcu (11. IV. 1848). Walka partyzancka ludu. Mierosławski i jego rola. Zwycięstwo pod Miłosławiem (1. V. 1848). Zdrada oficerów. Stłumienie powstania przez Prusaków. Debaty w Zgromadzeniu Frankfurckim nad sprawą polską i ich krytyka w *Nowej Gazecie Reńskiej*. Marks i Engels po stronie wojny z Rosją w obronie niepodległości Polski. Sprawa narodowa na Śląsku. Ruchy w Galicji. Uwłaszczenie chłopów. Sprawa ukraińska.

Udział Polaków w rewolucji 1848 r. w Europie. Marks, Engels, klasa robotnicza w obronie niepodległości narodu polskiego. (X)

3. Powstanie styczniowe 1863—1864

Królestwo Polskie: Rozwój ekonomiczny. Postęp techniczny w rolnictwie, przemyśle i komunikacji. Wzrost ludności. Zniesienie granicy celnej z cesarstwem.

Ruch chłopów przeciw pańszczyźnie. Walka o ziemię. Towarzystwo Rolnicze i agrarny program ziemiaństwa.

Ruch narodowowyzwoleńczy. Biali i Czerwoni. Jarosław Dąbrowski. Ustępstwa rządu. Margrabia Wielopolski i jego reakcyjna polityka.

Stosunki Czerwonych z rewolucjonistami rosyjskimi. Carska reforma rolna w latach 1861—1862 w cesarstwie.

Branka. Wybuch powstania styczniowego 1863 r. Manifest 22.I.1863 r. Przystąpienie „Białych“ do powstania. „Biali“ przeciw wojnie ludowej, nadzieja na interwencję Zachodu. Sprawa chłopska w okresie powstania. Walka partyzancka w kraju. Walery Wróblewski. Udział w partyzantce nie-Polaków (Potiebnia). Poparcie powstania przez rewolucjonistów rosyjskich (Hercen, Czernyszewski). Anglia i Francja wobec powstania. ^{dykt. nentykian} Poparcie powstania przez międzynarodowy ruch robotniczy. Partyzantka chłopska na Białorusi i Litwie (K. Kalinowski i Z. Sierakowski). Polityka represji caratu (Murawiew; Berg). Romuald Traugutt. Carski ukaz uwłaszczeniowy 1864 r. Upadek powstania. Uwłaszczenie chłopów w Królestwie Polskim. Rozwój kapitalizmu na ziemiach polskich (zależny od zaboru). *Klasyczny o powstaniu*

Realizacja programu weiewienia Królestwa do cesarstwa.

VIII. Kształtowanie się i rozwój imperializmu na ziemiach polskich (1871—1918)

1. *Ziemie polskie po powstaniu styczniowym do 1905 r.*

Wiernopoddańczy stosunek magnatów do zaborczych tronów. (Trójlojalizm). Lojalizm wyższego kleru. Zacołanie gospodarcze zaboru pruskiego i austriackiego.

Rozwój wielkiego przemysłu w Królestwie Polskim. Penetracja obcych kapitałów. Rynki wschodnie.

Stosunki społeczno-polityczne pod zabórami.

Zabór rosyjski — polityka rusyfikacyjna caratu; likwidacja autonomii, położenie włościan, proces zrastania burżuazji przemysłowo-finansowej i obszarnictwa. Zabór pruski: polityka germanizacyjna Bismarcka. Komisja kolonizacyjna. HKT.

Odrodzenie narodowe na Śląsku, walka robotników śląskich.

Walka chłopów o ziemię (wóz Drzymały).

Zabór austriacki: autonomia Galicji. Reakcyjne rządy magnaterii polskiej. Nędza wsi galicyjskiej. Ruch ludowy.

Praca organiczna. ^{jako ugoda z caratem!} Pozytywizm jako ideologia burżuazji polskiej. Geneza klasy robotniczej. Położenie klasy robotniczej. Emigracja zarobkowa. Żywiłowa walka klasowa robotników przeciw wyzyskowi i uciskowi narodowemu (strajki, kasy oporu). Przenikanie idei socjalizmu naukowego do polskiego ruchu robotniczego. L. Waryński — pierwszy przywódca polskiej klasy robotniczej. Engels o kierowniczej roli klasy robotniczej w wyzwoleniu społecznym i narodowym ludu polskiego. Koła socjalistyczne w kraju i na emigracji. Dwie tendencje w zaraniu polskiego ruchu robotniczego: rewolucyjnointernacjonalistyczny (Waryński) i ugodowonacjonalistyczny (*Lud Polski* B. Limanowski).

Wielki Proletariat—pierwsza socjalistyczna rewolucyjna partia polskiej klasy robotniczej (1882—1886). Sojusz z rewolucyjnym ruchem rosyjskim. Rewolucyjna działalność partii. Areszty.

Proces 29 proletariaczyków. Egzekucje (28.I.1886). Historyczne znaczenie partii „Proletariat“. II Proletariat (1887, Kasprzak). Umasowienie polskiego ruchu robotniczego. „Związek Robotników Polskich“. J. Marchlewski. Święto 1 Maja w Polsce. Barykady w Łodzi (1.V.1892).

Szybki rozwój kapitalizmu w Polsce w dziewięćdziesiątych latach. Serwilistyczna polityka burżuazji polskiej i obszarników w stosunku do caratu. Nacjonalistyczny kierunek w szeregach drobnomieszczaństwa i inteligencji burżuazyjnej. Liga Polska i jej przekształcenie w Narodową Demokrację. Wiązanie planów z rozgrywką między państwami imperia-listycznymi. Burżuazyjny nacjonalizm pod przykrywą frazesu socjalistycznego i jego oddziaływanie na klasę robotniczą. Rozbicie jedności ruchu robotniczego. Powstanie PPS (Paryż 1892) partii nacjonalistyczno-ogodowej. Penetracja piłsudczyzny do ruchu robotniczego. Założenie SDKP i L (Warszawa 1893 r. — SDKP, 1900 r. SDKP i L) — internacjonalistyczno-rewolucyjnej partii robotniczej. Róża Luxemburg, Julian Marchlewski, Feliks Dzierżyński, Marcin Kasprzak. Walka SDKP i L z nacjonalizmem i reformizmem PPS. Działalność SDKP i L.

2. *Rewolucja 1905 r. na ziemiach polskich — Sojusz bojowy robotników polskich i rosyjskich*

Imperializm na ziemiach polskich. Nasilenie ruchu rewolucyjnego. Strajki, demonstracje. Wzrost wpływów SDKP i L. Opór Kasprzaka (kwiecień 1904 r.). Powszechny strajk 23.I.1905. SDKP i L na czele rewolucji.

Masakra demonstrantów w dniu 1 Maja 1905 r. Strajki w Rosji jako odzew na masakrę warszawską. Walki zbrojne w Łodzi (22—24 czerwca 1905 r.). Włodzimierz Lenin o powstaniu zbrojnym w Łodzi.

Jednolity front walki SDKP i L i PPS. Rozłam w PPS.

Egzekucje carskie (Okrzeja 21.VII.1903. Kasprzak 8.IX.1905).

Udział polskiej klasy robotniczej w ogólnorosyjskim strajku październikowym. Masakra na Placu Teatralnym i wprowadzenie stanu wojennego. Strajk szkolny. Walka chłopów polskich.

Kłeska powstania grudniowego w Moskwie. Stopniowy upadek fali rewolucyjnej (1906—1907). Doświadczenia rewolucji i błędy SDKPiL (kwestia partii, sojuszu robotniczo-chłopskiego i zagadnienia narodowego). IX Zjazd PPS (Wiedeń 1906), usunięcie piłsudczyków z partii.

Powstanie partii PPS-Lewicy. Narodowa Demokracja i jej ugoda z caratem. Carat wspólnie z polskimi klasami posiadającymi stłumiły rewolucję.

3. *Od rewolucji burżuazyjnodemokratycznej 1905 r. do rewolucji socjalistycznej w Rosji*

Stołypinowska reakcja i represje po rewolucji. Frakcja PPS na pozycjach burżuazyjnego nacjonalizmu. Rozpętanie walk bratobójczych przez burżuazję polską. Narodowy Związek Robotniczy. SDKPiL po stronie bolszewików. Przygotowanie SDKPiL i PPS-Lewicy do przyszłej rewolucji. Ożywienie ruchu rewolucyjnego w latach 1912 — 1914. Piłsudczyzna agenturą austro - niemieckiego wywiadu i jej działalność w latach 1908 — 1914. Sprawa Polski w pierwszej wojnie światowej. Stanowisko klas posiadających wobec wojny: /dmow-szczyzna w służbie ententy. Piłsudczyzna i prawica PPS w służbie imperializmu niemiecko-austriackiego. Internacjonalistyczne stanowisko wobec wojny i okupacji SDKPiL i PPS-Lewicy. Wiązanie sił klasy robotniczej i narodu polskiego z rewolucją socjalistyczną i zwycięstwem proletariatu w Rosji.

4. *Walka o władzę w Polsce*

Wiek Socjalistyczna Rewolucja Październikowa a niepodległość Polski.

Wzniesienie się fali rewolucyjnej w Polsce. Usunięcie okupantów. Rady Delegatów Robotniczych. Czerwona Gwardia w Zagłębiu. Walka chłopów o ziemię. Rady delegatów robotników folwarcznych i rady chłopskie. Powstanie KPP (grudzień 1918) i jej rola w walce klasy robotniczej o władzę.

Akcja burżuazji i poparcie jej przez PPS-Prawicę (rządy Daszyńskiego i Moraczewskiego). Rząd lubelski dywersją burżuazji. Powrót Piłsudskiego i jego walka przeciw rewolucji. Stłumienie ruchu rewolucyjnego przez rząd Moraczewskiego. Proklamowanie niepodległości Polski przez zwycięską rewolucję rosyjską. Plony walki klasy robotniczej dyskontuje burżuazja. Utworzenie Rzeczypospolitej burżuazyjnoobszarnicznej.

WYNIKI NAUCZANIA

I. Opanowanie materiału przewidzianego przez program, a w szczególności:

1. Historia Powszechna

1. Rozumienie genezy socjalizmu naukowego.
2. Umiejętność przeprowadzenia analizy *Manifestu Komunistycznego* z podkreśleniem: a) naukowego uzasadnienia konieczności upadku ustroju kapitalistycznego, b) światowohistorycznej roli przodującego oddziału narodu — klasy robotniczej jako grabarza ustroju kapitalistycznego i twórcy ustroju socjalistycznego.
3. Umiejętność scharakteryzowania rewolucji 1848 r. i wykazania jej klasowego oblicza (zdrady interesów rewolucji przez burżuazję, niedojrzałość klasy robotniczej do roli kierownika rewolucji).
4. Rozumienie walki Marksa i Engelsa z nienaukowymi kierunkami socjalistycznymi w ruchu robotniczym o rewolucyjną partię robotniczą (I Międzynarodówka).
5. Znajomość ruchów narodowowyzwoleńczych w Europie i koloniach.
6. Rozumienie Komuny Paryskiej jako I rewolucji proletariackiej i jako nowego typu państwa.
7. Wiadomość o tworzeniu robotniczych partii w okresie powstania II Międzynarodówki.
8. Umiejętność wykazania na przykładach historycznych istoty imperializmu i jego charakteru w poszczególnych państwach świata.
9. Rozumienie rewizjonizmu jako formy walki z nauką marksistowską w okresie imperializmu.
10. Rozumienie walki Lenina i Stalina z rewizjonizmem w obronie nauki Marksa i o partię marksistowską.

11. Rozumienie istoty leninizmu jako marksizmu epoki imperializmu.
12. Rozumienie imperialistycznego charakteru pierwszej wojny światowej i zdrady interesów klasy robotniczej przez partie socjaldemokratyczne II Międzynarodówki.
13. Zrozumienie internacjonalistycznego stanowiska i haseł partii bolszewików w wojnie imperialistycznej.
14. Rozumienie światowohistorycznej roli Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej.
15. Umiejętność przeprowadzenia porównania między rewolucjami przeszłości a Socjalistyczną Rewolucją Październikową.

2. *Historia Polski*

1. Rozumienie społecznego charakteru rewolucji krakowskiej 1846 r.
2. Rozumienie klasowych antagonizmów w powstaniach 1848 r. i 1863 r. i ich znaczenia dla rozwiązania zagadnienia narodowego i społecznego (sprawa chłopska).
3. Rozumienie przejścia kierowniczej roli w walce o społeczne i narodowe wyzwolenie narodu polskiego do rąk klasy robotniczej.
4. Umiejętność przedstawienia dwóch kierunków — rewolucyjnego (Proletariat, SDKPiL, PPS-Lewica, KPP) i prawicowonacjonalistycznego (PPS) w polskim ruchu robotniczym.
5. Rozumienie roli Wielkiej Rewolucji Socjalistycznej dla niepodległości Polski.

II. Umiejętność dialektycznego ujmowania procesów i wydarzeń historycznych na materiale przewidzianym przez program. W procesie nauczania historii na stopniu licealnym należy doprowadzić młodzież do rozumienia materiału historycznego jako światopoglądu klasy robotniczej przez:

1. Rozumienie procesu dziejowego i prawidłowości rozwoju.
2. Rozumienie, iż praw rządzących dziejami społeczeństwa szukać należy w ekonomice.
3. Dostrzeganie i rozumienie roli walki klas w dziejach.

Na materiale historycznym uczeń powinien umieć scharakteryzować:

1. Rozwój formacji społeczno-gospodarczych.
2. Rolę jednostki i mas ludowych.

III. W końcowej fazie stopnia licealnego uczniowie powinni być zaznajomieni z procesem pracy badawczonaukowej i środkami historycznymi.

Opracować należy z młodzieżą co najmniej jedną podstawową monografię i poddać analizie kilka tekstów źródłowych.

IV. Technika pracy jak w klasie X.

UWAGI METODYCZNE

a) Część ogólna
KONSTRUKCJA PROGRAMU

Nauka historii w 11-letniej szkole ogólnokształcącej ujęta jest w trzy cykle:

I cykl — klasy III i IV,

II cykl — klasy V, VI i VII,

III cykl — klasy VIII, IX, X i XI.

Każdy cykl stanowi zamkniętą całość wiedzy historycznej, a jednocześnie są one ze sobą ściśle powiązane tak, iż cykl II opiera się na wiadomościach zawartych w kursie cyklu I stanowiąc ich poszerzenie, zaś cykl III pogłębia wiedzę zdobytą na poziomie podstawowym.

I cykl

Jako wstęp do właściwej nauki historii w II półroczu klasy III wprowadzone są pogadanki z prehistorii w liczbie 2 godzin tygodniowo w drugim półroczu. Kurs historii klasy IV obejmuje całokształt dziejów Polski.

II cykl

Zawiera dzieje powszechne od czasów starożytnych do r. 1918 oraz historię Polski jako część dziejów powszechnych w ścisłym powiązaniu z historią innych narodów.

W ten sposób po ukończeniu klas podstawowych uczeń przechodzi do klas licealnych ogólnokształcących lub do szkoły licealnej zawodowej z wiadomościami o rozwoju społeczeństw od czasów prehistorycznych aż do chwili współczesnej.

III cykl — poziom licealny

W klasach licealnych nauka historii będzie pogłębieniem i utrwaleniem wiedzy zdobytej w klasach podstawowych. Zadaniem nauczyciela na tym poziomie jest zapoznanie ucznia z istotą pracy naukowej historyka i najnowszymi wynikami badań naukowych.

W ciągu ośmiu i pół lat uczeń opracowuje kurs historii Polski trzykrotnie, zaś dzieje powszechne dwukrotnie, za każdym razem jednak w inny sposób.

Kurs prehistorii w klasie III podzielony jest na pięć części:

- I. Wiadomości wstępne,
- II. Starsza epoka kamienia (paleolit),
- III. Młodsza epoka kamienia (neolit),
- IV. Epoka metali,
- V. Słowianie w epoce wczesnohistorycznej.

Poszczególne tematy każdej z tych części mają na celu przedstawienie dzieciom życia ludzi pierwotnych w różnych epokach przedhistorycznych, a tym samym zarysowanie zmian rozwojowych na materiale konkretnym, dla ucznia interesującym i dostępnym.

Program klasy IV obejmuje wybrane fakty i zjawiska historyczne, które powinny dać uczniowi podbudowę do zrozumienia życia w Polsce: 1. w okresie rozpadu gminy pierwotnej, 2. w epokach wczesnego i późnego feudalizmu, 3. w czasach rozwoju kapitalizmu na Zachodzie, gdy w Polsce trwała jeszcze walka o obalenie feudalizmu i o odzyskanie niepodległości politycznej, 4. w epoce imperializmu w burżuazyjnej polskiej Rzeczypospolitej, 5. w czasach drugiej wojny światowej i w Polsce Ludowej.

*periodyczny -
wyr. gaz. - spot.*

Szczegółowość wykładu wzrasta w miarę zbliżania się do współczesności. Licząc 32 tygodnie nauki szkolnej powinniśmy mieć w IV klasie w ciągu roku 128 lekcji (4 godziny tygodniowo). Całość materiału została zgrupowana w 101 lekcjach, 27 godzin zachowane jest na powtórzenie i pogłębienie niektórych tematów. Ze 101 lekcji przeznaczone zostały na dzieje czasów przedrozbiorowych 47, a 54 na wieki XIX i XX. Poszczególne lekcje podporządkowane są tematowi głównemu, które wyznaczają okresy dziejowe w rozwoju Polski. Tych głównych tematów jest 12, poprzedzone są one wstępem.

Wstęp A. Epoka wspólnoty pierwotnej

B. Wytwarzanie się stosunków feudalnych w Polsce

I. Kształtowanie się stosunków feudalnych..

C. Epoka feudalizmu

II. Czasy rozdrobnienia feudalnego.

III. Tworzenie się państwa szlacheckiego.

IV. Rozkwit Polski szlacheckiej.

V. Rządy magnatów w państwie polskim.

D. Kształtowanie się kapitalizmu

VI. Upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej.

VII. Czasy walk narodowowyzwoleńczych.

E. Kapitalizm

VIII. Czasy kapitalizmu na ziemiach polskich pod zaboremami 1864 — 1900.

F. Imperializm

IX. Początki imperializmu na ziemiach polskich pod zaboremami.

X. Rzeczpospolita burżuazyjna (1918 — 1939).

XI. Polska w latach drugiej wojny światowej.

XII. W Polsce Ludowej (ku socjalizmowi).

Wszystkie tematy lekcji łączą się ze sobą tworząc całość związaną jedną nicią przewodnią: jest nią mianowicie uwzględnianie na pierwszym miejscu historii walk klasowych, aby poprzez poznanie dziejów mas pracujących w Polsce doprowadzić ucznia do zrozumienia chwili współczesnej.

Program zrywa całkowicie z ujęciem materiału w statyczne fragmenty zwane „obrazami“, daje w ogólnym zarysie całokształt procesu dziejowego. Poszczególne lekcje mówią o wydarzeniach i zjawiskach historycznych, podają bądź przebieg wypadków, bądź też charakteryzują społeczeństwo polskie w danym okresie dziejowym.

Omawiając zjawiska gospodarcze i społeczne program wiąże od razu z nimi życie polityczne i kulturalne społeczeństwa, aby już na tym poziomie przyzwyczajając ucznia do rozumienia procesu historycznego.

Program historii klas V, VI i VII obejmuje całokształt dziejów od czasów starożytnych do r. 1918. Materiał został rozłożony w sposób następujący: klasa V opracowuje dzieje państw opartych na niewolnictwie oraz okres przejściowy od niewolnictwa do ustroju feudalnego i epokę feudalną do wieku XIII włącznie; klasa VI doprowadza naukę historii do rewolucji 1848 r., klasa VII do r. 1918 (okres od r. 1918 do dnia dzisiejszego obejmuje nauka o Polsce i świecie współczesnym).

Podobnie jak w klasie IV, im bliżej współczesności, tym tematy ujmowane są bardziej szczegółowo.

W klasach licealnych VIII — XI materiał nauczania podzielony jest na 4 klasy w sposób następujący:

Klasa VIII (3 godziny tygodniowo): prehistoria, dzieje starożytne.

W klasach IX, X, XI przeznaczają się 2 godziny tygodniowo na nauczanie historii powszechnej oraz 1 godzinę tygodniowo na nauczanie historii Polski.

Klasa IX: w zakresie historii powszechnej — epoka feudalna do rewolucji angielskiej (wiek XVII), w zakresie historii Polski — prehistoria Słowiańszczyzny i feudalne dzieje Polski do Batorego włącznie.

Klasa X: historia powszechna oraz historia Polski do połowy wieku XIX.

Klasa XI: historia powszechna oraz historia Polski nowoczesna i najnowsza, a więc historia epoki kapitalizmu, imperializmu oraz historia budowy socjalizmu.

Kurs historii Polski w klasach poziomu licealnego został oddzielony od kursu historii powszechnej i potraktowany stosunkowo obszernie. W klasach V—VII położony jest nacisk na historię powszechną, w klasach zaś od IX do XI akcentuje się historię Polski, która powinna być poznana możliwie gruntownie w oparciu o źródła. Wskazana jest taka synchronizacja obu partii programu, aby poszczególne punkty materiału powszechnodziejowego wyprzedzały odpowiednie punkty z historii Polski.

Rozwinięcia punktów potraktowane są w całości programu szczegółowo, aby ułatwić nauczycielowi pracę przy przerabianiu materiału. Nauczyciel powinien przede wszystkim zwracać uwagę na cele nauczania, układ całości oraz główne punkty programu, aby właściwie akcentować pewne partie materiału i przeprowadzić słuszny podział na jednostki lekcyjne. Nauczyciela obowiązuje wykonanie całości programu.

W rocznym rozkładzie materiału należy uwzględnić powtórzenia okresowe i roczne oraz powtórzenie do egzaminu maturalnego. Powiązania przeprowadzone wstecz na każdej lekcji sprawiają, że pewne minimum wiedzy historycznej stanie się trwałą własnością ucznia. Bezwzględny nakazem w każdej klasie jest wyczerpanie materiału.

Okresowy rozkład materiału powinien uwzględniać następujące elementy: temat lekcji, tok lekcji, pomoce, tekst źródło-

wy, historię regionalną, ćwiczenia domowe, korelację z innymi przedmiotami. Naturalnie nie w każdej lekcji wszystkie wymienione formy dydaktyczne muszą być uwzględnione.

II. WYNIKI NAUCZANIA

A. Egzekwowanie wiadomości uczniów — lekcje powtórzeniowe

W każdej klasie lekcję rozpoczynamy od sprawdzenia, czy zadanie domowe zostało odrobione. Pracę piśmienną kontrolujemy oglądając zeszyty, uczeń pytany z reguły pokazuje przy odpowiedzi zeszyt.

Pytanie uczniów ma jednak na celu nie tylko kontrolę odrobionej lekcji, jest ono również nauką. Odpowiadając uczeń uczy się wypowiadać swe myśli, a nauczyciel bada, czy uczeń zrozumiał treść przyswojoną pamięciowo i jak ją formułuje.

Odpowiedź z lekcji nauczonej musi zasadniczo różnić się od wypowiedzi uczniów w toku objaśniania nowego tematu przez nauczyciela. O ile w tym drugim wypadku uczniowie mogą odpowiadać na ochotnika, o ile często opowiadanie nauczyciela przechodzi w tzw. rozmowę objaśniającą, o tyle przy odpowiadaniu z lekcji zadanej nauczyciel pyta jednego ucznia i poleca mu samodzielnie odpowiedzieć na pytanie lub opowiedzieć o danym temacie. Zdolniejsi uczniowie mogą być powoływani do stawiania pytań odnoszących się do danego tematu.

Uczeń klasy IV na początku roku przeważnie nie potrafi jeszcze opowiedzieć całości tematu. Np. jeśli weźmiemy lekcję „Wolna elekcja“, to niewątpliwie przy powtórzeniu przeciętnemu uczniowi trzeba pomóc pytaniami. Jednak odpowiedzi na dane pytania powinny się składać z paru zdań i tworzyć króciutkie opowiadanka. Im dłużej pracujemy z klasą, tym obszerniejsze stają się wypowiedzi naszych uczniów, aż w klasach

najstarszych dochodzimy do dłuższych wykładów przygotowanych przez ucznia z pełną odpowiedzialnością za układ i rzetelność odpowiedzi.

B. Wyniki nauczania

Dla ułatwienia pracy nad osiągnięciem wyników nauczania zostały one podzielone na poszczególne klasy, a w obrębie klas IV, V, VI wprowadzono działy wskazujące, co uczeń ma umieć z następującego zakresu:

1. dwu podstawowych czynników historii — czasu i przestrzeni, 2. ze spraw gospodarczych stanowiących zasadniczą podbudowę dziejów, ze spraw społecznych najsilniej ze stosunkami społecznymi związanymi oraz 3. z zagadnień ustrojowych i kulturalnych stanowiących tzw. nadbudowę. Jednocześnie wydobyte zostały na tle całokształtu stosunków gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych najważniejsze wydarzenia dziejowe, o których uczeń powinien mieć dokładne wiadomości. Podział ten jest przeprowadzony dla ułatwienia pracy nauczycielowi, nie należy jednak rozumieć go jako schematu, według którego uczeń ma być mechanicznie pytany. Uczylibyśmy wtedy osobno historii gospodarczej, politycznej itd., co byłoby najzupełniej błędne. Przy pomocy danego podziału należy zbadać, czy uczeń, który np. omówi przewrót przemysłowy w Anglii, orientuje się, jakie zmiany wprowadziła do stosunków społecznych i politycznych zmiana sposobu wytwarzania albo czy charakteryzując pracę niewolników w Egipcie potrafi wskazać Egipt na mapie, przedstawić, jakie budowle wzniesli niewolnicy, rozpoznać na ilustracji piramidy, opowiedzieć o nich, o świątyniach, o nauce, która była udziałem tylko kapłanów itd., słowem, czy wiąże podbudowę gospodarczą ze stosunkami społecznymi i kulturalnymi.

Oprócz zagadnienia: „Czego mamy od ucznia wymagać?“, wysuwa się problem, jak mamy wymagać? Czy można żądać od ucznia VII klasy, aby samodzielnie opowiedział np. o pol-

skim ruchu robotniczym bez przygotowania sobie planu odpowiedzi? Stanowczo przerasta to możliwości przeciętnego ucznia; natomiast, kierowany pytaniami nauczyciela, powinien on umieć omówić ten temat, a w ramach takiej „rozmowy“ może krótko opowiedzieć o działalności np. Waryńskiego. Wszelkie powtórzenia przekrojowe również wymagają pomocy nauczyciela, chyba że plan został już uprzednio opracowany i uczeń ma tylko ten jeden temat przyswoić sobie pamięciowo.

W klasie VII podział na działy występuje przekrojowo poprzez epokę, gdyż im bliżej naszych czasów, tym wymagamy dokładniejszych wiadomości i tym wyraźniej chcemy ukazać prawidłowości występujące w danej epoce.

Tematy do powtórzeń przekrojowych nie stanowią obowiązującej normy, podane są jedynie tytułem wzoru, który nauczyciel będzie odpowiednio zmieniał w zależności od poziomu klasy i własnych pomysłów dydaktycznych.

Obowiązuje tylko zasada, że kończąc kurs historii uczeń musi wykazać, iż 1. orientuje się zarówno w układzie kolejno następujących formacji gospodarczo-społecznych i w prawidłowościach pewnych zjawisk, jak i w rozwoju procesów przewijających się poprzez owe formacje, 2. rozumie zależność całości kształtu życia społeczeństwa od środków wytwarzania, 3. w sposób odpowiedni dla swego wieku umie wyjaśnić pewne terminy gospodarcze, społeczne i prawno-polityczne.

b) Część szczegółowa

KLASA III

Pogadanki prehistoryczne

Ucząc prehistorii w klasie III pamiętać należy, że prowadzimy „pogadanki“ nie zaś systematyczny kurs nauki. Głównym czynnikiem w toku tych lekcji będzie rozmowa z dziećmi „o tym, co dawniej było“, oparta na pomocach naukowych i konkretnych elementach.

Tytuły programu (paleolit, neolit itd.) stanowią punkty orientacyjne dla nauczyciela, dzieciom podawać ich nie należy.

Pracę w klasie III nauczyciel oprze na podręczniku, wyyskując przede wszystkim ilustracje w książce przy podawaniu nowego materiału. Tekst podręcznika będzie stanowić pomoc również i przy zadawaniu lekcji do domu. Pamiętając jednak o trudnościach uczniów klasy III, jeżeli chodzi o czytanie, trzeba zadawać tekst stosunkowo krótki i poprzedzić go wyjaśnieniem tematu w klasie.

Oprócz podręcznika należy używać na lekcjach w klasie III tablic do prehistorii J. Przeworskiej (PZWS, 1947). Tam, gdzie jest możliwość zorganizowania wycieczki do muzeum prehistorycznego lub do miejsca prac prehistorycznych, trzeba to uczynić bezwzględnie, nic bowiem tak nie budzi zainteresowa-

nia dzieci prehistorią, jak bezpośrednio zetknięcie się z wykopaliskami i pracą prehistoryka.

Warto też sporządzać (np. na lekcjach zajęć praktycznych) modele dawnych osiedli, różnych narzędzi itp., opierając się na ich rekonstrukcjach.

Zeszyt ucznia służyć będzie w tej klasie tylko do zapisania zadanej lekcji oraz do robienia rysunków: narzędzi, domostw itp.

Nawet na tym najniższym poziomie należy podawać dzieciom informacje, skąd wiemy, jak dawniej człowiek wyglądał i jak żył, jak powstaje rekonstrukcja, słowem — trzeba uczyć odróżniania prawdy dziejowej od bajki, fikcji, fantazji.

KLASA IV

Nauka historii w klasie IV ma swoje specjalne cechy wynikające z właściwości wieku uczniów tej klasy. Jest to pierwsze zetknięcie się dziecka z historią w szkole, poprzedzone półrocznymi pogadankami prehistorycznymi „o tym, co dawniej było“.

Nauczanie prehistorii ma lepsze warunki niż nauczanie historii, operuje bowiem materiałem konkretnym odnoszącym się do życia materialnego. Na lekcjach historii uczeń od razu styka się z abstrakcyjnymi pojęciami takimi, jak: państwo, władza księcia, granice, przywilej itd. Prehistoria w klasie III określa czas: „dawno, bardzo dawno“, gdy historia już w klasie IV musi uczyć rachuby czasu. Tymczasem dla dziecka 10-letniego wszystkie wypadki dzieją się w jednej niemal płaszczyźnie chronologicznej, perspektywa czasu prawie nie istnieje. Pojęcie przestrzeni również jest jeszcze słabo rozwinięte. Toteż często terminom używanym na lekcji historii uczeń nadaje treść najzupełniej dla nauczyciela nieoczekiwaną.

Mimo tych trudności istnieją zasadnicze względy przemawiające za wprowadzeniem początków nauki historii już do

klasy IV. Przede wszystkim dzieci interesują się wypadkami historycznymi, choć ujmują je powierzchownie i nie umieszczają ich w czasie i przestrzeni. Filmy oraz książki treści historycznej cieszą się dużym powodzeniem, a nauczyciel historii umiejący ciekawie opowiadać doprowadza nieraz klasę do stanu „zasłuchania się“. Historia bywa często wymieniana jako „ulubiona lekcja“. Dzieci zarzucają nauczycieli historii mnóstwem pytań, które zwykle świadczą o dążeniu do skonkretyzowania obrazu (np. pytania odnoszące się do tego, co jedli, jak się ubierali ludzie, jak wyglądały dawne szkoły, książki itd.).

Często też powtarza się pytanie: czy to prawda, czy tylko wymyślone? Stąd wniosek, że można już uczyć rozgraniczania prawdy historycznej od podania i legendy oraz fikcji. Pytania, skąd nauczyciel wie o tym, o czym opowiada, skoro sam tego nie pamięta, wskazują na konieczność oparcia nauki historii już w IV klasie na źródłach historycznych. Dzieci chętnie robią zestawienie swego życia, warunków, w jakich uczą się i bawią, z dawnymi czasami. Mają więc pewne dyspozycje do ujmowania zmian dziejowych, choć całego procesu historycznego nie mogą jeszcze ogarnąć.

Dlatego też programi klasy IV musi być traktowany — zgodnie z możliwościami ucznia — jako szereg chronologicznie i konkretnie ujętych pogadanek. Pogadanki te muszą jednak dać wystarczający zasób wiadomości i elementy pojęciowe niezbędne do nauki historii w klasach starszych; muszą wiązać się jedna z drugą i jedna z drugiej wynikać.

Lekcje omawiające kolejno kilka po sobie następujących wydarzeń powinny dać dzieciom jakby film rozgrywających się w wyobraźni wypadków. Do takich typów lekcji należy np.

19 i 20,

46, 47,

87, 88, i inne.

Natomiast odmienny typ lekcji stanowić będą tematy obrazu-

jące życie społeczeństwa w określonej epoce, np. lekcje 12, 23, 37. Nie przedstawiają one również momentów statycznych, bo takich w życiu nie ma, wskazują zmiany zachodzące w gospodarce i kulturze, itd. W przeciwieństwie jednak do wydarzeń niepowtarzalnych (zjazd, wojna, podpisanie układu) mówią o powtarzających się zjawiskach zachodzących jednocześnie (np. mówią o pracy wielu rzemieślników, o handlu prowadzonym przez wielu kupców, o położeniu wielu miast polskich w XVIII w. itd.). Uczymy na tego rodzaju lekcjach poznawania prawidłowości danej epoki, np.: 1. wszyscy rzemieślnicy w danym mieście należeli do cechów, jednocześnie jednak wskazujemy, że każdy cech mógł mieć swoje zwyczaje odrębne od innych zwyczajów cechowych; 2. wszędzie w okresie kapitalizmu tworzyły się partie dążące do położenia kresu wyzyskowi człowieka przez człowieka, ale w Polsce tworzyła się taka partia w innych warunkach niż na zachodzie Europy, bo pod obcymi zaborami itd.

Im bliżej naszych czasów, tym silniej występuje na lekcjach reakcja uczuciowa ze strony ucznia. Trzeba ten moment wyzyskać i odpowiednio nim kierować: zwracać uwagę dzieci na rolę mas pracujących w danym wydarzeniu, budzić sympatię dla wszystkich walczących z uciskiem i wyzyskiem, potępiać rolę wyzyskujących, wzbudzać umiłowanie wolności, a nienawiść do ucisku.

Małe dzieci skłonne są do natychmiastowego oceniania poznanego wydarzenia. Należy umiejętnie tymi ocenami kierować, wskazywać, że na tle epoki słuszne było to, co w danej chwili stanowiło postęp, co posuwało sprawę mas pracujących naprzód, uczyć rozumienia pojęcia wojny sprawiedliwej (obronnej) i niesprawiedliwej (a więc zaborczej).

Przy omawianiu roli wybitnych postaci nie trzeba podawać szczegółowych, szablonowych życiorysów w oderwaniu od epoki; lecz łączyć życie jednostki z okresem, w którym żyła,

przedstawić jej działalność w danych warunkach gospodarczych, społecznych i politycznych. Np. postać księdza Staszica raz wystąpi na tle epoki sejmu czteroletniego, gdy jako mieszczanin pozbawiony praw politycznych i jako postępowy działacz walczy o prawa dla miast i o polepszenie położenia chłopów. Drugi zaś raz pokażemy go w czasach Królestwa, gdy piastuje wysoki urząd i posiada dobra ziemskie. Na tym konkretnym przykładzie dzieci zobaczą zmianę w położeniu mieszczan.

Natomiast dokładniej trzeba omówić życie najwybitniejszych postępowych jednostek (T. Kościuszko, L. Waryński, Wł. Lenin, J. Stalin) zawsze na tle epoki i wśród mas ludowych, którymi kierowali.

Główny wysiłek powinien być skierowany na przedstawienie faktów i zjawisk gospodarczo-społecznych, na których opiera się nadbudowa polityczna i kulturalna. Dzieje wojen wiążą się mocno z tłem gospodarczym i społecznym, jednak nie zawierają wielu momentów opisowych. Sposób wojowania ukazany jest w charakterystycznych dla danej epoki przykładach, szczegółowego opisu przebiegu wojen program nie wymaga. Pod koniec nauki utworzy się z szeregu przykładów pewien ciąg rysujący przemiany w sposobie wojowania i organizacji obrony (skład społeczny wojska). Trzeba też uczyć, dlaczego Polska daną wojnę prowadziła, jakie były wyniki walki, przede wszystkim zaś, czy była to z naszej strony wojna obronna, sprawiedliwa czy zaborcza, a więc niesprawiedliwa.

Szczególnie podkreślić należy rolę tych wybitnych postaci postępowych, które program wyraźnie wymienia. Omawiać je trzeba w ścisłej zależności od epoki, w której występują. Jednak przede wszystkim w realizacji programu trzeba mieć zawsze na uwadze jego główne zadanie: wykazać, że historia jest historią mas ludowych.

Dla osiągnięcia dodatnich wyników nauczania należy:

1. korzystać z wszelkich pomocy naukowych, jakimi szkoła już

rozporządza, 2. przygotowywać i projektować pomoce, które można wykonać bądź w szkole, bądź w zespołach ośrodków dydaktyczno-naukowych historii, 3. wszystkie zajęcia prowadzić tak, by pobudzać uczniów do pracy aktywnej, zwalczając mechaniczne opanowywanie materiału, przyzwyczajając do uczenia się ze zrozumieniem i do umiejętności opowiadania przerebionego materiału.

Pojęcie przestrzeni historycznej — Mapa

Według programu geografii na początku roku klasa IV nie zna jeszcze mapy, orientuje się w stronach świata i praktycznie jest zaznajomiona z ukształtowaniem powierzchni.

Na tym musimy się oprzeć, gdy zaraz na pierwszych lekcjach historii mówi o Polsce jako o „kraju lasów i wód”. Wyjaśniamy, jak oznaczamy na rysunku rzeki, jeziora, góry. Dobry przykład takiego wprowadzania w używanie mapy znajdziemy w podręczniku M. Dłuskiej *Z naszych dziejów*, PZWS, 1948, rys. 1 i 6. Można też samodzielnie sporządzić mapę — obrazek o większym, widocznym w całej klasie formacie bez siatki i bez uwzględnienia skali. Na mapie tej wszystkie potrzebne nam w ciągu pierwszych miesięcy rzeki i grody zostaną oznaczone przemawiającymi do wyobraźni dzieci symbolami (np. rzeki — błękitne wstążeczki, grody — rysunki przedstawiające gród, morze — szarozielone, na nim symbole łódek itp.). Po takich wstępnych ćwiczeniach można już od drugiego półrocza wprowadzić w klasie IV mapy historyczne, których barwne plany bardzo ułatwiają dzieciom zapamiętanie wielu zjawisk, a gdy geografia zapozna je z mapą fizyczną, będzie ona towarzyszyć uczniom i na lekcjach historii. Każdą rzekę i miejscowość powinny dzieci z reguły wyszukać na mapie, wiążąc Śląsk z rzeką Odrą, Pomorze z dolną Odrą i dolną Wisłą itp.

Pojęcie przestrzeni historycznej szkolimy stale przy ćwiczeniach na mapie. Jak daleko leży Kraków od naszej wsi czy od naszego miasta („o dwie, o pół godziny drogi koleją”, nie

zaś „o 100 km“, bo kilometr to także mało jeszcze zrozumiałe pojęcie), w którą stronę jedziemy, aby dostać się nad Bałtyk (na północ, wskazać kierunek w klasie i na mapie). Ile czasu jechał flisak Wisłą z Kazimierza do Gdańska, ile czasu jedzie dziś statek itd.

Pojęcie czasu historycznego — Chronologia

Szkolenie pojęcia czasu to drugie ważne zadanie nauczyciela historii w klasie IV. Uświadomienie dziecku, od jakiej umownej daty liczymy czas, co to jest wiek, jak długo przeciętnie żyje człowiek, ile wieków naszej ery minęło i dlaczego mamy wiek XX, chociaż rok 1949 — wszystko to wymaga ćwiczeń, jeżeli nie ma być przyswojone mechanicznie. Duże zwłaszcza trudności wywołuje umiejscawianie dat w odpowiednim stuleciu (dla dzieci wiek XIV to lato 1400 i dopiero dzielenie przez 100 doprowadza je do zrozumienia, że trzynaste wieków skończyło się, więc np. rok 1320 jest w wieku XIV).

Dla ułatwienia umiejscawiania wydarzeń w czasie dobrze jest stosować taśmę chronologiczną z zaznaczonymi na niej wiekami. Ważniejsze wypadki można oznaczać pewnymi symbolami, ułatwi to dzieciom zapamiętanie ich kolejności.

Podawanie materiału

Opowiadanie nauczyciela jest najważniejszym sposobem podawania wiadomości uczniom w klasie IV. Na początkowych lekcjach podręcznik dostarcza ilustracji i map, ale wprowadzenia w naukę historii, przerzucenia pomostu między prehistorią a historią dokonuje nauczyciel, który zna swoją klasę, wie jakich słów użyć i umie prowadzić rozmowę objaśniającą.

Aby jednak opowiadanie i rozmowa objaśniająca spełniły swój cel, muszą być przygotowane w oparciu o naukowy materiał historyczny, ze znajomością ogólnych zasad ekonomii i praw rozwoju dziejowego. Popularyzować wiedzę można tylko

wtedy, jeśli się zna jej podstawy, inaczej możemy zboczyć na linię wykrzywiania i wulgaryzowania historii. Toteż opracowanie lekcji historii dla klasy IV jest zadaniem bardzo odpowiedzialnym: oprócz naukowego przygotowania trzeba umieć przełożyć zagadnienie na język dostępny dziecku, a więc ująć je konkretnie.

„Niezmiernie ważne w nauczaniu historii w klasie IV jest zagadnienie aktualizacji czyli nawiązywanie do współczesności, zestawianie faktu historycznego z chwilą obecną, tłumaczenie zjawisk i faktów minionych na podstawie dzisiejszej rzeczywistości.

Stosowanie aktualizacji w klasie IV na wszystkich lekcjach i bez głębszego przemyślenia problemu byłoby dużym błędem metodycznym. Im uczeń posiada mniej wiedzy historycznej, tym ma mniej możliwości zestawień historycznych, tym większa jest niezapisana karta (w wiedzy ucznia) między omawianą epoką a współczesnością, tym mniej dostępny jest logiczny zabieg porównywania dwóch różnych epok...¹⁾

„Należy być niezmiernie ostrożnym w owych wycieczkach do współczesności w młodszych klasach i umiejętnie tłumaczyć różnice epok, kiedy dzieci samorzutnie je zestawiają, (zwykle błędnie: kierują się podobnym dźwiękiem słowa, wnioskują powierzchownie“²⁾). Dlatego też w klasie IV stosować należy aktualizację przy omawianiu epok późniejszych zaczynając, od epoki kapitalizmu, gdy przestrzeń między omawianym wydarzeniem a współczesnością jest mniejsza.

Zwłaszcza zaś wystąpi wiązanie współczesności z przeszłością na lekcjach o Polsce współczesnej (tematy XI i XII), gdy przy omawianiu stosunków Polski Ludowej sięgać będziemy do wiadomości z historii. „Metodycznie tłumaczy się ten zabieg tym, że przy nauce o współczesności możemy już opie-

¹⁾ «Преподавание истории в школе», nr 2/1949, str. 46 i 47

²⁾ *Wiadomości historyczne*, nr 5/49, str. 47, 48, 49 i 50.

rać się na odpowiedniej historycznej podbudowie, którą uczniowie wynieśli z kursu historii wraz z umiejętnością czynienia spostrzeżeń nad procesem historycznym“¹⁾).

Tak więc mówiąc o pracy chłopów na folwarku pańszczyźnianym nie będziemy porównywać jej z pracą w uściskanej wsi, natomiast ucząc dzieci o reformie rolnej 1944 roku, a później o socjalizacji wsi powtórzmy krótko wiadomości o położeniu chłopów w Polsce w różnych epokach, dla wyjaśnienia obecnej sytuacji wsi polskiej. Podobnie mówiąc o Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej odwołamy się do wiadomości uczniów o burżuazyjnej francuskiej rewolucji — dla lepszego wyjaśnienia międzynarodowego znaczenia rewolucji proletariackiej.

Trzeba pamiętać, że „wiedza historyczna uczy rozumieć współczesność, sama przez się bez sztucznego odwoływania się do niej, bez zbytecznych przeskoków od formacji do formacji. Analiza kolejno po sobie następujących pięciu formacji gospodarczo-społecznych prowadzi do zrozumienia, iż socjalizm jest dziejową koniecznością nie zaś zjawiskiem przypadkowym, iż ustrój socjalistyczny jest nowym, lepszym sposobem życia społeczeństw ludzkich, uczy patrzeć na zjawiska i wypadki nie w roli biernego widza, lecz od strony klas pracujących, walczących z wyzyskiem, od strony solidaryzowania się z tym wszystkim, co w dziejach ludzkości było postępowe i twórcze“²⁾).

W każdej szkole należy dążyć do skompletowania pomocniczych dzieł niezbędnych dla przygotowania nauczycieli historii do lekcji.

Podstawowym źródłem zdobywania wiadomości historycznych przez dziecko jest podręcznik. Korzystania z owej pierwszej naukowej książki historycznej uczymy dzieci syste-

¹⁾ «Преподавание истории в школе», nr 2/49, str. 44

²⁾ *Wiadomości Historyczne*, nr 5/49, str. 50

matycznie. Pracę rozpoczynamy od zewnętrznego obejrzenia książki (zanotowania nazwiska autora, tytułu i roku wydania; wyjaśnienia, kim jest autor, np. nauczycielem historii, profesorem wyższej uczelni; wyjaśnienia, jak książka powstała; przejrzenia rozdziałów głównych w spisie treści; obejrzenia map i obrazów).

Nauka z podręcznika odbywa się początkowo w klasie, np.: 1. po napisaniu przez nauczyciela pytań na tablicy dzieci w czasie wspólnego głośnego czytania wyszukują w podręczniku odpowiedzi na te pytania, po skończonym czytaniu odczytują odpowiedzi i starają się powtórzyć je własnymi słowami; 2. nauczyciel poleca z całego rozdziału wybrać wyjątki odnoszące się tylko do jednego tematu; 3. wspólnie wybierane są główne punkty oraz wykonywany plan tematu itp. Po przećwiczeniu tego rodzaju prac możemy przerzucić je na dom. Na ogół nasze podręczniki są bardzo obszerne. Lekcja zostaje zwykle wytłumaczona w klasie w sposób zwięzły. W domu przy pomocy książki uczeń poszerzy jeden z punktów. Można polecić dziecku wybranie tego, co je bardziej zainteresuje. Można kazać wyszukać to, o czym nauczyciel nie mówił, zakreślić i przeczytać odpowiednie fragmenty w klasie.

Dużą pomocą w podręcznikach są ilustracje. Korzystamy z nich skrupulatnie, one bowiem pomogą dziecku do właściwego odtwarzania przeszłości i ułatwią zrozumienie wielu pojęć. Na odpowiednio dobranych ilustracjach można nauczyć, czym z punktu widzenia topograficznego była wieś w średniowieczu, a czym miasto, co to była pańszczyzna, jakie były narzędzia pracy, jakie sposoby wojowania itd.

Ogólnie biorąc ilustracje do nauki historii możemy podzielić na:

1. Rekonstrukcje faktów historycznych, np. rekonstrukcje bitwy, zawarcia układu

2. Typologiczne obrazy odtwarzające pewne typowe dla danej epoki zjawiska, np. sąd księcia w grodzie, zbieranie daniny, odrabianie pańszczyzny.

(Ten rodzaj obrazu pomaga uczniowi do wyrabiania sobie pojęć, np. ze słowem „pańszczyzna“ kojarzy się obraz chłopca pracującego po tej stronie obrazka, gdzie narysowany jest dwór; ze wsi wiezie wieśniak daniny do pańskiego spichrza, nad pracą chłopca czuwa ekonom z batem).

3. Fotografie zabytków historycznych w ich dzisiejszej postaci.

4. Rekonstrukcje zabytków.

5. Wizje artystyczne przeszłości.

Niektóre obrazy typologiczne można sporządzać samodzielnie. Fotografie zabytków historycznych znaleźć możemy w seriach ilustracji szkolnych (wyd. Nasza Księgarnia). Bardzo ostrożnie trzeba podchodzić do dzieł sztuki malarskiej, do artystycznych wizji przeszłości. Często bowiem operują one symboliką zbyt odbiegającą od realnej treści faktu. Toteż na lekcjach historii wyzyskamy takie obrazy wielkich artystów malarzy, które dają po prostu piękną rekonstrukcję faktu, bez wprowadzania fikcji i symboliki. Zwrócimy wtedy uwagę dzieci na narzędzia, sprzęty domowe, stroje, zbroje, sztandary, architekturę itp.

Wyraźnie natomiast należy tłumaczyć dzieciom, dlaczego np. nie wolno nam przyjąć za autentyczny wygląd Mieszka I i Dąbrówki według Matejkowskich portretów. Trzeba nawiązać do tablic prehistorycznych Przeworskiej (epoka Mieszka I), przypomnieć, jak ludzie wtedy żyli, jak się ubierali oraz wytłumaczyć, że portrety owych postaci są tylko wytworem fantazji artysty.

Wielkim ułatwieniem w pracy z klasą IV mogą być modele plastyczne, rekonstrukcje środków produkcji i makiety osiedli. Tego typu pomoce można robić samodzielnie na lek-

ejach zajęć praktycznych. Wykonanie radła z drzewa, modelu Biskupina z plasteliny i patyczków, a nawet krosna tkackiego daje dzieciom niezmierne korzyści i budzi ich zainteresowanie.

Ponieważ uczeń na lekcjach historii czerpie wiadomości z różnych źródeł — z opowiadania nauczyciela, z podręcznika, z mapy, obrazków — wszystkie te wiadomości muszą być usystematyzowane, nadto dziecko powinno zawsze wiedzieć, co ma na następną lekcję zadane.

Toteż zeszyt przedmiotowy staje się niezbędną pomocą przy nauce historii. Uczeń notuje w nim temat lekcji i zadanie do domu. Jeśli materiał w podręczniku jest bardzo obszerny, klasa wspólnie zapisuje treść lekcji w paru (czterech, pięciu) punktach, przy czym młodsze dzieci notują raczej w formie pytającej. Tytuł lekcji podają uczniowie sami i dlatego nie potrzebuje on pokrywać się w słowach z tytułem tematu programowego, powinien być ułożony językiem dziecka. Punkty oraz pytania stanowią pod koniec lekcji sprawdzenie, czy klasa wydobyla z objaśnienia rzeczy najważniejsze. Dlatego należy dążyć do tego, aby pytania powtórzeniowe stawiali uczniowie, nie nauczyciel. Obok treści lekcji uczeń zapisuje rozdział, który ma przeczytać i ćwiczenie, które trzeba po przeczytaniu wykonać.

Oprócz notatek obowiązujących, jednakowych dla całej klasy, można pozwolić na prace indywidualne: część uczniów lubi wklejać obrazki wycięte z prasy, inni chętnie rysują, jeszcze inni przepisują wiersze nadające się treścią do danej lekcji. Wszystkie te prace muszą odbywać się po uprzedniej nara-dzie z nauczycielem.

KLASY V, VI, VII

W ciągu trzech lat nauki historii powinny zachodzić stopniowe, bardzo wyraźne zmiany w metodzie opracowywania poszczególnych zagadnień. Ze względu na wiek ucznia pierw-

sze lekcje w klasie V (obrazy kultur nadrzecznych, życie Greków) muszą mieć charakter pogadanek, podobnie jak ostatnie lekcje w klasie IV.

W toku pracy należy wiązać tematy w systematyczną całość, aby przyzwycząić dzieci do rozumienia ciągłości, współzależności zjawisk; będzie to przygotowaniem do rozumienia procesu dziejowego.

Celem nauki dziejów starożytnych będzie zrozumienie przez dzieci, jak żyli ludzie w gminach pierwotnych, jak tworzyły się, rozwijały i rozpadały państwa oparte na niewolnictwie.

Przechodząc do okresu feudalnego trzeba budować na wiadomościach ucznia z klasy IV, w której poznał on pewne elementy tego ustroju. Przy tematach: „Słowianie“, „Pojawienie się Polski w historii“ wyzyskamy materiał z klasy III posługując się tablicami ściennymi J. Przeworskiej i książkami z kl. III.

Dzieje Polski stanowią w klasach V i VI kurs systematyczny zbudowany na propedeutycznym kursie klasy IV (numery lekcji: kl. V - 52—55, 61—64, kl. VI - 3—4, 16—20, 35—39, 42—43, 56—60).

Musimy stale odwoływać się do wiadomości z klasy IV i polecać uczniom, aby je samodzielnie powtarzali (podręcznik z klasy IV, zeszyt). Wiadomości te pogłębiaamy i poszerzamy wiążąc je z dziejami powszechnymi tak, aby uczniowie zrozumieli, że kraj nasz jest częścią nie tylko Europy, ale i świata, aby poznali związek dziejów Polski z dziejami innych narodów i aby uświadomili sobie, iż dzieje Polski aż do schyłku rzeczypospolitej szlacheckiej to historia społeczeństwa feudalnego najpierw w jego fazie wczesnej, następnie w okresie rozkwitu i schyłku.

Program klasy VI jest tak opracowany, aby z historii powszechnej uczeń mógł zorientować się w przemianach zachodzą-

cych kolejno w życiu różnych społeczeństw oraz aby ogólną orientację umiał oprzeć na znajomości kilku faktów i zjawisk charakterystycznych dla danej epoki. W ten sposób — bez przeładowania pamięci ucznia nadmiarem materiału pamięciowego — będziemy mogli doprowadzić klasę do poznania procesów historycznych i dostrzegania prawidłowości w ich przebiegu dziejowym zarówno w historii powszechnej, jak i w dziejach własnego społeczeństwa. Oczywiście, przy nauce historii Polski podkreślać należy cechy swoiste w rozwoju społeczeństwa polskiego.

Poczynając od roku 1789 w klasie VI poprzez cały kurs klasy VII zarówno dzieje powszechne, jak i historię Polski traktujemy systematycznie, ważniejsze zjawiska i procesy opracowujemy starannie, dając im podbudowę z przeszłości, wiążąc z wiadomościami z klas V i VI.

W ostatniej klasie stopnia podstawowego musimy wykonać wiele zadań, których w młodszych klasach nie udało się w pełni zrealizować. Musimy mianowicie: ugruntować podstawowe elementy myślenia historycznego, wyrobić przekonanie, iż historia jest nauką opartą na określonych prawach, nauczyć rozumienia terminów i pojęć historycznych, nauczyć dokładnego przedstawiania najważniejszych faktów, procesów i zjawisk dziejowych.

Aby przygotować ucznia do nauki o Polsce współczesnej, uczymy go opracowywania w głównych zarysach pewnych zagadnień na przestrzeni dziejów aż po wiek XX i w ten sposób w klasie VII realizujemy główny cel szkolnej nauki historii: rozumienie chwili współczesnej przez poznanie procesu dziejowego w jego całości.

Mapa

W klasie V spotykamy na wstępie zagadnienie, jak umiejscawiać omawiane kraje na mapie półkuli wschodniej, skoro uczeń nie uczył się tego z geografii.

Jednak dzieci znają już globus, a więc pojęcie półkuli wschodniej można im wytłumaczyć w oparciu o globus, a następnie stosując pewne ćwiczenia wyjaśnić, gdzie leżą Chiny, Egipt itd. (ćwiczenia: którądy pojechałbyś z Polski do Chin, z Chin do Egiptu; ile czasu zajęłaby podróż samolotem do tych krain itp.).

Omawiając ukształtowanie powierzchni danych krain zwracamy uwagę dzieci na zależność człowieka pierwotnego od przyrody, na miejsce tworzenia się najdawniejszych kultur świata, na walkę z przyrodą i opanowywanie jej.

Obok mapy ściennej półkuli wschodniej używamy map historycznych w podręczniku i w miarę pojawiania się — map historycznych ściennych. Pożądane jest, aby dzieci w klasie V miały mapki konturowe półkuli wschodniej, na których zaznaczyłyby kolorami poznawane kraje. Starsze klasy muszą pracować z pomocą ściennych map geograficznych i historycznych oraz atlasowych map geograficznych, badając szczegółowo położenie i granice omawianych państw, przenosząc wiadomości z mapy historycznej na fizyczną. Należy wyraźnie określać uczniom, co mają umieć pokazać na mapie fizycznej, a co tylko na historycznej. Z reguły lekcja historii nie może odbywać się bez mapy. Nawet jeśli temat lekcji zakłada, że mapa nie jest niezbędna, zawsze może zajść konieczność wskazania miejscowości na mapie.

Bardzo pożytecznym zabiegiem metodycznym jest zasłanianie na mapie odpowiednio przygotowanymi wycinkami terenów potrzebnych do omówienia danego zagadnienia. Dobrze też, jeśli uczniowie nakreślą kilka większych map ilustrujących pewne przemiany (np. nakreślenie według książki Wojciechowskiego *Polska a Niemcy* mapek przedstawiających rozwój potęgi niemieckiej kosztem ziem polskich od wieku X do XX. Wrażenie wzrokowe ułatwi zapamiętanie całego procesu).

Kreślenia te jednak nie mogą należeć do zajęć obowiązkowych, przerzucić je musimy na prace kół historycznych jako dobrowolną pracę zamiłowanych w historii uczniów.

Chronologia

Opierając się na umiejętnościach nabytych w klasie IV z zakresu rachuby czasu uczymy w klasie V rozróżniania okresu do nowej ery (do daty narodzenia Chrystusa) i nowej ery (po nar. Chr.), tłumaczymy odmienną rachubę czasu d. n. e. (ubywanie lat) za pomocą taśmy chronologicznej. W ciągu nauki stale ćwiczymy we wszystkich klasach umiejętność obliczania dat, umiejscawiania daty w wieku i wymagamy, aby każdy fakt umieszczony był w odpowiednim studium.

Ucząc dzieci o kolejno po sobie następujących formacjach gospodarczo-społecznych będziemy dążyli przede wszystkim do wiązania poszczególnych wydarzeń i zjawisk z daną formacją. Jednak wobec płynnych ram chronologicznych formacji musimy nauczyć dat pewnych przełomowych wydarzeń i wyjaśnić znaczenie danego faktu i daty.

Podręcznik

Rola podręcznika rośnie, w miarę jak uczniowie stają się starsi, lepiej wdrożeni do samodzielnej pracy. O ile w klasach IV i V objaśnienie nauczyciela jest podstawą zdobywania wiedzy przez dzieci, o tyle w klasach VI i VII nauczyciel coraz częściej kieruje pracą ucznia przy pomocy podręcznika.

Należy pamiętać, że zadaniem naszym jest nauczenie korzystania z książki i danie podstaw do samokształcenia. Uczeń opuści szkołę, ale nie przestanie się kształcić, choćby nie poszedł do uczelni typu licealnego, choćby po ukończeniu VII klasy stanął od razu do pracy produktywnej. Dlatego też forma wykładu wystąpi tylko w klasach starszych: 1. przy temacie

szczególnie trudnym (zwykle np. tematy ustrojowe należą do trudnych), 2. jako wprowadzenie do danego tematu, 3. jako synteza pracy zespołowej uczniów, 4. wtedy, gdy nauczyciel chce pewien większy materiał przerobić w krótkim czasie.

Wykład nauczyciela nie może być tylko pamięciowo przyswojony przez klasę. Z materiału zdobytego w ten sposób powinni uczniowie opracować pewne tematy, opracować odpowiedzi na pytania itd. Można nawet wykład poprzedzić takimi pytaniami, można dla ułatwienia uchwycenia toku wykładu uprzednio podać jego główne punkty itp.

Im klasa jest starsza, tym większą rolę odgrywa lektura historyczna zarówno opracowań, jak i źródeł historycznych. Z wyżej wymienionych względów uczenie czytania książki historycznej, budzenie zainteresowania nią ma niezmiernie duże znaczenie. Lektury historycznej popularnonaukowej dostępnej dla młodzieży w wieku 13, 14, 15 lat mamy jeszcze niewiele. jednak np. niektóre zeszyty *Wiedzy Powszechnej* aprobowane przez Ministerstwo Oświaty mogą tu znaleźć zastosowanie. W ścisłej łączności z nauką języka polskiego trzeba prowadzić zaznajomienie z powieścią historyczną i uczyć odróżniania naukowej książki historycznej od powieści.

Do realizacji tego celu książki nadające się jako lektura młodzieżowa powinny być kompletowane w bibliotece szkolnej w 10—15 egzemplarzach. Wiadomości zdobyte przez czytanie małych monografii należy zestawić z krótkim ujęciem tego samego tematu w podręczniku i nauczyć, czym jest monografia, a czym podręcznik. Lektura źródeł na stopniu podstawowym początkowo ma służyć za ilustrację przeszłości, do lepszego wczucia się w nastrój epoki, do zrozumienia, czym jest źródło historyczne pisane.

W miarę czasu jednak wskazujemy na konieczność ostrożnego odnoszenia się do wiadomości zawartych w listach, pa-

miętnikach, zestawiamy dwie lub trzy relacje o tym samym fakcie, w łatwy i popularny sposób opowiadamy o pracy historyka.

Warto zapoznać ucznia z dokumentami prawnymi (np. z konstytucją) różnych epok, z ich wyglądem zewnętrznym i treścią (np. dokument średniowieczny, konstytucja 3 maja itp.); szczegółowej analizy dokumentu na poziomie podstawowym oczywiście przeprowadzać nie należy.

W nauczaniu historii nowożytnej dużą pomoc może nam oddać prasa. Wszelkie ważniejsze rocznice bywają sygnalizowane przez popularne artykuły i ilustracje. Dzieci chętnie przynoszą wycinki i kolekcjonują je. Jeśli materiał jest istotnie wartościowy, trzeba go zachować w zbiorach szkolnych. Przykład takiego zbierania pomocy do danego tematu daje artykuł zbiorowy o pomocach do tematu „Wiosna ludów“, drukowany w *Wiadomościach Historycznych* (nr 3, 1948).

Ilustracje

Ilustracje w kursie klasy V, VI i VII, podobnie jak i w klasie IV, stanowić będą ważną pomoc przy nauce historii. Dzieje starożytne i średniowieczne, bardzo odległe od czasów dzisiejszych, wymagają znacznej ilości ilustracji, aby uczeń mógł właściwie odtworzyć sobie obraz przeszłości. Przede wszystkim trzeba wyzyskiwać ilustracje w podręczniku.

Pożądane byłoby stosowanie przezroczy i tablic ściennych. W miarę ukazywania się tego typu pomocy należy wprowadzać je natychmiast do pracy szkolnej.

W starszych klasach poziomu podstawowego ilustracja odgrywać będzie nieco inną rolę niż w klasie IV. Z małymi uczniami nauczyciel pracuje wspólnie nad ilustracją, często sam ją opisuje lub też pytaniami naprowadza na właściwą drogę wydobywania wiadomości. Im uczeń jest starszy, tym praca jego przy pomocy obrazka powinna stawać się bardziej samo-

dzielna. Zadaniem nauczyciela jest nauczenie umiejętności opisanie ilustracji (co widzisz na tym obrazku?) i rozwiązania pewnych zagadnień na podstawie obrazka (np.: Jak pracowali Egipcjanie? Jak budowali Grecy? itd.).

Przy każdym ćwiczeniu uczeń musi zdawać sobie sprawę, z jaką ilustracją ma do czynienia (fotografia zabytku, rekonstrukcja itd.).

Ze starszymi uczniami należy posługiwać się graficznymi ujęciami pewnych treści (np. wykresem ilustrującym rozwój ludności, zmiany w produkcji, wzrost ilości robotników w różnych krajach itd. oraz schematami, planami itp.). Tego typu pomoce uczniowie mogą przygotowywać samodzielnie na zajęciach praktycznych lub jako prace kółka historycznego.

Wszelkie lekcje na temat kultury artystycznej powinny być oparte na odpowiednio dobranych kompletach ilustracji. Nie mamy jeszcze takich kompletów wydanych dla celów szkolnych, ale można je przygotować przy pomocy wydawnictw dzieł sztuki, kart pocztowych, a nawet niektórych lepiej wykonanych reprodukcji z ilustrowanej prasy. Obrazków w każdym komplecie nie powinno być dużo, chodzi o wybranie najbardziej charakterystycznych zabytków dla danej epoki. Ponieważ nie wszystkie szkoły mają możliwości zebrania takiego rodzaju materiału, będzie to raczej zadaniem ośrodków dydaktyczno-naukowych historii, które powinny wypożyczać szkołom swego okręgu przygotowane do różnych tematów zbiory ilustracji wraz z komentarzami.

Tam, gdzie jest to możliwe, warto wprowadzać pomoce plastyczne — modele. Można przecież w porozumieniu z nauczycielem robót praktycznych i rysunków wykonać model piramidy, modele różnych narzędzi (kółko garncarskie, radło itd.), wreszcie model osiedla prehistorycznego (Biskupin). Pomoć plastyczna budzi duże zainteresowanie ucznia i pomaga do zrozumienia treści obrazu.

Zeszyt przedmiotowy

Im uczeń jest starszy, tym większa staje się rola zeszytu przedmiotowego przy nauce historii. O ile klasy IV i V notują pod kierunkiem nauczyciela zadaną lekcję i co najwyżej samodzielnie mogą zeszyt uzupełniać rysunkami lub przepisаныmi wyjątkami, o tyle w klasach VI i VII należy prowadzić systematyczną pracę nad uczeniem samodzielnego notowania zarówno treści wykładu, jak i rozdziału przeczytanego z podręcznika.

Wstępnym ćwiczeniem była wspólna praca nad zeszytem przedmiotowym w klasach IV i V. Obecnie na niektórych lekcjach w klasie VI trzeba przeprowadzać naukę notowania indywidualnego: 1. uczniowie robią plan w czasie wykładu nauczyciela na luźnych kartkach, następnie wspólnie poprawiają ten plan i wpisują go do zeszytu; 2. nauczyciel poprzedza wykład zapisaniem pytań na tablicy, uczniowie w czasie wykładu notują znalezione odpowiedzi; 3. uczniowie w domu mają opracować notatkę z rozdziału podręcznika, lekcję zaczyna się od sprawdzenia owej notatki i omówienia przy jej pomocy tematu.

W klasie VII zeszyt będzie służył do robienia powtórzeń przekrojowych; uczeń zanotuje w postaci zwięzłego planu wiadomości np. na temat miast w Polsce albo na temat położenia włościń itd.

Pierwsze tego rodzaju ćwiczenia będą przeprowadzane na lekcji wspólnie z nauczycielem, następnie zostaną one przerwane na pracę domową sprawdzaną w klasie. Należy uczyć krótkiego notowania treści, nie zaś pisania prędko i nieporządnie całych zdań pod dyktando nauczyciela.

Zeszyt w każdej klasie powinien zawierać najważniejsze wiadomości zdobywane z różnych źródeł i być zarówno dla ucznia, jak i dla nauczyciela obrazem całokształtu pracy nad historią.

KLASY VIII — XI

POZIOM LICEALNY

1. Program — budowany w oparciu o zasady historycznego materializmu — ujmuje procesy społeczno-gospodarcze jako podbudowę, procesy polityczno-ustrojowe i kulturalne jako nadbudowę w ogólnym rozwoju dziejowym podkreślając ich współzależność. Stosując metodę materializmu dialektycznego program traktuje rozwój historyczny nie jako proces automatyczny, lecz jako wynik walki klas.

2. Wykład, który ma prowadzić do realizacji celów nauczania i kształcić marksistowski pogląd na świat, powinien przechodzić od faktów do ich powiązań, do obrazu całości procesu, do ustalania rysów zasadniczych rozwoju i rozumienia strukturalnej zależności zjawisk historycznych w ramach każdej formacji.

3. Uczeń powinien być doprowadzony do zrozumienia różnorodności jako pewnej fazy w ogólnym rozwoju dziejów. Znajomość współczesności jest warunkiem właściwej aktualizacji w nauczaniu historii.

4. Program nakazuje oparcie nauczania historii na najnowszych wynikach badań naukowych, a zatem na znajomości nowej literatury historycznej. Pomocą dla nauczyciela

w orientowaniu się w jej wartości naukowej i ideologicznej mogą być sprawozdania i przeglądy krytyczne w prasie fachowej historycznej i polityczno-społecznej.

5. Program kładzie nacisk na zaznajomienie ucznia ze źródłami historycznymi. Oprócz teoretycznego ich omówienia na początku klasy VIII pożądane jest stosowanie lektury źródeł w wyjątkach, i to nie tyle dla ilustracji zjawiska, ile raczej jako materiału do interpretacji. Zaleca się nadto zaznajomienie ucznia z opracowaniami historycznymi wybranymi odpowiednio do celów poznawczych i wychowawczych. Uczeń XI klasy powinien wykazać pewną orientację w bibliografii historycznej, odróżniać pracę naukową od popularnej.

6. Dla pogłębienia myślenia historycznego i wiedzy należy stworzyć uczniowi warunki samodzielnej pracy w zakresie literatury historycznej, tekstów źródłowych oraz dać mu metodę dalszego samokształcenia i pracy zespołowej.

7. W warunkach, gdy uczniowie nie mają odpowiednich podręczników, wskazana jest daleko idąca czujność w sprawdzaniu, skąd młodzież czerpie wiadomości, oraz wyjaśnianie pospolitych błędów, tendencyjnych ujęć i przemilczeń, rozpoznań w dawnych podręcznikach i literaturze popularnonaukowej.

8. Aby ułatwić uczniom zrozumienie procesu dziejowego i udział poszczególnych rejonów w życiu całości kraju, należy uwzględniać w toku nauczania historię własnego rejonu, co nadto daje duże możliwości zetknięcia uczniów z materiałem źródłowym z pierwszej ręki.

Organizacja pracy ucznia — Metoda pracy w nauczaniu

1. Nauczyciel powinien brać pod uwagę to, że uczniowie przerabiają historię powszechną po raz drugi, historię Polski po raz trzeci. Stąd zasada: przed omówieniem każdego tematu

należy sprawdzić zasób wiadomości uczniów w danym zakresie, aby nie powtarzać rzeczy znanych oraz aby wyrównać poziom uczniów z różnym przygotowaniem.

2. Na stopniu średnim nauczania wykład, aczkolwiek będzie stosowany bardzo często, nie powinien stanowić głównej metody nauczania. Problemem podstawowym staje się tu umiejętność zorganizowania pracy pojedynczego ucznia oraz pracy uczniów w zespołach dobranych pod względem zainteresowań.

3. Praca ucznia odbywać się powinna stale pod kierunkiem i kontrolą nauczyciela. Nauczyciel powinien dać uczniowi zasadnicze wskazówki z zakresu techniki pracy umysłowej w zastosowaniu do historii.

Prowadzenie notatek jest obowiązkowe; należy zwrócić uwagę na stopniowe doskonalenie sposobu notowania. Prace piśmienne ucznia powinny obejmować nadto ćwiczenia domowe i klasowe. Szczególnie pożądane są graficzne ujęcia procesów i porównawczych zestawień danych statystycznych, sporządzanie wykresów, tablic synchronistycznych, map historycznych.

4. Celem organizacji pracy jest przyzwyczajenie do współpracy. Umiejętność dyskusowania, współpraca w komisji, sekcji czy zespole rzeczowym trwałym lub dorywczym, branie odpowiedzialności za wyniki pracy grupy kolegów, podział pracy — oto wartości formalne, które licealista powinien wynieść ze szkoły. Ogrom materiału historycznego, jego różnorodność pozwalająca wyzyskać różnorodne zainteresowania pre dysponują lekcję historii do wdrażania w takie formy pracy,

Pracownia historyczna

1. Dla pełnego zrealizowania programu nauczycieli historii powinien dążyć do zorganizowania pracowni historycznej, która mogłaby się stać warsztatem pracy jego i pracy uczniów. Początkowo zbiory historyczne mogą mieścić się w jednej teczce lub w jednej szufladzie. Wzrost zasobu pomocy szkolnych do historii nie zależy jedynie od kredytów budżeto-

wych, ale jest wynikiem dobrze zorganizowanej pracy uczniów i nauczyciela. Wiele pomocy naukowych (map, wykresów) można sporządzić we własnym zakresie.

2. Pracownia historyczna obejmować powinna następujące działy: podręczniki, monografie (niektóre książki w większej liczbie egzemplarzy), teksty źródłowe drukowane i powielane (w tej sprawie należy nawiązać kontakt z okręgowym lub rejonowym naukowym ośrodkiem metodycznym historii). Dalsze działy pracowni stanowią: czasopisma historyczne, w szczególności *Wiadomości Historyczne*, wycinki z gazet i czasopism z artykułami treści historycznej, kronika wydarzeń w Polsce i w świecie, mapy, wykresy, obrazy, pocztówki ułożone rzeczowo lub z dobrym katalogiem działowym, przezrocza lub film (jeśli szkoła ma odpowiedni aparat), spis filmów z komentarzami, zbiór eksponatów o znaczeniu historycznym; zbiory materiałów naukowych: referaty uczniów, notatki nauczyciela, bibliografie rzeczowe, gazety ściennie, materiały do historii regionalnej, teksty, wiadomości z historii.

3. Stworzenie takiego warsztatu pracy wymaga czasu i musi być wynikiem dłuższej systematycznej pracy. Pracownia zorganizowana przy 11-letniej szkole powinna służyć potrzebom szkół podstawowych rejonu. Należy ją tworzyć pod kierunkiem i przy współpracy okręgowego ośrodka dydaktyczno-naukowego historii.

SPIS TREŚCI

Uwagi wstępne	str.	3
Program		
klasa III	„	7
klasa IV	„	12
klasa V	„	36
klasa VI	„	51
klasa VII	„	69
klasa VIII	„	80
klasa IX	„	100
klasa X	„	129
klasa XI	„	167
Uwagi metodyczne		
a) Część ogólna	„	188
b) Część szczegółowa	„	196

N O T A T K Y

